

ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS

HUMANITARINIS FAKULTETAS

FILOSOFIJOS IR ANTROPOLOGIJOS KATEDRA

MARIUS MOROZAS

Tarpkultūrinio ugdymo ir tarpininkavimo studijų programos studentas

**EGZISTENCIALISTINĖS FILOSOFIJOS RAIŠKA LIETUVOS
STAČIATIKIŲ ORTODOKSŲ BAŽNYČIOS UGDYMO APLINKOJE**

Magistro darbas

Darbo vadovė

prof. dr. Natalija Mažeikienė

Šiauliai, 2014

TURINYS

SANTRAUKA	3
SUMMARY	3
ĮVADAS	4
1. EGZISTENCIJOS FILOSOFIJA PAGAL S. KIERKEGAARDĄ, A. ŠLIOGERĮ IR E. FROMMĄ	9
1.1. Egzistencinė filosofija ir žmogus	9
1.2. Filosofija ir religija	11
1.3. Materialaus pasaulio vertinimai.....	14
1.4. Būtis ir žmogus.....	19
1.5. Vertybės.....	23
2. EGZISTENCINIO UGDYMO PRINCIPAI	28
2.1. Egzistencialistinis ugdymas.....	28
2.2. Egzistencialistinio ugdymo dalyviai.....	33
3. LIETUVOS STAČIATIKIŲ ORTODOKSŲ BAŽNYČIOS UGDYMO APLINKOS EMPIRINIS TYRIMAS	37
3.1 Tyrimo metodika ir organizavimas.....	37
3.2 Tyrimo objekto operacionalizacija	38
3.3 Tyrimo dalyvių demografinė charakteristika	39
3.4 Intervijų domenų content analizė ir interpretacija.....	41
IŠVADOS	67
REKOMENDACIJOS	70
LITERATŪRA	71
PRIEDAI (kompaktiniame diske)	74
Priedas Nr.1	Error! Bookmark not defined.
Priedas Nr. 2	Error! Bookmark not defined.
Priedas Nr. 3	Error! Bookmark not defined.

SANTRAUKA

„EGZISTENCIALISTINĖS FILOSOFIJOS RAIŠKA LIETUVOS STAČIATIKIŲ ORTODOKSŲ BAŽNYČIOS UGDYMO APLINKOJE“

Šiame darbe tiriama Lietuvos stačiatikių ortodoksų bažnyčios ugdymo aplinka pasitelkiant egzistencialistinės filosofijos ir egzistencialistinio ugdymo idėjas. Manytume, jog šis magistro darbas paskatins daugiau domėtis edukologiniu bei sociologiniu požiūriais netyrinėta Lietuvos stačiatikių ortodoksų bažnyčios kultūra, jos savitumu bei prisidės prie Lietuvos daugiakultūriškumo atskleidimo. Tyrimo objektas. Lietuvos stačiatikių ortodoksų bažnyčios ugdymo aplinka egzistencialistinės filosofijos požiūriu. Tikslas. Nustatyti egzistencialinio ugdymo raiškos formas ir sklaidą Lietuvos stačiatikių ortodoksų bažnyčios aplinkoje. Tyrimo metodai: egzistencialistinės filosofijos ir egzistencialistinio ugdymo literatūros analizavimas; mokslinis bendruomenės stebėjimas dalyvaujant bei taikytas pusiau struktūruotas interviu apklausiant ugdymo dalyvius. Naudotas kokybinis, etnografinis tyrimo metodas. Tyrimo imtis. Tyrimo dalyviai pusiau struktūruotame interviu buvo dvi grupės, kurioms taikomi ir skirtingi klausimynai. Lietuvos stačiatikių ortodoksų bažnyčios dvasininkai – ugdytojai, 3 informantai;

Lietuvos stačiatikių ortodoksų bažnyčių parapijiečiai – ugdytiniai, 8 informantai. Tyrimo metu paaiškėjo, jog egzistencialinės filosofijos ir egzistencialinio ugdymo atitikmenų Lietuvos stačiatikių ortodoksų bažnyčios ugdymo aplinkoje yra pakankamai gausu jie pastebimi tiek dvasininkų, tiek parapijiečių tarpe. Diskutuotini tik individualumo bei mirties suvokimo principai.

SUMMARY

THE EXPRESSION OF EXISTENCIALISTIC PHILOSOPHY IN LITHUANIAN ORTHODOX CHURCH TRAINING ENVIRONMENT

In this workshop Lithuanian orthodox church training environment is investigated using the ideas of existentialistic philosophy and existentialistic training. It is thought that this master of science workshop will stimulate to be more interested in Lithuanian orthodox church peculiarity and culture which was not investigated in educological and sociological aspects, besides it will take part in revealing multiculture of Lithuania. The research object. The Lithuanian orthodox church training environment from the point of view of existentialistic philosophy. The aim. To establish the forms of expression and dispersion of existential training in Lithuanian orthodox church environment. The methods of research: the analysis of literature of existentialistic philosophy and existentialistic training; scientific observation of the community using half structural interview inquesting the participants of the training. There was used qualitative, ethnographic research method. The group of research. The participants of the research were divided into two groups in a half structural interview and different questionnaires were used for them. 1. The priests of Lithuanian orthodox church – trainers, 3 informants; 2. The parishioners of Lithuanian orthodox church – trainees, 8 informants. In the process of the research it turned out that there are a lot of equivalents of existential philosophy and existential training in Lithuanian orthodox church training environment, they are noticed among priests as well as among parishioners. The principles of individuality and death apprehension might be discussed.

IVADAS

Tyrimo aktualumas. Lietuvos švietimo sistemoje tai pat matyti šios filosofijos gilių pėdsakų - visose ugdymo grandyse siekiama ugdyti egzistencinių požiūrių savarankišką žmogų: gebantį kritiškai mąstyti ir kelti egzistencinius klausimus ir sugebantį priimti savarankiškus sprendimus bei atsakyti už savo veiksmus (Lietuvos švietimo koncepcija, 1992). Pagal Lietuvos respublikos Švietimo įstatymą ugdymas yra skirstomas į formalų ir neformalų, abu ugdymai apima tiek vaikus tiek suaugusius (LR Švietimo įstatymas, 2011). Ypač šiame magistro darbe yra aktualus neformalusis ugdymas, kuris lydi individą jo visą sąmoningą gyvavimo laiką – mokymasis visą gyvenimą (LR Švietimo įstatymas, 2011). Būtent čia mes galime kalbėti ir apie stačiatikių ortodoksų bažnyčios ugdymą ir tam tikros aplinkos, kurioje vyksta pačių tikinčiųjų savišvieta. Ugdymą, kuris svarbus moraliniu, dvasiniu auklėjimo žmonių požiūriu, kur reiškiasi ir egzistencinės filosofija bei egzistencinio ugdymo formos. Egzistencinis ugdymas visiems yra svarbus, tačiau jis vyksta įvairiose aplinkose, skirtingose socialinėse ir kultūrinėse grupėse ir yra įgyvendinamas skirtingai. Aktualu, kaip savitai egzistencinis ugdymas vyksta tautinių mažumų, įvairiose religinėse, subkultūrų ar kitose socialinėse grupėse. Stačiatikių ortodoksų bažnyčia viena iš tokių erdvių, kurios tikinčiuosius aiškia daugumą sudaro rusų tautybės asmenys, kuriems stačiatikių ortodoksų bažnyčią padeda palaikyti savo kultūrinį ir tautinį identitetą. Manytume, jog šis magistro darbas paskatins daugiau domėtis Lietuvos stačiatikių ortodoksų bažnyčios kultūra, jos savitumu bei prisidės prie Lietuvos daugiakultūriškumo atskleidimo. Stačiatikių ortodoksų kultūra ir tradicijos Lietuvoje yra nagrinėtos tik istorijos mokslo kontekste, vienas tokių išsamesnių darbų, kuriame yra aptaria Lietuvos stačiatikių bažnyčios padėtis XX amžiaus politinių permainų perspektyvose (Laukaitytė, 2003). Socialinių procesų ir ugdymo lygmenyje ši konfesija skaičiuojanti aštuntą amžių gyvavimo Lietuvoje, visumoje tebėra nenagrinėta ir netyrinėta. Tad manytume, jog šis darbas paskatins šią temą domėtis ir taip atrasti Lietuvos kultūrinį įvairalypiškumą apskritai bei daugiamačiškumą paminėtose mokslo šakose. Stačiatikiai ortodoksai Lietuvoje yra antra pagal dydį konfesija, kurią išpažįstantys, pagal gyventojų ir būstų surašymo duomenis (2011), save priskiria 125,2 tūkstančiai asmenų. Šią religiją išpažįsta Lietuvoje ne tik čia gyvenantys rytų slavai, bet jau yra ir kelėtas lietuvių tautybės bendruomenių. Magistro darbe nagrinėsime Lietuvos stačiatikių ortodoksų bažnyčios ugdymo aplinką iš egzistencinio ugdymo perspektyvos ir iš pačios egzistencinės filosofijos pozicijos. Kadangi ši filosofija yra susijusi su fundamentalių vertybių paieškomis ir jų išgryninimu per egzistencialistinę filosofiją ir egzistencialistinio ugdymo filosofiją. Stačiatikių ortodoksų bažnyčios ugdymo aplinka magistro darbe yra traktuojama kaip specifinės apeigoms ir ritualams pritaikytos stačiatikių ortodoksų aplinkos,

kuriose vyksta stačiatikių ortodoksų pamaldos. Į ugdymo aplinkos analizę šiame darbe neįtraukiame sekmadieninės ortodoksų stačiatikių mokyklos bei kitos aplinkos, kur vyksta stačiatikių ortodoksų suėjimai ar mokymai.

Egzistencinės filosofijos ir stačiatikybės klausimais yra rašę keletas rusų autorių. Egzistencinę filosofiją gretino su stačiatikiškų ortodoksų religine praktika, egzistencinės filosofijos pradininkas Rusijoje, N. A. Bertdjaev (Н. А. Бердяев) teigdamas, jog racionali filosofija negali padėti žmogui išspręsti dvasinių problemų ir suteikti žmogui dvasinę laisvę (Бердяев, 2010; Алфеев, 2009). Dvasinę laisvę N. A. Bredjaev įžvelgia būtent stačiatikių ortodoksų religijoje, kaip jis sako - priešingai nei Vakarų Europos bažnyčios, ji nebuvo tiek racionalizuota pastaruosiuose amžiuose (Бердяев, 2010). Iš teologinės perspektyvos religinį iracionalumą stačiatikių ortodoksų bažnyčioje nagrinėjo teologas M. Dronov (Дронов, 2011). Autorius aiškina, jog stačiatikių ortodoksų bažnyčioje svarbiausią vietą užima patirtys, kurios nepasiduoda matematiniam mokslo išaiškinimui, ir tai pagrindė teologiniais pavyzdžiais. Iš lietuvių autorių artimiausias tematiškai šiam magistro darbui, yra analizuojamos katalikų tikybos pamokas 11-12 vidurinio lavinimo klasėms pasitelkus kaip kokybinį elementą - egzistencinio mąstymo taikymą (Rugevičiūtė, 2012). Taip išryškinant ir akcentuojant tikybos pamokose pamatines žmoniškąsias vertybes. E. Pažeraitė (2012). Savo darbe nagrinėja literatūrinius egzistencialistų kūrinis atskleisdama gyvenimo prasmės ir absurdo sampratas (Pažeraitė, 2012). Taip pat autorė atliko kiekybinį tyrimą, kurio metu paaiškėjo, jog yra labai aktualios egzistencialistų idėjos 11-12 klasių moksleiviams. Kelias būties prasmės – meilę ir mirtį nagrinėjo savo darbe A. Budriūnaitė (2005). Pasitelkdama eilę egzistencinės filosofijos ir egzistencinės psichologijos teoretikų bei antikos mąstytoją Platoną (Budriūnaitė, 2005).

Pati egzistencinė filosofija atsiranda XIX amžiuje jos pradininku laikomas S. Kierkegaardas (2002; 1997). Filosofijos krypties atsiradimas siejamas su tam tikrų nuotaikų vyravimu visuomenėje atsiradusių po istorinių didelių kritinių permainų, kaip atsaku į tai ieškoma kitų gyvenimo prasmų bei realizacijos formų. Tolimesne raida egzistencinės filosofijos siejama su XX amžiaus pradžia, laiku po I pasaulinio karo, kuomet pasirodo veikalai M. Heideggerio K. Jasperso – vokiškoji egzistencinės filosofijos mokykla. Po to subręsta ir prancūziškoji egzistencialistų mokykla, pagrindiniai atstovai: Ž. P. Sartras, A. Kamiu. Lietuvoje pagrindiniais egzistencialistais, dirbę skirtingais laikotarpiais laikomi: A. Maceina, J. Repšys, A. Šliogeris. Filosofijos idėjas perkeliant į ugdymo mokslą, susiformavimo egzistencinė ugdymo filosofija. Čia reikia pastebėti, jog vieni filosofai idėjiniame lygmenyje prisidėjo prie egzistencinės ugdymo filosofijos paminėtini tokie kaip: Ž. P. Sartras, E. Frommas, A. Šliogeris, M. Buberis (Duoblienė, 2006; Ozmon, Craver, 1996). O kiti egzistencinės ugdymo filosofijos mąstytojai tokie kaip: D. E. Dentoną, M. Green, D. Vedenburgas tiesiogiai pritaikė šios

filosofijos idėjas ugdymui (Ozmon, Craver, 1996). Iš esmės visus egzistencializmo filosofijos atstovus, pagal požiūrius ir veiklos kryptis galima būtų suskirstyti į ateistinius, religinius bei psichoanalitinius teoretikus.

Tyrimo problemos.

1. Kaip Lietuvos stačiatikių ortodoksų bažnyčios ugdymo aplinkoje pasireiškia egzistencinės filosofijos bruožai?
2. Kaip Lietuvos stačiatikių ortodoksų bažnyčios ugdymo aplinkoje reiškiasi egzistencinis ugdymas?

Tyrimo objektas. Lietuvos stačiatikių ortodoksų bažnyčios ugdymo aplinka egzistencialistinės filosofijos požiūriu.

Tikslas. Nustatyti egzistencinio ugdymo raiškos formas ir sklaidą Lietuvos stačiatikių ortodoksų bažnyčios aplinkoje.

Uždaviniai:

1. Nustatyti esminius idėjų ir principų panašumus ir skirtumus egzistencialistinės filosofijos teorijose.
2. Išsiaiškinti stačiatikių ortodoksų bažnyčios dvasininkų požiūrius į egzistencialistines vertybes ir egzistencinį ugdymą.
3. Nustatyti stačiatikių ortodoksų bažnyčioje egzistencinių vertybių aiškinimo raiškas ir jų puoselėjimą.
4. Įsiaiškinti kaip stačiatikių ortodoksų tikintieji priima egzistencinės filosofijos ir egzistencinio ugdymo vertybes ir kiek jomis remiasi bei vadovaujasi savo gyvenimo patyrimė.

Tyrimo metodologija. Siekiant įsiaiškinti stačiatikių bendruomenių narių elgesio kultūrinį modelį, jo specifiką kai jų elgesį įtakoja savitos vertybės, įsitikinimai, tradicijos, papročiai, nuostatos, patirtys ir kaip jose reiškiasi egzistencinis ugdymas. Aktualus yra pats bendruomenės narių požiūris į savo religinę kultūrą bei jos sklaidą, tik jiems suprantamus kultūrinius savitumus. Svarbu šiuos kultūros procesus stebėti jos pačios veikimo lauke, kur ji yra koncentruota bei gerai yra matoma. Tad natūralu, jog norint iširti šią kultūrą geriausia pasitelkti ir naudoti kokybinį tyrimą. „Jie apima ilgalaikį objekto (asmens, socialinės institucijos, mokyklos ar grupės ir kt.) tyrimą, kurio tikslas – suprasti asmenį, jo elgesį ir jautimus bei fizinės, socialinės ir psichologinės aplinkos poveikį jam.“ (Kardelis, 2002). Anot Kardelio tokie kokybiniai tyrimai kai kultūra tiriama jos natūralioje aplinkoje yra nusakomi kaip - etnografiniai tyrimai. (Kardelis, 2002). Tyrimui atlikti bus taikomas etnografinis tyrimo metodas, stebėjimas dalyvaujant. Etnografinis stebėjimas išsiskiria iš kitų tuo, jog čia tyrėjas stebi bendruomenę iš arti ir pats įsitraukia į tos bendruomenės gyvenimą (Čekuolytė, 2012).

Žinoma viską tyrėjas stebi ir priima kritiškai, nepatikliai. Stebėjimas bendruomenės vykdomas nemažiau vienerių metų laiko. Tyrėjas nuolat pildo stebėjimo dienoraštį, apsilankęs bendruomenėje, kur fiksuoja netik stebimą aplinką ir bendruomenę, bet ir save, aprašo paties savi –refleksijas (Čekuolytė, 2012). Stebėtojas stebimos bendruomenės neįtakoja, ją priima tokią kokia ji yra su savo visomis taisyklėmis bei jos patyrimu. Stebėjimo metu negauti duomenys, kurie yra nepastebimi, yra gaunami pasitelkus etnografinį interviu, giluminį interviu. Etnografinis interviu yra kitoks interviu nei kiti giluminiai interviu, nes tyrėjas informantus jau pažįsta ir tarp jų egzistuoja tam tikras santykis. Tad informantas kalba laisvai ir nejaučia įtapos ar spaudimo. Interviu kiek supanašėja į pokalbį, nes interviuotojas netik klausia, bet ir bendrauja, palaiko pokalbį (Čekuolytė, 2012).

Tyrimo metodai.

1. Literatūros analizė. Darbe studijuojama mokslinė literatūra susijusi su egzistencialistine filosofija bei egzistenciniu ugdymu. Taip išgryninamos filosofų pagrindinės mintys ir koncepcijos.
2. Tiesioginis mokslinis stebėjimas – tai stebėjimas susijęs su aplinkoje vykstančių procesų stebėjimu bei jų pažinimu, analizavimu. Taip pat stebėjimo metu stebimi ir paties stebėtojo pojūčiai ir išgyvenimai (Kardelis, 2002).
3. Apklausa, pusiau struktūruotas interviu – kuomet turimi tik pagrindiniai klausimai instrumente ir pokalbis – interviu yra dalinai apibrėžtas, taip siekiant iš tyrimo dalyvio sužinoti daugiau, ko nėra numatyta klausimyne, ir kas galėtų atskleisti daugiau tiriamą kultūrą (Kardelis, 2002).

Tyrimo imtis ir organizavimas.

Tyrimo dalyviai pusiau struktūruotame interviu yra dvi grupės, kurioms taikomi ir skirtingi klausimynai.

1. Lietuvos stačiatikių ortodoksų bažnyčios dvasininkai – ugdytojai;
2. Lietuvos stačiatikių ortodoksų parapijiečiai – ugdytiniai.

Bus naudojamas sniego gniūžtės metodas, kai informacija turintys subjektai rekomenduoja panašius kitus subjektus (Ruškus, 2010). Pasirinkti dvi grupės siekiant gauti išsamesnius ir platesnius duomenis apie Lietuvos stačiatikių ortodoksų bažnyčioje esančią ugdomąją erdvę. Apklaustos abi pusės dvasininkai kaip ugdytojai ir parapijiečiai kaip ugdytiniai. Suaugusiųjų ugdymo atveju skirstymas į ugdytinius ir ugdytojus yra sąlyginis, kadangi patys suaugusieji ugdo save taip pat – saviugdos vaidmuo čia yra labai svarbus. Ir patys dvasininkai ugdo save patys, jiems tai irgi yra saviugdosa aplinka.

Tyrimo etapai.

2014 m. per balandžio - gegužės mėnesius buvo apklausti 3 Lietuvos stačiatikių ortodoksų dvasininkai ir 8 parapijiečiai.

Stačiatikių ortodoksų bendruomenė stebėta nuo 2012 metų spalio iki 2014 m. gegužės mėnesio.

Lankytos trys stačiatikių ortodoksų bažnyčios dviejuose Lietuvos miestuose.

Viso bendruomenėse buvimo bendras laikas 36 valandos.

Darbo naujumas / reikšmingumas.

Šis darbas bus pirmas edukologinis ir sociologinis darbas atliktas Lietuvos stačiatikių ortodoksų bažnyčioje. Darbas siekia ištirti Lietuvos stačiatikių ortodoksų bažnyčios edukacinę erdvę pasitelkus egzistencinės filosofijos ir egzistencinės ugdymo filosofijos idėjas. Tikimasi, jog šis darbas paskatins domėtis ir giliau tyrinėti Lietuvos stačiatikių ortodoksų bažnyčios švietimo, ugdymo ir socialinius procesus.

Tyrimo etika.

1. Nebus skelbiami bei viešinami tyrimo dalyvių vardai pavardės, pareigos. Bus skelbiami tik abstraktūs duomenys, kurie užtikrins dalyvio anonimiškumą visose tyrimo fazėse, nebent tik tyrimo dalyviai pageidautų kitaip. Su tyrimo ataskaita bei jos naudingumu bus supažindintas individualiai kiekvienas jame dalyvavęs asmuo. Tyrime dalyvavimas bus laisvo apsisprendimo nebus manipuliuojama tyrimo svarba, atsakomybe visuomenei ir pan. Vis dėlto reikia pripažinti, jog iš atlikto tyrimo duomenų išlieka galimybė identifikuoti kai kuriuos asmenis dalyvavusius tyrime. Stačiatikių ortodoksų bendruomenės yra nedidelės tad jie vieni kitus gerai pažįsta. Ypač yra paprasta identifikuoti dvasininkus, kurie sutiko dalyvauti šiame tyrime, kadangi jie čia pateikia trumpus savo gyvenimų aprašymus. Tyrėjas supranta savo atsakomybę bendruomenėms ir siekia užtikrinti, kad tyrimas ir jo rezultatai nepakenktų bendruomenei ir joje veikiantiems asmenims.
2. Tyrimo metu netoleruojama lyties, tautybės, įsitikinimų, nuomonės diskriminacija ir nepagarba kitoniškumui. Stengiamasi nesudaryti tyrimo dalyviams diskomforto ar nepatogių sąlygų ar situacijų.

Darbo struktūra. Darbas sudarytas iš santraukos, įvado, teorinio skyriaus, kurį sudaro du poskyriai: trijų egzistencialistų teoretikų koncepcijų nagrinėjimo ir egzistencinio ugdymo teorijų gilinimosi poskyrių. Kitą skyrių sudaro du empiriniai tyrimai, stačiatikių ortodoksų dvasininkų ir parapijiečių apklausų turinių analizės bei interpretacijos. Ir darbą užbaigai išvados bei rekomendacijos.

1. EGZISTENCIJOS FILOSOFIJA PAGAL S. KIERKEGAARDĄ, A. ŠLIOGERĮ IR E. FROMMĄ

1.1. Egzistencinė filosofija ir žmogus

Šiame skyriuje pabandysime įsigilinti į tris egzistencialistinės filosofijos teorijas, tai į tris filosofus, mąstytojus, kurie gilinasi į šios filosofijos perspektyvas. Kiekviena filosofas, teoretikas čia pateikia skirtingas egzistencinės filosofijos perspektyvas: S. Kierkegaardas yra religinis egzistencialistas, A. Šliogerį mažiau palankus religijoms egzistencialistas, o E. Frommas čia pristato psichoanalizės, neomarksistinį egzistencinį mąstymą. Iš šių trijų egzistencinės filosofijos teorijų perspektyvų pažvelgsime į Lietuvos stačiatikių ortodoksų bažnyčios ugdymo aplinką, kurią analizuosime šio darbo kokybiniame tyrime.

Anot A. Andrijausko religinio egzistencialisto S. Kierkegaardo egzistencija yra pamatinė filosofijos kategorija, filosofinių apmąstymų pradas (Andrijauskas, 2006). Egzistencinės filosofijos pagrindu ir vertybe S. Kierkegaardas yra atskiras žmogus, kur filosofas ieško žmonijos būties prasmės. S. Kierkegaardas savo filosofiją vadino egzistencine, su šią filosofiją jis bandė pažinti pasaulį. Gyvenimas turi būti paremtas mąstymu: - mąstyti reikia dėl to kad gyventum, o ne gyventi kad mąstytum (Andrijauskas, 2006). Anot S. Kierkegaardo egzistencija – tai procesas kuomet individai jame dalyvaujantys sklaidosi kaip per būties pažinimą, kuris yra individualus patyrimas ir tai nėra solidarizavimasis –sako L. Jakovonytė (Jakovonytė, 2006). S. Kierkegaardui svarbią vietą užima *paradoksas*, filosofas bando pažvelgti ir atrasti tiesą. *Paradokso* išvalga padeda filosofui atrasti nuostabą, kuri žmogui leidžia atsikratant įvairiausių stereotipų pažvelgti į reiškinius naujai ir taip priartėti prie būties suvokimo. A. Juzepovič pastebi, *paradoksas* žmogų tarytum atbudina iš gyvenimo sapno – tikėjimo šuoliui įgyvendinti, sąmonės transformacijai atsirasti (Juzepovič, 2006). *Dvigubu paradoksu* – sąvoka S. Kierkegaardas vadina būseną kuomet žmogus jau pasineria į tikėjimo fazę, egzistencijoje ir tampa filosofu taip vadinamu – *tikėjimo riteriu*. *Tikėjimo riterį* mąstytojas apibūdina kaip aukščiausią būseną kuomet jis pažįsta tikrąją tiesą, būtį, gyvena su Dievu. Kaip pavyzdį čia mąstytojas pateikia Biblijinį herojų Abraomą ir jo poelgį atskleidžiantį begalinį atsidavimą savo tikėjimui ir Dievui, tuo tarpu pamina visuomenės, kurioje gyvena pagrindines religines nuostatas ir išpažįsta dievą individualiai. *Paradoksas* stabdo proto siekį išmąstyti, tai kas yra neišsivaizduojama, tai kas nematoma ir sulaiko nuo supratimo. Suvokimo to, kas neišsivaizduojama ir protu nėra suprantama, kalbant pavyzdžiui apie Dievo apsišaukimo atvejus – jie tiesiog priimami tokie, kokie yra aprašyti Biblijoje ir nėra leidžiamasi į logiškumo paieškos interpretacijas (Juzepovič, 2006). A. Budriūnaitė pastebi S. Kierkegaardo sąvoka – *tikėjimo*

riteris reiškia kaip žmogų atlikusį nepaprastai sunkų apsisprendimą atlikti *tikėjimo judesį* – tai žmogus priimdamas paradoksą ir begalinį nuolankumą atsiduoda aukščiausiojo valiai (Budriūnaitė, 2009) Kaip pavyzdys čia pateikiamas Abraomas iš S. Kierkegaardo kūrinio „Baimė ir drebėjimas“, biblijinis personažas, besąlygiškai, neatsižvelgdamas į nieką paklūsta jam apsireiškusio Dievo valiai.

S. Kierkegaardas (Kierkegaard, 2000) pritaria Sokratui, jog žmogus visą gyvenimą ieško tiesos, kuri yra pačiame žmoguje, *Tiesa* reikia tik atrasti ir pažadinti. Tiesa, glūdinti žmoguje, yra duotybė, atėjusi kartu su individu į šį pasaulį. Žmogus gimęs eina nuo tiesos, tad Dievas nuo jo nusisuka tik tam, jog pats žmogus suvoktu einantis į netiesą. Žmogaus prigimtis yra tiesa ir tik pats žmogus gali atrasti glūdinčią jo viduje tiesą. Dievas šiuo atveju yra tik akstinas, kuris sukelia žmogaus prisiminimus, jog individas yra netiesa ir pats dėl to yra kaltas. Žmogus iš prigimties būdamas laisvas gyvena nelaisvėje, o laisvės energiją išnaudoja nelaisvei stiprinti. Jis tampa – *nuodėmės vergu* (Kierkegaard, 2000). Žmogus yra kūno ir dvasios sintezė - tai baigtinybės ir begalybės sąveika, kurią Kierkegaardas įvardija kaip sąvoką – *Pats* (Kierkegaard, 1997). Žmogus nuolat besikeisdamas ir tobulėdamas būties prasme renkasi gyvenimo prioritetus, atmesdamas paviršinius nesvarbius dalykus. Taip atranda savo vietą pasaulyje. V. Asakavičiūtė reziumuoja S. Kierkegaardo mintis sakydama, jog žmogaus esmė yra nekrauti kuo daugiau žinių į save, bet ugdyti save, savo individualumą stabdant žmoguje fantaziją, atsisakant kūniškų malonumų ir tampant moralia asmenybe (Asakavičiūtė, 2006).

Egzistencialistas A. Šliogeris (1996) sako, jog filosofų teoriniai nematerialaus pasaulio nagrinėjimai yra laikomi *tikrąją būtimi*. Filosofas palaipsniui pažįsta neregimą žmogui daiktų pasaulį vadinamą – *tikrąją būtį* arba šis pažinimas vadinama transcendentiniu mąstymu (Šliogeris, 1996). „Šis susitikimas išstumia žmogų į nesibaigiantį kelią, kuris yra ne kas kita, kaip pastanga įsigilinti į transcendentinės būties prasmę, ją įkalbinti ir išsakyti.“ (Šliogeris, 1996, p. 24). Anot A.Šliogerio, filosofas - tai antifanatikas, žmogus, kuris pasakoja kitiems, ką matė ir ką pastebėjo, suprasdamas, jog kiti žmonės tai gali interpretuoti kitaip. Tam ir yra dialogai, ko nepasakysi apie fanatikus, kuriems atrodo yra viskas aišku ir diskusijos nereikalingos, tai neretai pastebima religijoje ar net moksle, kur diskusijos nevyksta ir vyrauja įsitikinimas, jog žinoma tikra tiesa, o filosofas klausia ir abejoja klausdamas - ar apskritai yra tokia tiesa (Šliogeris, 2013).

Anot A. Šliogerio, žmogus bijo *neapibrėžtumo būsenų*, todėl jų vengia ir slepiasi kasdienio aiškumo ir apibrėžtumo rémuose, tačiau apibrėžtumas yra laikina ir trapi būseną sukurta paties žmogaus jo veiklomis. Neapibrėžtumo vengimas, stengimasis kuo daugiau pažinti ir suprasti viską, kas žmogų supa, - jį dar labiau artina prie neapibrėžtumo. „Tuo tarpu *neaiškumas* yra pamatinė, todėl galima sakyti, autentiška žmogaus būseną.“ (Šliogeris, 2001, p.

35). Tad natūralu, jog žmogus yra nuolat klausianti būtybė. Žmogus yra baigtinė būtybė, kuri suvokia laikiną savo egzistavimą, priešingai nei gyvulys, kuri vadovaujasi tik instinktais, todėl jis yra klausianti būtybė (Šliogeris, 2011).

Kitas egzistencializmo atstovas E. Frommas pastebėjo, jog žmogaus egzistencinė problema yra skirtumai tarp žmogaus pasirinkimų turėti ar būti, meilė gyvenimui ar meilė mirčiai. *Turėjimas ar būvimas* yra du žmogaus pasirinkimo variantai, kurie apsprendžia žmogaus būdą ir socialinį charakterį (Fromm, 2005). E. Frommas sako, jog kiekvienas žmogus kaip ir kiekviena gyva būtybė turi didelį norą gyventi, klausimas yra kaip gyventi, čia dažnai išgirstamas atsakymas – būnant laimingu. Kaip žinia, žmogus laimę suvokia kaip poreikių tenkinimą Tuo pačiu kyla klausimas kokie tai poreikiai. Čia atsiranda du pagrindiniai keliai: pirmas - kai siekiame patirti kuo daugiau malonumo; o antras - kai patenkiname tai, ko turėtume norėti, to kas, atvestu žmogų iki pilnos savirealizacijos (Fromm, 2012). Tai siekiai atsisakyti godumo, pavydo ir priimti meilę. Viskas slypi žmogaus prote ir patyrimo, reikia tik tuo pasinaudoti. Žmogus iš prigimties yra linkęs į *tiesos* ieškojimus ir į *laisvės* siekimą, tad žmogus turi tuo ir vadovautis siekiant savirealizacijos. Siekiant *laisvės* turi pilnai dirbti žmogaus mąstymas, intelektas, jog žmogus negyventų iliuzijose ir poreikių tenkinimo kalėjime (Fromm, 2012).

S. Kierkegaard ir A. Šliogerio mintys sutampa, jog egzistencinė filosofija paremta mąstymu - E. Frommas jiems antrina sakydamas, jog gyvenimo formos yra žmogaus paties tinkamas savarankiškas pasirinkimas. Žmogaus būtis paieška ir būvimas S. Kierkegaardas ir E. Frommas suvokia panašiai – abu mąstytojai sutaria, jog žmogus siekia laisvės ir vienos tiesos kaip geriausio jam pasirinkimo varianto. Tuo tarpu A. Šliogeris abejoja visiškos tiesos egzistavimu ir sako, jog neapibrėžtumas ir klausiančio žmogaus būvimo forma yra natūrali ir prigimtine, tik reikia su tuo išmukti gyventi.

1.2. Filosofija ir religija

S. Kierkegaardas - religijos ir filosofijos nejungia į vieną reiškinių - dėl religijoje esamos dogmatikos, kuria prieštarauja filosofijai. Pats S. Kierkegaardas sutinka su Sokrato mintimis, jog religija neturėtų būti pilnai žinoma ir suvokiama, nes tokiu atveju gali dingti dievobaimingumas, pagarba Dievui. Religija išlaiko kokybinę prarają tarp Dievo ir žmogaus, jog jie nebūtų tam tikra prasme tapatinami. Egzistencinę poetiką arba filosofiją S. Kierkegaardas laiko tam tikru nusivylimu religija, tačiau pripažįsta, jog egzistencijoje centrinę vietą užima Dievas, be kurio egzistencialistas savo gyvenimo paprasčiausiai neįsivaizduoja (Kierkegaard, 1997). Tuo pačiu S. Kierkegaardas perspėja - tikėjimas yra svarbus žmogaus gyvenime ir

aukščiausia, ką jis turi, o filosofas negali duoti tikėjimo ir jis neturi duoti, ką tai vietoje to pakeičiantį tikėjimą, pati tikėjimą versdamas nieku (Kierkegaard, 2002). Tikėjimą S. Kierkegardas laiko protu suvokiamu paradoksu, kurį žmogaus protas pripažįsta ir atiduoda aistrą tikėjimui, save tuo tarpu pašalindamas. Kitaip tariant mąstymas pasitraukia užleisdamas vietą tikėjimui – kitoks santykis ateiti į tikėjimą yra neįmanomas (Kierkegaard, 2002).

Tikėjimo riterio tapsmas yra individuali religinė praktika, paremta pažodžiavimu, taip kaip S. Kierkegaardo žodžius laiko apskritai nereikalingais, kalbant apie religiją - mat jie yra įvairių interpretacijų prielaida. Tikėjimas Dievu vyksta *individualiame tylėjime*, kas tikintįjį stumia ir į nežinančio kančią, jog gali tikintysis nuklysti ne Dievo link – o demono ir tikėjimas įgautų fanatizmo, nusikalstamos veikos atspalvius. Čia S. Kierkegardas sako, jog tai būtina sąlyga, jog žmogus suvoktu esąs tokioje nežinios kančioje, kuri kamuoja tikintįjį iki individo egzistencijos pabaigos. Žmogus čia vadovaujasi trimis dalykais leidžiančiais nepaklysti ir nepasirinkti netinkamą tikėjimo praktikos kelią: tai vadovavimasis prieštaringsiomis nuostatomis, sveiku protu ir tikėjimo aistra, iš kurių nei viena nėra dominuojanti (Mostauskis, 2006). Čia žmogus prisiima atsakomybę už savo gyvenimą, o neperkelia jos kitiems – pavyzdžiui bažnyčiai ar visuomenei, nes už savo sprendimus ir pasirinkimą yra atsakingas tik jis pats (Левичева, 2002).

Anot A. Šliogerio religija ir filosofija yra išaugusios iš tos pačios šaknies, kiek atmena istorija šias žmogaus veiklos sritis tarp jų visuomet buvo daug panašumų ir bendrumų tačiau visada egzistavo ir aiškūs dviprasmiškumai (Šliogeris, 1996). Lyginant krikščionišką religiją ir filosofiją matyti, jog religija į žmogų kreipiasi tik tiek jis yra bendruomenėje ir nėra toleruojamas *individualumas*. „Savo prigimtimi religija yra bendruomeninis reiškinys ir kolektyvinės sąmonės produktas.“ (Šliogeris, 1996, p. 81). *Individualizmas* pripažįstamas filosofijos, susikūrimas asmeninio Dievo ir nuosavos religijos nėra suprantamas krikščionybės. A. Šliogeris sako, jog egzistencinės filosofijos požiūriu religija į klausimus atsako dogmomis, aiškinančiomis pasaulį, kurios grindžiamos visišku autoritetu, kas filosofijai yra autoritariška (Šliogeris, 1996). Bet turint omenyje žmogaus silpnumą ir autoriteto poreikį, jog jam, kas tai turi vadovauti religija čia yra nepakeičiamas paguodos nešėjas, pagalbininkas padedantis susigaudyti gyvenimo labirintuose. Tuo tarpu filosofija siekia įveikti kolektyvinio mąstymo vaizdinius (Šliogeris, 1996). Religijoje žmogus jaučiasi saugiau gaudamas kolektyvinį atsakymą. Tuo metu filosofija, kuri nuolat kelia *būties klausimus* ir žmogų laiko vienui vieną. Religija sulygina visus, o filosofija *individualizuoja* ir iškelia atskleidžia žmogaus išskirtinumą (Šliogeris, 1996). Religijos teorijos koncentruojasi į pomirtinį pasaulį, o praktiką vykdo šiame pasaulyje. Filosofijos požiūriu teorija - mąstymas, o *transcendencijos* laikymasis yra praktika (Šliogeris, 1996). Dar vienas momentas kuo anot A. Šliogerio skiriasi iš esmės religija ir filosofija, religija

kalba apie Dievą apsireiškusį imanentinėje realybėje, kam filosofija prieštarauja ir sako, jog Dievas yra neregimas jį tik gali pajusti pasinerdamas į *transcendenciją* (Šliogeris, 1996). Ieškant religijos ir filosofijos panašumų pastebėtina būtų tai, kai į filosofiją žvelgiama tik tekstiškai. Ji tampa sofistika ir *kultūros dalimi*, o religija be praktikos likusi tik žodžiais supanašėja su ideologija – sako A. Šliogeris (Šliogeris, 1996). Abiem atvejais nutolstama nuo *transcendencijos*, jų pirminio impulso ir tiek filosofija ir religija tampa tik *kultūros reiškiniiais*. Panašumas filosofijos ir religijos išvelgiamas jų ištakose kai religija dar nekalba apie apsireiškusį Dievą, kuris dar yra absoliuti *transcendencija* (Šliogeris, 1996). Tad A. Šliogeris dėl religijos ir filosofijos suderinamumo reziuuoja: „Griežtai kalbant, negali būti nei filosofinės religijos, nei religinės filosofijos, jei religiją ir filosofiją suvoksime tik kaip kultūros reiškinius. Tokie dirbtiniai dariniai iškreipia religijos ir filosofijos esmę, sudrumsčia ir tikėjimą, ir mąstymą.“ (Šliogeris, 1996, p. 88). Anot A. Šliogerio religijos apskritai yra kaip ir ideologijos yra linkusios į mažesnio didesnio lygio fanatizmą. „Ir dar – kiekvienas mitas ir kiekviena teologija yra fanatiška, kitaip tariant, kadangi tų teologijų daug, tai kiekviena atmeta visas kitas. Tariama, kad visos kitos teologijos yra neteisingos.“ (Šliogeris, 2013, p. 170). Tad A. Šliogeris kalba - žmogus nepaklūstantis vienai, kuriai tai teologiją pripažįstančiai bendruomenei, keliantis klausimus žmogus besikertančius su bendruomenės teologija yra dažniausiai netoleruotinas. Taip pat A. Šliogeris žvelgdamas į S. Kierkegaardą darbą „Baimė ir drebėjimas“ ir Abraomo vaidmenį atskiria dvi skirtingas sąvokas tokias kaip *tikėjimas* ir *tikyba*, kurios nuo seno buvo siejamos ir laikomos tapačiomis. *Tikyba* yra žodis siejantis bendruomenę ir jos išpažįstamą religiją, tuo tarpu *tikėjimas* yra *individualus* reiškinys, *individualus* religijos išpažinimas, ko netoleruoja *tikybos* bendruomenė, bet iš *tikybos* terpės ir išauga *tikėjimas*. (Šliogeris, 1998).

Anot egzistencialisto E. Frommo reikia atskirti tikėjimą, kuris paremtas *turėjimu* ir kuris *būtimi*. *Turėjimu* paremtas tikėjimas - tai kai žmogus paklūsta kitų žmonių formuluotėms, biurokratijai perkelia savo atsakomybę kitiems. O paties žmogaus jėga sukurtas Dievas yra sudaiktinamas ir virsta stabu, su kuriuo bendrauja. Pats savarankiškai nemąstydamas žmogus renka atsakymų formuluotes į visus gyvenime iškeltus klausimus. Tikėjimas pagal *būtį* yra būseną, kai žmogus turi vidines nuostatas ir vidinę orientaciją. *Būties* tikėjimu besiremiantis žmogus pasitiki savimi, kitais žmonėmis, pasitiki Dievu, tačiau šis pasitikėjimas remiasi asmenine patirtimi, o ne autoritetais ir jų primetamomis mintimis ir jų liepimais kuo žmogus turi tikėti (Fromm, 2005).

E. Fromm apie religiją kalba kaip apie įtaką socialiniam charakteriui, religija žmogų motyvuoja elgtis vienaip ar kitaip. Jei žmogus religijai yra atsidavęs, tai įtakoja ir jo elgseną, kartais žmogus, kad ir laiko save nereligingu, bet jis vis tik yra religijos veikiamas. Nemažai religijų ar judėjimų siūlo vidinę laisvę ir atsiribojimą nuo išorės, deja jie kartais siūlo

įvairius receptus, būdus, kaip to pasiekti, tačiau po jais slypi paprasta apgaulė, kurios tikslas – pasipelnymas, sako E. Frommas. Visur žmogus turi mąstyti, ieškoti *tiesos* žvelgiant į siūlomus būdus kritiškai (Fromm, 2012).

Visi trys filosofai sutinka, jog filosofija ir religija nėra tapatūs dalykai, jie turi tam tikrų panašumų, bet laikyti juos vienu negalima. Visi pripažįsta prie egzistencijos žmogaus individualaus priėjimo būtinumą ir kviečia nepasitikėti autoritetais ir peršamomis vertybėmis – būvimas būtyje turi būti paremtas asmeniniu patyrimu ir kritiniu požiūriu.

1.3. Materialaus pasaulio vertinimai

Filosofas S. Kierkegardas sako, jog žmogus prisirišęs prie daiktų prie *juslinio pasaulio* mano esąs laimingas, bet tiesos šviesoje šis žmogus jis yra nelaimingas, o baisiausia, jog jis iš to paklydimo nenori būti ištrauktas ir bandantis jam padėti gali jam tapti didžiausiu priešu (Kierkegaard, 1997). Šiandienis žmogus religijoje laikosi *estetinės egzistencijos* fazės, kuomet jis nėra linkęs daryti sprendimų ir priimti atsakomybės už save ir pasinerti į tikėjimą – į būti, geriau pasirenka – melancholinę būvimo formą šiame pasaulyje. Taip jis kaltina kitus dėl iškylančių gyvenimo įvairių nepatogių situacijų, bet ne patį save, kur ir yra individo egzistavimo dviprasmingumai, taip žmogus palieka neapsisprendęs, ties pasirinkimo riba, ties laisvės riba, tai S. Kierkegardas vadina – *abejonės būtimi* būsena (Левичева, 2002).

Kūryba pagal S. Kierkegardo gimsta iš žmogaus vidaus iš dvasios gelmių, kai žmogus pergyvena vidaus disharmoniją, kančią – menininkas yra nelaimingas žmogus, bet menininko darbai gražūs ir juose gimsta nauja estetinė tikrovė, kurio paskirtis žavėjimas. Į kūrinį siūlo filosofas žvelgti su ironija, per kurią galima matyti *estetinės būties* esmę (Andrijauskas, 2006). Ironija S. Kierkegardas laiko ir priemone tiesos ieškojimui, siekiant išlaisvinti žmogų iš perdėto prisirišimo *jusliniam pasauliui* (Andrijauskas, 2006).

Kitas filosofas A. Šliogeris kasdienoje regimą pasaulį, sužmogintus daiktus matomus kasdienoje laiko ir įvardija kaip – *imanentine realybe* (Šliogeris, 1996). Kasdienis pasaulis žmogui yra praktinių daiktų, simbolių visuma ir žmogus mato tik *sužmogintų daiktų* pusę, o būtyje esančio daiktų pusė žmogui tampa nematoma, dėl jo siekio tenkinti tik paties fizinius poreikius. Nematoma daiktų pusė, transcendentinė jų dalis žmogus kasdienybėje yra nematoma (Šliogeris, 2001). Apskritai *jusliniame pasaulyje* viskas egzistuoja dėka valgymo, dėka naikinimo kiekvienas *esinys*, daiktas naikina kitą daiktą ar *esinį*, jog būtų šiam pasaulyje, o žmogus yra *esinys*, kuris naikina ypač daug – net gerokai per daug. Naikinimą dėl prabangos, perteklio A. Šliogeris naudoja sąvoka - *ekstatiniu naikinimu*, kurio daug pavyzdžių galima išvelgti žmonijos istorijoje, kuo luomu aukščiau stovi žmogus tuo jis dažniau naudoja *ekstatinį*

naikinimą. Dar viena naikinimo formų tai yra *kasdienybė*, laiko ir erdvės suvokimas. Kai dienos laiko suvokimas paremtas laiko paskirstymu, griežta kontrole ir individo varžymu erdvėje. Laikas ir erdvė tai juslinio pasaulio elementai, - gimę iš kalbos ir yra tik tuštybė. Pačią kalbą A. Šliogeris laiko dalyku, kuriame daug tuštybės ir beprasmybės. Juslinių daiktų artumas, prisirišimas prie jų, tai kas yra lyg visada šalia žmogaus ir jo yra suvokiama kaip neatskiriama realybė, priemonės be kurių neįsivaizduojamas *juslinė egzistencija* – tai yra *kasdienybė* (Šliogeris, 2005). *Kasdienybė* yra tai kai žmogus neklausia, kaip man atrodo vienas ar kitas daiktas, prie kurio jis liečiasi, mato, uosto, valgo ir panašiai. Jai tik įjungiamas mąstymas ir apmąstome santykį su daiktais – *kasdienybė* išnyksta. Nekeliami žmogaus klausimai dėl ko ir kaip tai vyksta, tiesiog *kasdienybėje* yra naiviai naudojamosi nesusimąstant, kitaip tariant nėra matoma, į ką yra žiūrima, tai yra pats daiktas, kuriuo naudojames. Žmogus gyvendamas kasdienybėje nebemato daiktų formų, spalvų, neuodžia kvapų ir panašiai, kurie yra nesusiję su jo veikla, darbu ar tiesiog tikslu, pavyzdžiui žmogus negirdi paukščių ir nemato gamtos žalių atspalvių jei jis pievoje pjauna žolę ar kerta mišką, nes tai jam nereikalinga. Žmogus uosdamas neužuodžia visko, ką galėtu užuosti, mato tik tai, kas jam reikalinga, o ne viską ką galėtų matyti tad *kasdienybė* įgauna pilkos masės vaizdą, kurioje nėra jokios fenomenologijos (Šliogeris, 2005). Neretai *kasdienybės* žmogus bando išvengti kaip nuobodulio griebdamasis įvairiausių neįtikėtinų, spontaniškų, dirbtinų veiklų, bet ir tai palaipsniui neišvengiamai tampa *kasdienybe*. A. Šliogeris daiktų reikšmių ir formų nematymą, o tik *kasdienybėje* įžvelgiant juos kaip reikmenis, juslinius ženklus vadina daiktų *virtualiu naikinimu*, nes jie nėra matomi *kasdienybėje* (Šliogeris, 2005).

Vartojimas - kito naikinimas žmogus vartodamas naikina kitą gyvybę, sako A. Šliogeris. Čia kalbama apie vartojimą ne kaip apie būtinybę, bet *vartojimą* dėl prabangos, perteklinį *vartojimą*. Žodis gamyba, pramonė yra sinonimais žodžio *vartojimas*, kuo civilizacija laikoma esanti aukštesniame lygyje tuo ji stipriau ir daugiau yra linkusi į barbarišką *vartojimą*. Visos civilizacijos yra vartotojiškos, kad ir labai primityvios jos taip pat vartoja, tai gali pasireikšti ir per aukojimą, kuris taip pat yra tiesioginis vartojimo pavyzdys. Į *vartojimą* A. Šliogeris tam tikrą prasme žiūri kaip į religiją - *vartojimo religiją*. Žmogus nevirtoti negali, *vartojimas* ateina kartu su žmogumi ir tai jam yra neišvengiamybė, atsiradus nors mažiausiam daiktų pertekliaus iškart atsiranda *vartojimas*, o nėra civilizacijų, kurios ko tai neturētu pertekliaus (Šliogeris, 2005). Žmogui *vartojimas* dar ir yra statuso demonstravimas visuomenėje. *Vartojimas* tai pripažinimo siekimas, o tai yra nepasotinama, todėl žmogaus *vartojimas* nuolatos progresuoja ir būtent pripažinimo siekis nulemia besaikį *vartojimą*. Taip žmogų pripažinimo geismas paverčia *vartojimo vergu*, kadangi žmogus yra stokojanti būtybė. Gyvūnas ir stokojanti būtybė, bet naikina iš poreikio, o žmogus netik iš poreikio naikina, bet ir iš geismo – nihilistinio

naikinimo. Geismas visada siekia neįmanomybės, todėl jis yra nepatenkinamas ir nepasotinamas. Geismas yra individualus, nėra kolektyvinio ar bendruomeninio geismo, tad kuo žmogus save daugiau izoliuoja tuo jis ryškiau jaučia geismą ir priešingai bendruomenėje būdamas individas geismą susilpnina (Šliogeris, 2005).

A. Šliogeris vartojimui priešina – *kūryba*, kuri yra pilna pozityvumo, kur baigiasi vartojimas prasideda *kūryba*. Per kūrybą žmogus kiek supanašėja su didžiuoju kūrėju – Dievu. „Todėl kūrybą tikrai galėtume laikyti absoliučia žmogaus kaip žmogaus pradžia, o joje atsirandančią patirtį – absoliučia patirtimi. Tarpinė išvada galėtu būti tokia: *kūryba* yra maksimalus pozityvumo terpė, o kūrinys, tos terpės kristalas, atsveria ir paneigia begalinį vartojimo negatyvumą.“ (Šliogeris, 2005, p. 64). A. Šliogeris turint omenyje, jog yra ateistas ir antikrikščionis įžiūri kitą kūrybos pusę. Kūrinys, sako A. Šliogeris, nėra visiškai nekaltas ir visiškai pozityvus kadangi kūrinio materija yra paimta iš gamtos, nupjautas medis, iškastas molio gabalas ir pan. Kitas meno yda yra tai, jog jis yra tam tikra technologija siekiant nežmogišką tikrovę paversti žmogui pavaldžia, tai pavyzdžiui medžioklės scenų piešimas žmogaus agresyvumo ir žudimo metodikos demonstravimas. Taip pat yra vaizdavimu reiškinių ar daiktų, kurie pavaizdavus lyg palenkiami yra paklusti žmogui, nusilenkti jo valiai, vaizduojami gamtos reiškiniai: vėjas, perkūnas ir panašiai taip juos sužmoginant. Taip kūryba ir tampa panašus į *vartojimą*, kai ji *virtualiai naikina*, tai kas joje yra vaizduojama. *Kūryboje* kaip ir *vartojime* yra geismas tik jis čia reiškiasi kaip nusivylimas *jusliniu pasauliu*. Per kūrybą siekiama šį pasaulį padaryti intensyvesni, ryškiau matomą – čia *kūrybos geismas* lenkia *vartojimo geismą* (Šliogeris, 2005).

Anot A. Šliogerio, žmogus nuolat stengiasi įtvirtinti savo tikrovę, kuria dažnai abejoja tiek fizine, tik dvasine prasmėmis, tad žmogus save įtvirtina pavyzdžiui pasirašydamas, kur tai ant akmens ar medžio augančio gili miške ir pan. „Būtybę, kurią esmingai trūksta tikrovės, persekioja Niekis.“ (Šliogeris, 2005, p. 93). Kai žmoguje glūdi didžiulė tuštuma, kankina nepaliaujamas geidulio jausmas – jį persekioja *Niekis*. Žmogų nuo kitų gyvų ir negyvų būtybių skiria *Niekis*. A. Šliogeris įvardija negatyvumo formulę *naikinimas* plius *Niekis*. Pats žmogus metafiziniu požiūriu yra *Niekio* sūnus. Žmogus yra sukurtas iš *Niekio*, bet žmogus nėra dėl to menkas, jis greičiau paslaptingas ir gali būti viskuo, nes iš *Niekio* gali atsirasti ir geros ir blogos žmogaus pusės, kurios viršija, bet katrų kitų gyvybės formų žemėje savybes. *Niekis* žmogaus prigimtis sukuria priežastį žmogui jausti tuštumą ir siekį save įtvirtinti, tad žmogus neretai griebiasi įvairiausių kaukių stengdamasi paslėpti tuštumą, *Niekį*. Žmogus jaučiasi geriau kai jam pavyksta gerai susitapatinti su kauke ir tokiu būti pripažintam kitų, kurie lyg jį ir įtvirtina, jog jis yra. Pagal lytis A. Šliogeris moteryse išskiria kaip mažiau turinčias *Niekio* nei vyrai. Tad vadinama stiprioji lytis gyčiau išgyvena tuštumą ir ieško didesnių įtvirtinimo formų.

Tikroviškumo stoka progresuoja su amžiumi mažas vaikas tuštumos jausmo dar neturi, subrendęs žmogus pilnai patiria *Niekio* našta, kuri individą lydi iki mirties, tik senatvėje nihilizmo intensyvumas dažnai kiek susilpnėja (Šliogeris, 2005). Žmogaus pasinėrimu į *Niekį* siekis susinaikinti save laikinai ir virtualiai. A. Šliogeris laiko didelių įspūdžių ieškojimą, alkoholio, narkotikų vartojimą – tai yra siekis pabėgti nuo savo individualumo savo nusivylimų, savęs nepasitikėjimo. Žmogus ir bijo *Niekio*, nes jis gali ir sunaikinti gyvybę taip saugomą individo, gyvybę, kurią laiko savo identitetu – kuo daugiau gyvybės tuo stipresnis identitetas. *Niekis* taip pat yra ir asmeniškumo „aš“ šaltinis kuo *Niekis* intensyvesnis individui tuo jame yra stipresnis „aš“ suvokimas. Išsigelbėjimas nuo kančios yra tik vienas – pasinėrimas į patį *Niekį* ir taip sunaikinant savo individualumą. Tuo tarpu *Esmą* A. Šliogeris vadina absoliučia *transcendencija*, o žmogus gyvena *Esmo* ir *Niekio* samplaikoje (Šliogeris, 2005). *Esmas* pereidamas juslinį pasaulį įgauna negatyvumo, o *Niekis* kurdamas formas ir rinkdamas pozityvumą tampa pozityviu – jie vienas kitą pagimdo, kitaip tariant *Niekis* ir *Esmas* pereidami *juslinį pasaulį* kokybiškai kinta - *Niekio* tuštuma gali prilygti *Esmo* pilno juslumo pojūčiui. A. Juzefovič žvelgdama į A. Šliogerio filosofiją sako, jog būtent *Niekis* yra pagrindinė baimės prigimtis, žmogus bėgdamas nuo savęs, bijodamas pripažinti *Niekį* bėga nuo jo ir metasi į tikrovę taip trumpam pabūdamas *Esme* ir būtyje (Juzefovič, 2009).

Taip pat A. Juzefovič A. Šliogerio darbuose pastebi, jog dabartinį gyvenimą pagrįstą matematiniais skaičiavimais, eksperimentiniais kodais A. Šliogeris laiko ir vadina – *mašinerija*, tai toks žmogus gyvenantis šių dienų sistemoje kai jam tolimas tikras gamtos pažinimas (Juzefovič, 2009). Šiandienos žmogus daug kuom tiki: NSO, genetikos mokslu, horoskopais, statistiniais skaičiavimais ir t.t., bet gerai jų nežino, nes tai suvokia žmogus kaip realybę jusliniame pasaulyje, o kas yra realybė yra tikra – tuo galima tikėti (Juzefovič, 2009).

Filosofas, psichoanalitikas E. Frommas sako, *turėjimas* yra žmogaus suvokiamas kaip natūralus būvimas, sako E. Frommas, daiktai žmogui teikia malonumą, kuo jų daugiau turi tuo laimingesnis jautiesi, turėjimas suponuoja laimės pojūtį (Fromm, 2005). E. Frommas kaip *turėjimo* pobūdį išvelgia dominuojantį esantį Vakarų pasaulyje, kur siekiama pinigų, garbės bei valdžios, tai E. Fromas pastebi per kalbą - didesnę kalboje daiktavardžių vartojimą Vakarų pasaulyje, kas simbolizuoja ir atitinka – daiktą, tuo tarpu veiksmažodžių vartojimas gerokai yra sumažėję, pastarieji nusako veiksmą, veiklą. *Vartotojiškumas* taip pat yra *turėjimo* forma šiandienos industriniame pasaulyje labai išplitusi ir išsikerojusi. *Vartojimas* mažina kamuojantį nerimo jausmą, tačiau tai tik iliuzija ir sugrįžtantis nerimas skatina vartoti vis daugiau ir daugiau (Fromm, 2005). Egzistencijoje blogybe yra ne turėjimo objektai, bet pačios žmogaus nuostatos, tai yra prisirišimas prie daiktų, kasdienos veiklų: nuosavybė, ritualai, mintys, geri darbai, kurie

žmogų įjungia į savotišką grandinę ir atima iš individo laisvę bei trukdo savirealizacijai (Fromm, 2005).

Kalbant apie troškimus duoti, aukotis E. Frommas aiškina, jog vienybės ir bendruomeniškumas glūdi žmogaus egzistavimo sąlygose – to siekia kiekvienas žmogus, bendruomenės atstūmimas vertinamas blogiau už mirtį. Skirtumas yra kaip žmogus to siekia ar siekia to per *turėjimo* poreikį - savanaudiškumą, pasireiškiantį per egoistinių tikslų patenkinimą ar siekia per *būtį*, siekį duoti, dalytis taip įveikiant izoliaciją visuomenėje (Fromm, 2005).

Saugumas. E. Frommas sako, *turėjimui* labai svarbia vietą užima saugumo jausmas, kurį žmogus bijo prarasti, tai jį stabdo žengti naują žingsnį, baugina nežinia ir diskomfortas. Bet turėjimo vertybės yra parandami dalykai: galime netekti turto, padėtį visuomenėje, draugus, gyvybę – kyla klausimas jei turėjimas nusako žmogaus padėtį visuomenėje, tai kas jis lieka kai to netenka. (Fromm, 2005). Žmogus bijodamas, ką prarasti pasineria į baimę: ekonominėms permainingoms, ligoms, jausmams, atsirandančiai nežinomybei ir pan. Baimė kaustanti žmogų dėl jo ateities ir neaiškaus tolimesnio egzistavimo stumia jį į nervingumą, irzlumą, pyktį, žiaurumą ir tai skatina žmogų kaupti, siekiant saugumo. Ir artėjant žmogaus egzistencijos pabaigai jis supranta savo pragyvento gyvenimo beprasmiškumą, suvokia savęs kaip asmenybės neišbaigtumą. Tokių baimių neiškyla pasirinkus *buvimą*, nes tai ką žmogus turi yra jo viduje, tai gebėjimai, protas, meilė, kūryba, tuo atveju galima tik baimintis jai to žmogus per tingumą pilnai gerai neišnaudoja (Fromm, 2005).

Solidarumas – antagonizmas taip E. Frommas apibūdina šią elgseną (Fromm, 2005). Motyvuojama yra tuo, jog žmogus vadovaujasi *turėjimo* principais jis siekia dominuoti įvairiuose situacijose, priimdamas reiškinius, elgsenas kaip vietą jo priklausomybei parodyti ir žmogus nepriima reiškiniu ir elgsenų tiesiog tik tokiomis kokios jos yra neįvesdamas savo taisyklių ar „nuosavybės teisių“ (Fromm, 2005). Vyras ir moteris džiaugiasi vienas kitu, kai turi bendrų interesų, bendrų pomėgių, sutampa nuomonės, atrodo vienas kitam patrauklūs – tai norinčių *turėti* elgsena. Jie vienas kitą nori *turėti* šalia, jog tas žmogus jam priklausytu ir juo galėtu naudotis. Tas pats pasakytina ir apie draugavimo ar tėvų vaikų santykius, žmogui siekiančiam turėti neužtenka žmogumi tiesiog žavėtis ir džiaugtis juo. „Apskritai, vyrauja į turėjimą orientuotam egzistavimo būdai, pagrindiniai tarpusavio santykių elementai yra konkurencija, antagonizmas, baimė.“ (Fromm, 2005, p. 155). *Turėjime* tapatumas yra sulyginimas su tuo, ką turi žmogus „aš esu – tuo ką *turiu*“, o ko turiu tuo norisi vis daugiau. Tai yra godumas – dvasinis godumas, kuris nuo fizinio skiriasi tuo, jog yra jaučiamas nuolatinis alkis dėl žmoguje tvyrančios tuštumos, kurios yra neįmanoma patenkinti. *Būvimo* egzistencijos atveju nuosavybė nevaizina jokio vaidmens, visi gali džiaugtis. Nesiekiami nieko užvaldyti tad tampa

tai visiems prieinama. Ir niekas žmonių taip nesuartina ir nesujungia kaip bendras žavėjimasis, bendra užuojauta, bendras ritualų atlikimas, bendras skausmo priėmimas (Fromm, 2005).

Šiandienos visuomenėje neretai maišomos šios dvi sąvokos, bet jos anot E. Frommo yra prieštaringos malonumą jaučia *turėtojo* principais gyvenantis tai yra: geras uždarbis, palaimos būseną sukelta kvaišalų, persivalgymas ir t.t. (Fromm, 2005). Malonumas laikinai suteikia džiaugsmo pojūtį, bet vėliau jį keičia liūdesys, nusivylimas, depresija. Tuo tarpu džiaugsmas yra emocinė būseną, kurią sukelia žmogaus esminių galių raiška, tai yra žmogus tokią būseną išgyvena pavyzdžiui atlikdamas religines pareigas. Džiaugsmą sukuria tos religijos ir filosofijos, kurios tikslas yra *būvimas*, taip pavyzdžiu E. Frommas siūlo pažvelgti į budizmą ir nirvanos būseną. Prigimtinis gėrio puoselėjimas, džiaugsmas darant gėrį - taip žmogus vis daugiau priartėja prie savo ištakų (Fromm, 2005).

Materialų pasaulį filosofai vertina panašiai vienodai laikydami jį žmogaus pasiklydimo vertybėse vieta, gyvenimo vergu, iš kurio žmogus nenori išeiti kaip iš įsivaizduojamos komforto zonos. S. Kierkegardas nevardija tokių žmogaus paklydimo formų tokių kaip vartojimas, aukojimas ir panašias, kurias aptaria A. Šliogeris su E. Frommu, bet kalba apie kūrybą, kurios prigimtimi laiko kaip ir A. Šliogeris nuodėminga ir pilna paklydimo. Tačiau S. Kierkegardas siūlo į kūrybą žvelgti su ironija ir nuostaba, juslinio pasaulio ir nėra tiek kritiškas kaip A. Šliogeris kūrybą laikantis geismu net stipresniu už vartojimo geismą, geismu, kuriuo žmogus siekia sužmoginti tai, kas nėra sudaiktinama ar suintensyvinti įspūdį pilkoje savo kasdienybėje. A. Šliogeris ir E. Frommas tik skiria sąvokos, iš kur kyla žmoniškoji tuštumbė, kuri gimdo baimę, nerimą ar net depresiją. A. Šliogeris ją įvardija - Niekium, o E. Frommas priežastį vadina – turėjimu. Tiek Niekis, tiek turėjimas turi vieną ir tą pačią prasmę – tuštumą, viena tik sąvoka tiesiogiai į tai nurodo, o kita nusako pagal egzistencializmo filosofiją - iliuzinę to formą.

1.4. Būtis ir žmogus

„Egzistencinės gelmės atsiveria tik *ribinėmis* aplinkybėmis, išgyvenant kančią, kuomet asmenybė, atsiribojusi nuo išorinio būties suvokimo, pasineria į egzistencijos gelmes.“ (Andrijauskas, 2006, p. 50). - Taip A. Andrijauskas apibūdina S. Kierkegaardą požiūrį į žmogaus egzistencinį atsivertimą. Žmogus į Dievą atsisuka tik susidūręs su bėda, pakliuvęs į *kraštutinę situaciją* kai rodos išgyventi jau nebeįmanoma, bet Dievui viskas yra įmanoma – sako S. Kierkegardas, reikia tik tikėti, tuomet Dievas ateina į pagalbą. (Kierkegaard, 1999). Žmogaus ėjimo link Dievo S. Kierkegardas aptaria kaip trejų egzistenciniu stadijų pergyvenimą. Pirma žmogus išgyvena *estetinę* stadiją, kai žmogus domisi menais, kultūra toliau eina *etinę* stadiją, kai žmogus rezignuoja, tai yra atsisako nuo šio pasaulio malonumų, pasirenka savitą asketizmą –

paneigia juslinį pasaulį. Tuomet žmogus kontempliuodamas prieina religiją, ne religiją apskritai, kurią S. Kierkegardas laiko esančią estetinėje stadijoje, bet gilesnę – *egzistencinę religiją* arba *tikėjimą*. Buvimas yra pasiekiamas per *tikėjimą*, o į tikėjimą atveda žmogaus begalinė rezignacija (Šliogeris, 1997). *Egzistencinė religija* yra labai pavojingas turint omenyje, jog žmogus yra vienas ir tiki į nematomą Dievą – S. Kierkegardas tai sulygina lyg balansavimą ant bedugnės krašto. Žmogui ieškančio ramybės lengviau yra eiti tiesiog į bažnyčią, kur meldžiamasi bendruomenė apsireiškusiam Dievui, patį apsireiškimą S. Kierkegardas laiko *absurdu*, kurį reikia priimti toks koks jis yra ir nesileisti į loginius to samprotavimus (Šliogeris, 1997). Svarbią vietą atsirenkant jusliniame pasaulyje vaidina *ironija* ir jos panaudojimas. „Ironiškas požiūris į pasaulį ir į save padeda apsivalyti nuo neesminių, išorinių dalykų ir, koreguodamas gyvenimą, atveria kelią į laisvę ir patį save.“ (Andrijauskas, 2006). *Paradoksas* ant S. Kierkegardo padeda suvokti tai, kas protu neišmąstoma, kur protas bejėgis tai suprasti, pavyzdžiui Dievo atėjimu žmogaus pavidalu – Jėzumi Kristumi. „Ne tik Kierkegardas, bet ir daoistai kviečia tikėti tuo, kas yra absurdiška.“ (Juzefovič, 2006, p. 129). Bet žmogus turi prieiti iki paradokso suvokimo mąstymu, jog tai suprastu, jog egzistuoja paradoksas, o ne priimti tai kaip įprastai suprantamą. Kaip pavyzdys čia gali būti žmogaus stengimasis suprasti kaip Dievas galėjo būti žmogumi, o ne priėmimas to kaip analizuoti nereikalaujančiu istoriniu pasakojimu (Juzefovič, 2006). Čia išlenda žmoniškasis racionalumas siekiant tai logiškai pateisinti, paaiškinti, kas anot S. Kierkegardo visiškai yra nepriimtina, kai vyksta žmogaus ir Dievo kokybinis suartinimas (Radžvilas, 2006). Racionalumas ir protas žmogui neleidžia pilnai pažinti tiek Dievo ir tuo pačiu žmogaus prigimties didingumo ir jo gebėjimų. Protas ieškodamas atsakymų į tai, kur atsakymų nėra leidžiasi į tiesą iškreipiančias interpretacijas ir paaiškinimus (Левичева, 2002). Pats įvykis – Dievo gimimas žmogaus kūnu S. Kierkegard siūlo priimti kaip paradoksą, bet žodžiai ir mąstymas čia turi baigtis. Nereikia žmogui racionaliai stengtis suprasti to, mąstyti vesti interpretacijas Dievo gimimo – tai ką daro krikščioniška religija. Ėjimas į Dievą yra individualus ir pagrįstas asmenine patirtimi, individualiu tikėjimu ėjimas per *paradoksalumą*, nuostabą, tikint *absurdiškumu* – taip tampant *tikėjimo riteriu*, sako A. Juzefovič aptardama S. Kierkegardo mintis (Juzefovič, 2006).

S. Kierkegardas sako, žmogui priėmus Dievo sąlygą ir pasukus priešinga kryptimi eiti nuo *netiesos*, kuria žmogus eina nuo gimimo įvyksta – atsivertimas (Kierkegard, 2000). O po žmogaus atsivertimo į kitą būseną iš melo link *tiesos* individui sukelia skausmą, sielvartą atsitokėjus kiek jis ilgai buvo šioje būsenoje - ateina atgaila. Perėjimas iš *netiesos* į *tiesą* įvyksta pasikeitimas žmogus iš nebuvimo atsiverčia į buvimą – tai yra individo atgimimas (Kierkegard, 2000).

A. Šliogeris būtų nelaiko viso ko pradžia, o tuo laiko *Niekį*, kuris yra žmogaus pradžia ir pabaiga. *Niekis* yra negatyvumo ištakos, tai yra tuštuma, o *esmas* – pilnatvė, žmogaus pradžia ir pabaiga jusliniame pasaulyje siejama su *Niekiu*, būties būvimas ir suvokimo svarba siejam su *esmu* tai yra pilnatvė. Žmogų įtakoja *Niekio* ir *esmo* santykio kaita individo pasirinkime (Juzefovič, 2009).

A. Šliogeris sako, jog žmogų iš kasdienybės iš pilkos masės ištraukia sukrėtimai – įvykiai išplaukiantys iš kasdienybės, kurių žmogus nepraleidžia nepastebėtais, ir kuriems nutikus yra nutraukiama *kasdienybė* ir ateina susimąstymas ir klausimų formulavimo laikas (Šliogeris, 2005).

Transcendavimno judesiu A. Šliogeris vadina kasdienybės, pragmatinio pasaulio peržengimu, perėjimu į kitą nematerialų pasaulį. Teoriniame daiktų žvilgsnyje suvokiame daiktų būtų – toks pasaulis yra vadinamas *tikraja būtimi*; joje aptinkame kitą daiktų pusę – tai *transcendensijos fenomenus*, kurie pažadina žmoguje *transcendetinį* mąstymą. (Šliogeris, 2001).

Buvimą, priešingai *turėjimui* – E. Frommas vadina egzistavimo būdą kai žmogui nieko neturint, nieko nereikalaujant; jis jaučiasi gerai ir yra laimingas, žmogus yra vienis su pasauliu. E. Frommas čia analizuoja ir remiasi vokiečių domininkonų ordino nariu, mokslininku, teologu Ekhartu, kuris akcentavo žmogaus laisvę: laisvę nuo daiktų, nuo veiksnių, kitų žmonių, kokių tai įsipareigojimų, laisvas net nuo Dievo – žmogus turi būti visiškai vargšas, laisvas ir nesuvaržytas. „Žmogiškoji laisvė apribota tiek, kiek mes prisirišę prie nuosavybės, darbo ir pagaliau savo „aš“.“ (Fromm, 2005, p. 93). Svarbiausi žmogui išsilaisvinti iš savo „aš“ iš bet kokio prisirišimo, kas atima iš žmogaus savirealizacijos laisvę ir pririša prie *turėjimo* (Fromm, 2005). Tai pat reikia pastebėti, jog dažnai mes pastebime neatitikimus tarp žmogaus elgsenos ir tikrovės, taip vadinamus neadekvačius veiksmus – kaukes, kurios veikimo, apsimestinio veikimo taip pat negalima prilyginti *buvimui*.

Būtis – sako E. Frommas yra žmogaus tikrovė, jo gyvenimo džiaugsmas, aktyvumas, jausmai, neprisirišimas prie savo egoistinio „aš“. Tai yra neprisirišimas prie šiandienos aktualijų, nuomonių, įvaizdžio - tai nuolatinis judėjimas, aktyvumo būseną, kai žmogus rūpinasi, ne tuo ką reikia daryti, bet tuo kuom jis dabar yra (Fromm, 2005). Žmogus turi būti aktyvus, judrus – bandyti išreikšti ir plėtoti savo sugebėjimus, talentus, kurių kiekvienas žmogus turi nevienodai, bet aktyvumo nereiktų painioti su užimtumu, rutina ar veikla, kuri nekečia žmogaus socialiai. Tai yra siekis savirealizacijos per individo laisvę, laisvę mylėti, skleistis, veržtis, atsisakyti egoistinio ir priklausomo, riboto - „aš“. Žmogus *būtis* yra laisvė, emocijos, kurių negali perpasakoti žodžiais, *būtis* yra ir kritinis protas. Kuo žmogus daugiau atsisako *turėjimo*: atsisako saugaus *turėjimo*, identiškumo, nieko nesilaikome prie ko esame

prisirišę. *Būti* - reiškia atsisakyti savanaudiškumo arba tapti vargšu, atsisakant visko prie ko esi prisirišęs (Fromm, 2005).

Tuo pačiu E. Frommas kalba ir apie *Egzistencinį turėjimą*, kuris neprieštaruja *buvimui*, jos yra priemonės, daiktai reikalingi žmogui palaikyti gyvybę. Tai yra rūpinimasis savo kūnų, pastoge, įrankiais ir pan., tuo kas, reikalinga tiek „teisiesiems“ tiek ir „šventiesiems“.

Asketizmą ir lygybę – E. Frommas laiko radikalia vaizduojama forma, kuri dažniausiai turi priešingą pobūdį ir požiūrį nei bandoma jomis, ką tai įrodyti sau ir kitiems. „Asketiškas elgesys, kai žmogus nuolat stengiasi vengti malonumų, gali būti tik stipraus troškimo turėti ir vartoti neigimas.“ (Fromm, 2005, p. 119).

Dievas. Anot S. Kierkegaardas Dievas yra akstinas, mokytojas padedantis žmogui suprasti save einant į netiesą. Dievas gelbsti žmogų iš netiesos, iš jo paties tad pagrįstai jį galime vadinti – *Išganytoju*. Dievas žmogui suteikia sąlygą ir tiesą, pašalina iš kaltės kylantį pyktį, tad Dievą galime laikyti ir *Sutaikytuoju* (Kierkegaard, 2000). Dievo meilė nepaprasta jis myli per lygybę, Dievas nusileidžia iki žmogaus menkumo, tampa vargeta patiria visas žmogaus negandas, jog susilygintų su žmogumi.

Anot S. Kierkegaardas žmogus suvokia, jog negali gyventi idealiai ir jį kankina kaltės jausmas, tad jis save sukaupia vienam gyvenimo tikslui – Dievo meilei, kurio siekia per atsidavusį tikėjimą. Žmogus turi suprasti, jog be tikėjimo ir Dievo malonės žmogus negali nieko. Pats tikėjimas ateina iš Dievo žmogui ir tikėjimas yra pasiryžimas, nes jis neatsiejamas nuo kančios. Tikėjimas Dievui išreiškiamas tylėjimu, nes būtent tylėjimas ir susikaupimas yra tikra transcendentija. Žmogus pripažindamas pilną priklausymą ir pareigą Dievui tampa visiškai laisvas, aukščiausioje egzistencinėje stadijoje - tikėjime (Asakavičiūtė, 2006). Pasak T. Sodeikos S. Kierkegaardas leidžia suprasti, jog žmogus padaręs nuodėmę - Dievo yra atskiriamas nuo būties ir tikrovės, taip žmogus sielos akimis pats savęs nebemato Dievo akivaizdoje. Žmogus mato tik juslinį pasaulį ir tai kas jame yra netikra (Sodeika, 2006).

Pačią sąvoką - *transcendencija* A. Šliogeris įvardija kaip žmogui nematomą kitą pasaulį, kuomet matoma kita daiktų pusė; daiktai nematomi kasdienos akimis – tai *transcendencinė būtis* (Šliogeris, 1996). *Transcendencija* yra prieinama keliant klausimą, kurį provokuoja atsirasti jusliniai daiktai ir jų sąsajos. „Transcendencija atsiveria tik kaip juslinė transcendencija.“ (Šliogeris, 1996, p. 31). Kad *transcendencija* būtų pažinta taip vadinamai baigtinei būtybei, ji turi įsidaiktinti, turi įgauti juslinį pavidalą, turi tapti fenomenu, jog būtų suprantama (Šliogeris, 1996).

A. Šliogeris išskiria skirtingus transcendencijos požiūrius - religinį ir filosofinį. Religijai Dievas yra *santykinė* transcendencija, o filosofijai – *absoliuti* (Šliogeris, 1996). Dievas tai pat yra ir begalinė būtybė bei neturi žmogui būdingo baigtinumo ir ribotumo, Dievas yra

visažinė būtybė. Kalbėjimas apie Dievą kaip jis apsireiškia jusliniame pasaulyje, tai tarytum pažeminimas paties Dievo, jog jis pasirodė materialioje formoje imanentiniame, netikrame pasaulyje (Šliogeris, 2013).

E. Frommas sako, jog žmogus gyventis ne turėjimu, o būtimi pagrįsta gyvenimą ir tikintis Dievo nelaiko stabu, neišgalvoja jo vardo ir nevaizduoja jo jokioje formoje (Fromm, 2005).

S. Kierkegardas ir A. Šliogeris sutinka, jog atsiversti į nematerialų pasaulį žmogų paskatina neeiliniai išgyvenimai, kuomet juos išgyvenęs žmogus pradeda keistis. Visi trys mąstytojai kalba apie du pasaulius - materialų ir nematerialų. Tik kiekvienas nematerialų pasaulį kaip įvardijamą tikrąją egzistenciją suvokia kiek skirtingai. Jei filosofų nuomonės sutampa tuo, jog egzistencijoje žmogaus būvimas yra, visų pirma, atsisakymas materialaus, juslinio pasaulio malonumų ir paklydimų. Tai dėl formų egzistavimo būtyje nuomonės išsiskiria. S. Kierkegardas būtį suvokia kaip absoliutų gyvenimą Dievo akivaizdoje. A. Šliogeris tai laiko transcendentavimu – tai gilesnio mąstymo ir suvokimo gebėjimo įgijimu. O E. Frommas būtį suvokia kaip išsilaisvinimą nuo įvairiausių įsipareigojimų bei nuo egoizmo, siekiant – individo savirealizacijos.

1.5. Vertybės

Meilė. Savimeilė – visų meilių pamatas, iš savimeilės yra sukonstruotos ir kitos meilės. Patį Dievą S. Kierkegardas sutapatina su meile, kaip su aukščiausia vertybe (Kierkegaard, 1997).

E. Fromas teigia, jog *meilė* priklauso nuo to, kaip suvokiame *turėjimą* ir *būtį*. *Turėjimo* principu paremta meilė yra iliuzija, žmogus siekdamas kito žmogaus meilės siekia kitą žmogų kontroliuoti arba vengia pasakyti tiesą. Žodį *meilę* naudoja, slepiant nemeilę, viena priešasčių - meilė iš išskaičiavimo. *Meilė* paremta *būties* principu yra neblėstanti, nekeičianti savo natūralios ir prigimtinės formos - nuolat atsinaujinantys jausmai (Fromm, 2005). Meilė nėra prigimtinis dalykas; - tai yra menas ir mokslas. Kiekvienas žmogus nori būti mylimas, bet meilė reikalauja tam tikrų žinių ir suvokimo. „Bet tokia meilė turi remtis žmogaus ir jo egzistencijos samprata.“ (Fromm, 2004, p. 10). Žmogus yra kilęs iš gamtos, bet nuo jos yra atitrūkęs, tad nėra gyvūnas, kuris vadovaujasi tik instinktais - žmogus gali mąstyti. Žmogui bausis *atskirtumo* jausmas, vienas atskirtas jis suvokia savo beviltiškumą, supranta jog vienas nieko negali nuveikti, žmogų gąsdina beviltiškumo jausmas. Tad žmogus siekia nebūti vienas, siekia išsivaduoti nuo *atskirtumo*. Jis siekia tai daryti per *meilės* jausmą. Žmogus gali būti vienas, kai

atsiriboja nuo išorinio pasaulio, kai pastarasis jo nebeveikia. Priešingu atveju žmogus jaučiasi esąs įkalintas. Be meilės yra dar eilė būdų kaip žmogus vengdamas šios baimės griebiasi įvairių kitų veiksmų: alkoholizmo, narkotikų ir pan. Kitas atskirtumo vengimas - tai jungimasis į žmonių grupes - bendruomenes, bendraminčių grupes, valstybes (Fromm, 2004). Nuo vienumo žmogus bėga pasinerdamas į įvairias veiklas – skaitymą, darbo dirbimą, mokymąsi ir panašiai. Tačiau, anot E. Frommo, tai nėra veikla, kuri padeda ilgam nesijausti vienišam. Pati tikriausia veikla ir pabėgimas nuo vienatvės - tai meditacija, kurios metu žmogus įsigilina į save, save apmąsto - taip atsiribodamas nuo išorės, įgydamas vidinę laisvę ir nepriklausomybę. Pati *meilė* - tai ne efekto ar laikino įsimylėjimo būseną. *Meilė* yra pastovi būseną, aktyvumas. Tai yra davimas, o ne gavimas. „Duoti tampa maloniau, džiugiau negu gauti, mylėti – svarbiau negu būti mylimam.“ (Fromm, 2004, p. 33). *Mylint* kitą *mylime* ir save. Vien mylėti kitą reiškia nieko nemylėti – dalindamas save sieki jaustis gerai tai yra gauti atsaką, patirdamas džiaugsmą. *Davimas* - nėra mainai, kaip suvokiama šiandienos vartotojiškoje visuomenėje. *Meilės* patyrimui reikalinga eilė reikiamų sąlygų, be kurių neįmanomas tikras to jausmas ir būseną. *Davimas* turi būti suvokiamas, jog tai yra geriau nei ėmimas. *Davimas* suvokiamas kaip gyvybingumas, kurio dėka žmogus patiria džiaugsmą. *Lygybė* taip pat reikalinga *meilės* potyriui, žmonės laikantys save prieš vienas kitą nelygiaverčiais. Negali jausti meilės, esant vienam save laikančiam aukštesniu, geresniu, tobulesniu, o kitą laikant menkesniu savęs atžvilgiu. Tokiu atveju *meilės* nebus, tai bus tik dirbtinis nuolankumas. *Lygybės* ir lygiavertiškumo puoselėjimas atskleidžia – *brolišką meilę*, kai kiti toleruojami ir vertinami esantys viename statuso visuomenėje, socialinės padėties lygmenyje, *broliška meilė* - tai solidarumo išraiška. Kitas meilės elementas yra *rūpinimasis*, be kurio taip pat neįmanoma *meilė*. Norint kitam suteikti *meilę*, reikia jam dirbti, atsiduoti, globoti: medis neaugs nelaistomas; tuo labiau nudžiuvęs medis neduos vaisių. Rūpinimasis suponuoja *atsakomybę* už mylimą; tai žmogus ne tik globoja, bet atsako už kitą. Kitas elementas yra *pagarba*, kai kitas žmogus priimamas toks, koks yra ir toks toleruotinas, nesistengiama žmogaus pakeisti patrauklesniu, naudingesniu ir pan. Jog galėtumėme gerbti turime pažinti žmogų, nepažinti daiktiškai, jog jį galima būtų panaudoti, bet todėl, jog suprasti jį ir *gerbti* jo individualumą (Fromm, 2004). *Motiniška meilė* tai besąlygiška meilė, nepriklausomai kaip vaikas elgiasi ar kokios atsiranda sąlygos motina jį myli dėl to, jog jis jos vaikas. Motina šia prasme atstovauja pačią gamtą, esi mylimas toks koks esi. *Tėviška meilė* ji yra visiškai kitokia – sąlygiška, ugdomojo tipo ji vaiką moko pažinti, suprasti, išmokti, integruotis. Tėvas myli kai jam paklūstama ir vykdomi jo nurodymai, nepaklusimas didžiausia nuodėmė, už ką didžiausia bausmė tai *meilės* tėvo netekimas. Taip atskleidžiamas patriarchaline ir matriarchatine meilės jos esminiais skirtumai sąlygiškumas ir besąlygiškumas – šios meilės formos matomos ir religijose. Tuo tarpu šiandienos kapitalizmo žmogus yra susvetimėjęs sau ir

kitiems bei savo prigimčiai. Žmogaus egzistencinį siekį per meilę siekti nebūti izoliuotam ir gyventi meilės saitais siekia įgyvendinti bendrijose. O kapitalizmas žmogaus gyvybines galias naudoja kaip priemonę duodančia geriausią pelną, o žmogaus vienišumo jausmą pajungia eilei programinių mechanizmų: vartojimą, griežtą biurokratizaciją, mechanišką darbo rutiną. Taip pat žmogus yra verčiamas slopinant savo depresiją naudoti įvairius kuriamus vaizdus, bei garsus, kuriuos teikia pramogų industrija (Fromm, 2004). O meilė supanašėja į gerai sureguliuotus santykiu, mandagumas, pastabumas ir tuo pačiu netikrumas, savasties nebūvimas.

Mirtis. A. Šliogeris kalba, jog žmogus yra gimęs iš Niekio ten ir sugriš miręs ir tai yra neišvengiama. (Šliogeris, 2005).

Vienintelis būdas nuraminti mirties baimę – tai ją įveikti nesikabinant į gyvenimą kaip į nuosavybę - sako E. Frommas. Žmogus bijo ne pačios mirties jis bijo prarasti, tai ką turi gyvendamas: kūną, savąjį „aš“, turtą, savo identitetą (Fromm, 2005). „Kuo geriau įveikiame troškimo *turėti* – visas formas, ypač prisirišimą prie savojo „aš“, - tuo mažiau bijome mirti, nes nėra ko prarasti.“ (Fromm, 2005, p. 174).

Viltis. E. Frommas *viltį* įvardija kaip siekis keistis, siekis gauti atleidimą, bet jokia būdu ne *viltis*, ką nors turėti – siekis turėti nėra *viltis*. *Viltis* yra aktyvus siekis ko tai, o nepasyvus laukimas, jog tai bus suteikta. *Viltis* nėra tai kas jau egzistuoja ir nėra tai, kas neįmanoma. *Viltis* yra žmogaus dvasios variklis ir ji yra glaudžiai susijusi su - tikėjimu. Čia kalbama apie tikėjimą galimybėmis, tikėjimą buvimu, kai neegzistuojantis reiškinyss gali tapti realybe (Fromm, 1999). Iš *vilties* išeina tokios išraiškos kaip būvimas meilėje su meile ar užuojauta kitam E. Fromm vadina – atgimimu, jo nėra kai žmogus elgiąsi pasyviai, grubiai – tai prilyginama mirčiai. Žmogus visuomet yra prie pasirinkimo būsenoje - atgimimą ar mirtį. Pasirinkimas tarp gyventi laisvai su tuo kas nuo įgimtai duota žmogui *viltim*, tikėjimu ar pasirinkti vergovę tai, kas įgyjama pažįstama individo gyvenimo eigoje (Fromm, 1999).

Neviltis yra žmogaus pranašumas prieš gyvulį, tik žmogus gali jausti nusivylimą, o tai kad nusivylimas yra lyga gali suprati – krikščionio pranašumas prieš prigimtinį žmogų, įveikimas *nevilties* kaip lygos – krikščionio palaima – sako S. Kierkegaardas (Kierkegaard, 1997). *Neviltis* atsiranda pačiame žmoguje kaip - sintezėje, santykiyje santykiaujant sielai ir kūnui, santykis žmogaus pats su savimi – *Pats*. *Neviltis* yra būvimas gyvu, kuomet mirtis tampa *viltimi*, nes pati *neviltis* yra baises už mirtį, *neviltis* – liga mirčiai (Kierkegaard, 1997). Nusivylimas yra ne kitu, bet nusivylimas yra pačiu savimi tai yra tikras skausmas ir kančia, žmogus tuomet stengiasi nebūti savimi. Per *neviltį* žmogus atsigręžia į Dievą. *Neviltis* yra visuotinybė ją turi ar pergyvena visi, daugelis žmonių ją nešioja ir slepia, vaidindami gyvenimo spektaklį lyg *nevilties* neturētu, kiti net nesuvokia išgyveną *neviltį* ir laiko savo tokia būseną įprasta ir natūralia. *Neviltį* žmogus supranta įgaudamas daugiau sąmoningumo ir stengdamasis

keistis stengdamasis išeiti iš *nevilties* grindžia save esant Dieve. Žmogus *neviltyje* gyvena fantazijoje, bet ne Pačiame taip stengdamasis pasislėpti nuo paties savęs supratimo. Žmogus dažnai gyvena su nepripažindamas savęs stengdamasis būti kuo nors kitu, susilieti su minia. O būti savimi, kas įgimtai duota bijo – tai ir *nevilties* požymis, nors žmogui ši *neviltis* dažnai ir nesudaro diskomforto, bet jis nėra jis *Pats* – tai individo gyvenimas dirbtiname pasaulyje. Žmogus gimdamas turi dvi galimybes pasirinkti eiti *būtinybę* ir būti pačiu savimi arba eiti melancholišku – fantazijos keliu, kurį supa nuolatinė baimė ir įtampa. Žmogus neturintis Dievo neturi ir *Paties*, savęs. S. Kierkegaard *neviltį* laiko tikėjimo pradmeniu, kai žmogus būdamas *neviltyje* ieško Dievo (Kierkegaard, 1997).

Nuodėmė ir atleidimas. Apibrėžiama pagal krikščionybę yra kaip kūniškos nuodėmės – tai yra *Paties* savivalė. Nuodėmė yra sunki kai nusidedama Dievui matant – kai žmogus suvokia savo paklydimą, bet vis tiek jį padaro ar tai dėl savo trapumo ar tai silpnumo. Pati *nuodėmė* dėl žmogaus silpnumo yra *neviltis*, nes tai nėra kūno bėda, o tai yra dvasios sutikimas tam priešais Dievą. Nuodėmės priešybė yra *tikėjimas*, patį tikėjimą S. Kierkegaardas laiko kai žmogus norėdamas būti *Pats*, pačiu savimi save grindžia Dieve (Kierkegaard, 1997). Kai žmogus dėl *nuodėmės* neatgailauja ir gyvena joje, tai gimdo dar vieną *nuodėmę*. S. Kierkegaardas pasirinkimą tarp teisingo gyvenimo ir nuodėmės įvardija arba – arba. „Nors yra tik vienas atvejis, kai šie žodžiai turi savo absoliučią reikšmę, būtent kiekvieną kartą, kai vienoje pusėje stovi tiesa, teisingumas ir šventumas, o kitoje – geismai ir potraukiai, tamsios aistros ir pražūtis, tačiau visada svarbu teisingai pasirinkti ir tuos dalykus, kurie patys savaime yra nekalti, ir nesvarbu, ką pasirenkame.“ (Šliogeris, 1997, p. 7).

E. Frommas kalba apie *nuodėmės* suvokimą atėjusį iš krikščionybės, nepaklusimas Dievui yra blogis, nepaklusimas autoritetui yra nuodėmė, taip siekiama žmogų priversti bijoti nepaklusti, nusidėti. „Nuodėmė konvencionalia teologine ir pasaulietine prasme yra autoritarinės struktūros sąvoka; o autoritarinė struktūra būdinga į turėjimą orientuotai egzistencijai.“ (Fromm, 2005, p. 167). Čia atgailavimas nusidėjusiam už padarytą nuodėmę vyksta suvokiant kaltės jausmą baudžiant ir iš naujo paklūstant taip stiprinant paklusnumą. Būties egzistavimo požiūriu blogis arba nuodėmė skaldo žmones juos atskirdami tai nuo grupės žmonių – tai ir vadinama atskirtumu, kai individas nusiuka nuo dorybės, jį grupė atstumia, tad jam norint grįžti į bendruomenę, reikia veikti protu būti atviram, mylinčiam ir siekiančiam vienybės (Fromm, 2005).

Vertybės. Žinomos su religijomis susijusios humanistinės žmogaus vertybės yra: individualumas, meilė, užuojauta, viltis – tai yra *būties vertybės*. Tuo tarpu šiandienos pasaulyje šios vertybės yra laikomos simbolinėmis, o tikromis *vertybėmis* laikomos yra: nuosavybė, vartojimo daiktai, pramogos, socialinis statusas ir t.t. Tai *vertybės* atneštos biurokratizmo, kurios

ir luošinę žmogų – individas palaipsniui praranda sąžinę, nyksta pasitikėjimas savimi ir kitais žmonėmis. Pagrindinės religijos moko kaip kovoti su netikromis šiandienos *vertybėmis*, kurios neatitinka žmogaus būties sampratos: kovojimas su asmeniniu gobšumu, puoselėja meilę, moko užjausti suprasti daiktų gilesnę esmę, solidarizuoja žmones (Fromm, 1999).

Šiame poskyryje aptariamos egzistencinės vertybės, paminėtos trumpai ankstesniuose poskyriuose, bet kurios nebuvo detaliau nagrinėtos. Visu pirma tai – meilė, kurią S. Kierkegardas suvokia kaip neracionalią duotybę, tuo tarpu E. Frommas šią vertybę išskleidžia ir apibūdina kaip vertybę, kurią norint suprasti reikia ją pažinti ir mokytis puoselėti. Filosofas iliustruoja ir meilės formą turėjime, kuri yra tik tariama, o po tuo slypintys siekiai yra grynai materialistiniai. Yra aptariama mirtis bei baimė jai - E. Frommas pasisako, jog šios baimės priežastis yra turėjimas bei baimė turimo prarasti. S. Kierkegardas pastebi, jog už mirtį yra ir blogesnių dalykų tokių kaip nevilties kančia, kurioje gyvena dauguma žmonių. Bet neviltį S. Kierkegardas laiko ir būtina sąlyga reikiamą žmogaus atsivertimui būčiai ir Dievo meilės pažinimui. Su tuo sutinka ir E. Frommas, kuris aptaria viltį kaip teiginį sutapatinamą su tikėjimu tad ir su meilę, meilę kitam. Nuodėmę S. Kierkegardas laiko dvasios paklydimu, kuriam atsvara laikomas yra tikėjimas, kuris turi individą apsaugoti nuo netinkamo pasirinkimo. E. Frommas nuodėmę priskiria turėjimo egzistencijai, bet šį reiškinį aiškina kaip krikščioniškos bažnyčios teiginys, kuris yra reikalingas daugiau individo indokrinavimui, bet tuo pačiu sutinka, jog religija yra būtina siekiant išlaikyti tikrąsias egzistencines vertybes, kurios šiandienos pasaulyje yra devaluotos.

2. EGZISTENCINIO UGDYMO PRINCIPAI

2.1. Egzistencialistinis ugdymas

Šiame skyriuje trumpai apžvelgsime egzistencialistinio ugdymo teorijas bei pagrindinius principus. Šiomis egzistencialistinėmis ugdymo teorijomis tai pat vadovausimės kokybiniame tyrime atliktame Lietuvoje stačiatikybę išpažįstančių tarpe, analizuodami kiek Lietuvos stačiatikių bažnyčios ugdymo aplinka atitinka šias egzistencialistines ugdymo teorijas.

H. A. Ozmon ir S. M. Craver pasitelkdami M. Greene ugdymo teoriją teigia, jog egzistencinė ir fenomenologinė filosofijos yra labai artimos tad ir ugdymai paremti šiomis filosofijomis yra glaudžiai susiję (Ozmon, Craver, 1996). „Tradiciškai ugdymo filosofija svarsto žinojimo, tiesos, prasmės klausimus, o egzistencialistams svarbiausia, kokia visa tai turi ugdomąją reikšmę individų išgyventai patirčiai. Fenomenologų tyrinėjimų sritis – sąmonės reiškiniai, ugdymo reikšmė percepcijoje ir prasmės sklaida konkretaus individo patirtyje.“ (Ozmon, Craver, 1996, p. 293).

H. A. Ozmon ir S. M. Craver nagrinėja egzistencialistų: K. Kierkegaardo, M. Buberio, M. Heideggerio, ir P. Sartro teorijas siekdami aptarti egzistencinio ugdymo principus. Egzistencialistai sutaria, jog ugdytinis visu pirma yra mokomas *suprasti save*, per tai pamatant savo baimes, viltis ir išmokti kritiškai žvelgti į žmogaus protą, kuris visuomet turi dvi parinkimo galimybe: gėris ar blogis (Ozmon, Craver, 1996). Egzistencialistai ugdyme nori žmogui parodyti visas gyvenimo spalvas, jog nebūtu viskas rodoma tik tai, kas yra gražu - ugdytinis turi susipažinti ir su negatyviom gyvenimo dalimis: tai skurdas, badas, ligos ir pan. Žmogus turi pažvelgti į pasaulį kitaip – pamatyti *absurdiškąją* gyvenimo pusę. Tą ką šiandieną laikome racionalių pažiūrėkime į tai iracionaliai, kas šiandien atrodo savaime suprantama pažvelkime į tai su nuostaba (Ozmon, Craver, 1996). Yra pateikiamas vienas gerų pavyzdžių - netinkamas vaiko auklėjimas šiandienos ugdymo sistemoje. Vietoje to, jog vaikui pasakyti visą tiesą - atskleisti visas gyvenimo puses, pasakyti kaip žmogus gimsta ir miršta. Bet klasikiniame ugdyme verčiau yra pasirenkamas pasaulio idealizavimo variantas, rodos kad vaikui viso sunkių akimirų nereikės pergyventi ir su jomis susidurti (Ozmon, Craver, 1996). Atskleidžiant įvairiaspalvį gyvenimą vaikui egzistencialistai siekia jį paruošti realiam gyvenimui ir tai turētu vaikui padėti suprasti nuolatinį žmogaus negatyvų palydovą – *nerimą*. *Nerimo* jautimo viena priežasčių egzistencialistai įvardija būtent tai – vaiko neparuošimas pilnaverčiam gyvenimui. Egzistencialistai pripažįsta, jog nerimas dingsta tik individui mirus, tad pavyzdžiui krikščioniškieji egzistencialistai moko žmogų gyvent orientuojant jį į pomirtinį gyvenimą taip mažinant *nerimo* jausmą. Pagrindiniu ugdymo tikslu egzistencialistinės ir fenomenologinės

ugdymo sistemos išpažinėjai laiko – *galimybės* suvokimą ugdytinuose. „Galima būtų sakyti. Kad, akcentuodami *būtį*, jie iš tikrųjų akcentuoja *tapsmą*, nes žmogaus sąmonė niekuomet nebūna statiška.“ (Ozmon, Craver, 1996, p. 314). Egzistencialistai iracionalumą nelaiko žmogaus siekiamybe pasitelkdami fenomenologiją jie nori parodyti žmogaus iracionalų aspektą, turima omenyje negatyvi žmogaus patirtis ir praeities paklydimai. Tad iracionalumas čia geriausiai padeda atidžiau pažvelgti ir pažinti pasaulį, atsižvelgiant į ankstesnę žmogaus patyrimą, tai dar vienu egzistencialistiniu fenomenologiniu ugdymo tikslu laiko - *protingumo* ugdymą (Ozmon, Craver, 1996). Fenomenologine prasme egzistencialiam ugdymui svarbus yra ir intencionalumas – tai racionalus ugdytinių auklėjimo siekis kai svarbiausia ugdytinio vidinė savijauta sąveikaujant su pasauliu. Nėra skiriamas prioritetas žmogaus gyvenime vien mokslui ar jausmams ir gyvenimo stiliui, o jie čia yra derinami atsižvelgiant į konkrečias situacijas (Ozmon, Craver, 1996). Egzistencialistai siūlo iš esmės keisti ugdymo sistemą atsisakant vertinimo sistemų ir sutelkti dėmesį į ugdymo individualumą ir patiems ugdytiniais sudaryti sąlygas įtakoti gyvenimo kūrimą ir modeliuojant ugdymo sistemą. Siekiama, jog tam ugdymo įstaigos būtų jaukios ir laisvos ugdytiniais, kur visos sąlygos būtų sudarytos ugdytiniais veikti. Egzistencialistai pabrėžia kiekvieno ugdytinio individualumą, skirtingus gebėjimus, asmens bruožus, į ką turi būti griežtai atsižvelgiama (Ozmon, Craver, 1996). Anot M. Buberio ugdytojo ir ugdytinio *susiliejinimas* – taip egzistencialistai apibūdina patį ugdymo procesą, dviejų patyrimų sąveikavimą (Ozmon, Craver, 1996). Ugdytojas, kad ir turintis daugiau patyrimo, jo rankose nėra visa ugdymo iniciatyvą, ugdytojas stebi ugdytinio reakcijas adaptuoja pažinimui skirtą medžiagą, o ugdytinis gali inicijuoti naują mokymosi kryptį (Ozmon, Craver, 1996). Ugdytojas turi savo valdžią ugdytiniui, kuri remiasi fenomenologiniu ugdytinio pasaulio supratimu, o ugdytinis gali išsakyti ugdytojui kritiką ir savo mintis dėl jo tinkamumo padedančio suprasti savo pasaulėžiūrą. Egzistencialiame ugdyme svarbu yra daug dėmesio skirti medžiagos apmąstymams, savistabai ir prasmų ieškojimams tad yra daugiau kryptama į humanitarinius mokslus ir menus, kurie daugiau nagrinėja žmogaus egzistencijos prasmes (Ozmon, Craver, 1996).

Rusijos Pedagogikos ir psichologijos instituto vadovas M. I. Rožkovas (М. И. Рожков) cituoja P. Sartrą, jog žmogus yra netik kokiu jis nori būti, bet ir tokiu kokiu siekia jis pats tapti, žmogus siekia ateities (Рожков, 2002). Žmogus projektuoja save asmeninėmis vertybėmis. V. Franklis sako, jog žmogui pačiam laisvė – tai yra buvimas kitokiu tad ir gyvenimo prasmę žmogus turi atrasti pats. Svarbiausias egzistencialistų tikslas, jog žmogus sugebėtų pragyventi su savo pasirinkimu, už ką jis ir pats yra atsakingas. Tad svarbu žmogui ugdyti ne vien jo gebėjimus, bet ir individualumą (Рожков, 2002).

K. Jaspersas atstovaujantis religinį egzistencializmą akcentuoja tikėjimą ir jo svarbą žmogaus auklėjime ir jo egzistavime. K. Jaspersas kalbėdamas apie egzistencinių vertybių diegimą žmoguje išskiria pagrindinius *penkis principus*, kurie neturi tapti religinėmis dogmomis, bet jais turi būti vadovujamasi ugdant asmenybę (Jaspersas, 1989). „<...> Dievas yra, egzistuoja besąlygiški reikalavimai, žmogus yra baigtinis ir netobulas, žmogus gali gyventi tik vadovujamas Dievo, pasaulis yra nykstantis būtis tarp Dievo ir egzistencijos.“ (Jaspersas, 1989, p. 103). Skatinant jį mąstyti, kelti klausimus, žmogus turi pabusti tam K. Jaspersas siūlo daryti pasitelkiant komunikaciją, bendraujant egzistenciniais klausimais su kitais žmonėmis ir taip ieškant atsakymų. Tai filosofinės diskusijos, kuriose nesiekama varžytis, o intelektas čia tampa reiškėju savo tikėjimo (Jaspersas, 1989). Keldamas žmogus egzistencinius klausimus tokius kaip: kam man duotas gyvenimas? Kas man yra Dievas? ir kt. Ieškant atsakymų reikia vadovautis tikėjimu ir nesirinkti tikėjimą demoralizuojančių atsakymų. Čia K. Jaspersas kritikuoja tradicinį švietimą, kuris anot jo skatina netikėjimą (Jaspersas, 1989). Anot K. Jasperso egzistencinis švietimas turi skatinti pažinti ir padaryti reiškinius aiškius bei atrasti aiškumo ribas, tai filosofas siūlo pažinti individualiu patyrimu pradedant aiškintis kiekvieno reiškinio, taip vadinamo, aiškumo ribas nuo jo ištakų, taip atrandamos ir proto ribos. Čia K. Jaspersas įterpia ir E. Kanto mintis, jog žmogus turi individualiai permąstyti visus autoritetus, kurie kalba apie įvairias nuostatas, kurios artima iš žmogaus savarankiškumą. Tad matome, jog K. Jaspersas daug dėmesio suteikia žmogaus savarankiškam ugdimuisi bei individualiam patyrimui – saviugdai. K. Jaspersas kalbėdamas apie švietimą jį išskiria kaip tikrą ir netikrą švietimus, netikrą jis laiko tokį, kuris skatina nihilizmo, savivalės, anarchijos atsiradimą asmenybėje (Jaspersas, 1989). „Priešingai, *tikras* švietimas, suvokdamas realias ribas, niekada nepriboja nei mąstymo, nei klausinėjimo išoriškai, prievarta. Jis nuskaidrina ne tik tai, kas buvo laikoma savaimė suprantamais dalykais, netik prietarus ir dogmas, bet ir patį save.“ (Jaspersas, 1989, p. 107). Žmogui laisvę suteikė Dievas, neretai tai yra pamirštama, sako K. Jaspersas, jog ir per laisvę reiškiasi žmogaus savastis (Jaspersas, 1989). Žmogaus *laisvė* yra pagrindas egzistuojančio žmogaus ir švietimas tai turi laiduoti, kuri dabar yra ribojama su žmogaus sugalvotais draudimais, dogmomis, nuostatomis. Tikėjimas ir švietimas turi būti derinami vienas su kitu siekiant, jog žmogus būtų tolerantiškas kitiems, nes netikintis yra abejingas viskam. Žmogus be tikėjimo lengvai paklūsta kitiems žmonėms pasidarydamas jų vergu ir taip pat žmogus netikintis jaučia nuolatinį nerimą, nes jie renkasi autoritetus, tuos kurie jam nesuteikia ir negali suteikti laisvės. Laisvė žmogui atsiveria tik jo ilgalaikių pastangų dėka, atsiveria laisvė ta, kuri yra neišgalvota, o duota Dievo (Jaspersas, 1989). K. Jaspersas sako, jog *penkių pamatinių principų* neįmanoma paaiškinti pilnai protu, kaip ir yra neįmanomas ir tikėjimas viską racionaliai apmąstant, pilnas supratimas reiškinų yra intelekto iliuzija. Protas turi išskleisti kiekvieną

dalyką, bet tai jau turi būti įtakojama ugdytojo ar asmeninio patyrimo, kas suteiktu tam prasmę. Taip pat žmogus neturi prarasti budrumo ir nuolat turi kritiškai save ir savo mąstymą peržiūrėti, nes žmogus tikėjimo kelyje gali nuklysti, tad čia gali padėti *komunikacija* bei to išprovokuojami - diskusiniai apmąstymai.

L. Duoblienė žvelgdama į E. Husserlio teoriją sako, jog egzistencializmo ir fenomenologijos kryptys šiandiena labai traukia ugdymo filosofus, kurie ieško prigimtinių žmogaus egzistavimo ištakų siekiant individo įprasminimo, visuomenės sugyvenimo perspektyvų (Duoblienė, 2006). Egzistencialistų savo pažiūromis artimi yra fenomenologams, neretai tad jie tapatinami, šių filosofijų atstovai sutinka su teiginiu: „Intencionalaus akto metu patiriamas objekto pažinimas yra subjektyvus.“ (Duoblienė, 2006. p. 29). Egzistencialistai akcentuoja žmogaus autentiškumą, jo jausmus, jo elgseną konkrečioje situacijoje - patyrimą, ypač svarbus žmogaus individualumas, asmeniniai patyrimai. Žmogaus egzistencialistų yra vienišas, pilnas kančios, einantis mirties link – dėl to laikytinas absurdišku. Egzistencialistų pagal M. Heidegerį žmogus yra skatinamas nusimesti kasdienes kaukes, kviečiami žmonės rūpintis pasauliu, kur dabar klesti užmarštis, instrumentiniai santykiai (Duoblienė, 2006). Siūloma pasirinkti autentišką gyvenimą pasaulyje kaip *įsibūtinimą*, kuris pilnas dosnumo ir tikroviškumo, deja negalima jo vadinti laimės kupinu keliu, bet šis kelias nekelia nepagrįstų vilčių, kurios neturi tikroviškumo. Svarbią vietą brėžia čia autentiškas pasirinkimas, kuris ateina kartu su atsakomybe, o pasirinkti reikia klausantis savo širdies balso (Duoblienė, 2006).

B. Bitinas nagrinėja trijų egzistencialistų teorijas: M. Heidegerio, K. Jasperso ir P. Sartro bei brėžia paraleles, jog egzistencializmo pedagogikos pagrindas yra egzistencinės filosofijos idėjos, visu pirma tai idėja, kurioje realybė egzistencialistų traktuojama kaip subjektyvus žmogaus pasaulis (Bitinas, 2000). Pagrindiniu teiginiu egzistencialistų yra žmogaus *baimė*, kurią sukelia vienišumo ir neapibrėžtumo jausmas individo gyvenime. „Per baimę žmogus žengia į laisvę, į savarankišką būtį; pagrindinės būties egzistavimo struktūros, lemiančios žmogaus elgseną – rūpinimasis, rūpestis, buvimas drauge su kitais. Kadangi mirtis yra vienintelė galimybė suprasti save, egzistencija yra būtis, einanti mirties link.“ (Bitinas, 2000, p. 162). Krikščioniškam egzistencializmui gyvenimo orientyras yra mirtis, kur dingsta žmogų lydinti *baimė*. Pati baimė tai vienišo žmogaus jausmas susiduriant su priešišku pasauliu, tad per *baimę* žmogus žengia į laisvę – savarankišką būtį (Bitinas, 2000).

B. Bitinas pastebi, jog egzistencinė filosofija savo tikslu laiko įveikimą vidinio ir išorinio žmogaus būvimo tuštybės, kuri įžvelgiama šiandienos materialiam pasaulyje. Egzistencialistų mintys taip ir liktu tik teorija, bet šią filosofiją perkėlus į ugdymo plotmę tai tampa realu įgyvendinti paremiant tai ugdytinio ir ugdytojo tarpusavio santykiais, kai yra atsisakom materialistinių gėrybių ir atsisukama į esminius žmogaus būties klausimus (Bitinas,

2000). Pagrindinė nekintanti vertybė pas egzistencialistus – *nuoširdus pasirinkimas*. Žmogus privalo rinktis koku žmogumi jis nori būti, čia ir ugdymo tikslas padėti žmogui atsirinkti tinkamas vertybes. Egzistencialistinio auklėjimo esmė yra ugdyti taip, jog žmogus gyventu laisvas, žinoma jis gyvena bendruomenėje, kuri daro jam įtaką, tad individas turi gebėti kritiškai mąstyti, jog padaryti tinkamą sprendimą. „Individo žmogiškoji esmė – jo pasirinkimas, kuris ir yra visų žmogaus problemų šaltinis.“ (Bitinas, 2000, p. 199). Žmogaus gėrio ir grožio bei tiesos ieškojimas yra nuolatinis ir individualus procesas, kurio pasėkoje kiekvienas sau susikuria religiją, dorovę ir meną (Bitinas, 2000). Kaip pastebi B. Bitinas egzistencialistinė vertybių sistema yra artimesnė protestantiškam tikėjimui, kur pripažįstamas didesnė „aš“ laisvė ir individualus Dievo išpažinimas (Bitinas, 2000).

Visos aptariamos egzistencinio ugdymo teorijos yra labai artimos viena kitai, taip pat tarp jų yra ir neįžymių skirtumų. L. Duoblienė ir H. A. Ozmon, S.M. Craver pastebi, jog egzistencializmo filosofiją laiko artima ir tarpusavyje susipynusias su fenomenologine filosofija, kurios vieną kitą papildo.

Egzistencinio ugdymo teorijos vienu požiūriu sutampa, jog viena esminių šio ugdymo sudedamųjų dalių yra tinkamas, nuoširdus vertybių pasirinkimas arba turėjimas galimybės rinktis. Taip pat egzistencinėse ugdymo teorijose kalbama apie individualumą tuo tarpu B. Bitinas pastebi, jog kažkurie egzistencialistai individo nelaiko visiškai autonomišku. Sutinkama, jog patyrimas ir vertybės priklauso pačiam individui, kurias jis pats ir atsirenka, bet žmogus tuo pat yra veikiamas gyvenamos aplinkos. Priežastys dėl ko žmogus turi atsisakyti materialaus egzistavimo H. A. Ozmon ir S.M. Craver pastebi, jog egzistencialistai kalba apie nerimo būvimą. B. Bitinas žvelgdamas į egzistencialistų teorijas tai įvardija tiesiog – baime, kuri skatina žmogų pasirinkti egzistenciją būtyje. L. Duoblienė egzistencialistų nagrinėjimuose pastebi, jog gyvenimas būtyje laikomas – autentišku tikroju žmogaus buvimu. Ugdymo teorijose kalbama apie kritinį mąstymą, žvelgiant į subjektyvią žmogaus realybę, daug dėmesio sutelkiama į individualią patirtį. O pati būtis nėra detaliai aptariama ir nagrinėjama - kalbama tik apie tai kaip individo nuosavų vertybių sistemos turėjimą, laisvę, atsakomybę – čia labai tiktų vieno egzistencializmo mąstytojo - K. Jasperso žodžiai: „Jis nepainioja intelekto metodų su turtinga žmogaus būtimi. Pastarąją švietimas laiko racionaliai nuskaidrinama, tačiau anaipol negrindžiama protu.“ (Jaspersa, 1989, p. 107). Pats K. Jaspersas pasisako už į tikėjimą orientuotą ugdymą, kuris remiasi į penkis taip vadinamus pamatinius principus. K. Jaspersas dėmesį skiria vertybių perversinimui pasitelkiant asmeninį patyrimą bei diskusijas tarp ugdymo dalyvių.

2.2. Egzistencialistinio ugdymo dalyviai

Ugdytojas. Mokytojas – *mokymosi skatintojas* taip apibūdina H. A. Ozmon ir S.M. Craver ugdytojo vaidmenį pagal C. Rogersą egzistencialistinio ugdymo principą (Ozmon, Craver, 1996). Čia turima omenyje, jog ugdytojas nesiima vadovavimo, tinkamos elgsenos vaizdavimo taktikos, o priešingai mokytojas tik skatina vaiką atsipalaiduoti ir atsiverti, kad atsiskleistu vaiko gebėjimai ir taip ugdytinis keistųsi daugiau savarankiškai (Ozmon, Craver, 1996). Kitas kaip pavyzdys yra pateikiamas A. Maslow poreikių hierarchijos teorijos artumas egzistencialistiniam ugdymui. Iš principo tuo požiūriu panašus į C. Rogers mokytojo vaidmenį ir įtaką daromą ugdytiniui. Tai atsižvelgiant į ugdytinio ir ugdytojo jausmus ugdytinis yra drąsinamas savarankiškai priimti sprendimus, ugdomas gerbti save ir toleruoti aplinkinius (Ozmon, Craver, 1996). Ugdytojas turi išmanyti vaiko gyvenamą pasaulį ir padėti jį jam susikurti kuo geresnį. Akcentuojama yra praeitis, dabartis ir ateities perspektyvos, nes ugdymas skatina ugdytinį *veikti* – ugdymas yra veiksmas (Ozmon, Craver, 1996). Ugdytojas turi mokinį išmokyti suvokti, kas vyksta aplinkui ir tai, jog kiekviena gyvenimiška situacija yra nebaigtinė ir ieškant *galimybės* ją galima per tikslingą *veiklą* pakeisti. M. Green ugdytojo egzistencialisto tikslu laiko *pabudinimą* kiekvieno ugdytinio – tai yra padėti jam suprasti savo galimybes ir gebėti jomis pasinaudoti (Ozmon, Craver, 1996). Ugdytojas ugdytiniui pagal egzistencialistinį ugdymą yra daugių draugas suteikiantis žinių, o ne dominuojanti ir įsakinėjanti figūra. Pats ugdymas vyksta abipusiai vienas kitą sąveikaujant – vienas iš kito mokantis. Taip mokytojas naujai pažįsta ugdymo praktiką, o ugdytinis susipažįsta su naujomis perspektyvomis – taip tiek pas vieną tiek pas kitą atsiranda stipri motyvacija ugdymo procesui. Ugdytojas yra palankios ugdymui skirtos terpės sąlygų sudarytojas, jog ugdytinis galėtų atsiverti į savęs ir pasaulio pažinimą (Ozmon, Craver, 1996). Kiekvienas ugdytojas susiduria su problema, jog reikia vertinti ir susieti du dalykus ugdytinio originalumą – *peizažą* ir *geografiją* – tai mokymo struktūra, žinių pateikimo technika. Taip kad ugdytinio originalumas plėstųsi ir įgautų kryptį, tuo pačiu ugdytojas turi perteikti visuotinai priimtinas vertybes, idealus bei suteikti žinių, be kurių sunku būtų normaliai išgyventi. Tai anot D. Vandeburgo taip ugdytojas, kas kart ugdymo procese išgyvena – *pedagoginį paradoksą* kuomet iš pedagogo yra reikalaujama tiek daug ir pakankamai dviprasmiškų dalykų plėtoti ugdytinio originalumą ir tuo pačiu taikyti mokymo programą, kuri suteiktu ugdytiniui galią ir kryptį (Ozmon, Craver, 1996).

L. Duoblienę cituoja ugdymo filosofą D. E. Dentoną – pagal fenomenologinį mokymą ugdytojas turi būti nepaprastai gerai pasirengęs, o pats ugdymo motyvacija kyla iš didelės patirties багаžo ir racionalaus suvokimo atitikmens *disonanso* (Duoblienė, 2006). Mokytojas turi būti pasiruošęs tokio *disonanso* situacijoms ir orientuotis konkrečiose situacijose

įvairiose ugdymo kryptyse. Ugdytiniams reiktu naudoti pasakojimo metodiką, meninės kūrybos plėtojimą ugdytinių tarpe, kas skatintu estetinį ir etinį pasaulio pažinimą. Čia patariama ugdytojui pasakoti grįsti pavyzdžius iš savo asmeninės patirties, kas padėtų pačiam ugdytojui peržiūrėti savo vertybes. Ugdytojas turi orientuotis ne į aiškinimą kaip mokymosi principą, bet į suvokimą į gilesnį supratimą, jog ugdytinis galėtų leistis į interpretavimą. Tai pat egzistencialistinį ugdymą L. Duoblienė nagrinėja pasitelkusi E. Fromm požiūrį ir išvalgas – *turėti ar būti* teoriją, kurią žemiau, kiek aptarsime, peržiūrint ugdytinio vaidmenį ugdymo procese (Duoblienė, 2006).

Ugdytojo vaidmuo egzistencinio ugdymo sistemoje yra tinkamos *aplinkos sudarytojo*, kuomet ugdytinai gali laisvai reikšti savo mintis, polėkius, emocijas, aplinka turi skatinti jų individualią raišką, skatinti saviraidą, ugdyti atsakomybę (Bitinas, 2000). Ugdytojas turi perprasti kaip pagelbėti ugdytiniui, parinkti tinkamas priemones ugdytinio saviraidai, jog būtų užtikrintas individualios asmenybės sklandus *tapsmas*. Egzistenciniame ugdymo procese ugdymas yra abipusis tai yra mokosi netik ugdytinis, bet ir pats ugdytojas. Kai ugdytojo patirtis ir ugdytinio patyrimas susilieja į vieną – tada sudaroma pati tinkamiausia ugdymo terpė. Ugdytojo patyrimas be abejo yra didesnis tad jis atsako už tokios terpės kūrimą bei vientisumą, tam ugdytojas turi teisę į valdžią žinoma tokią, kuri abiemis, ugdytojui ir ugdytiniui yra suprantama atsižvelgiant ir skirtingas pasaulėjautas. Pagal egzistencialistus žmogaus pažinimui, jos didingumui ir menkumui geriausiai pažinti ir suprasti padeda humanitariniai mokslai. Ir netik humanitariniai dalykai, bet ir ugdytinio puoselėjamas patyrimas formuojanti ugdymo turinį (Bitinas, 2000).

Ugdytinis. Pagal P. Sartrą egzistenciniame ugdyme yra tyrinėjami jausmai yra siejamos *idėjos* su individo gyvenimu (Ozmon, Craver, 1996). Pagrindinis vaidmuo čia tenka ne moksliniams debatams, o *kūrybai*. *Kuriamos* yra *idėjos* atitinkančios individo interesus, skaitoma, jog pirmiau yra individas, o jau paskui jau sukurtos *idėjos*. Sukurtomis žmogaus *idėjomis* – laikomos: rojus, pragaras, Dievas, tiesa, taika ir kitos (Ozmon, Craver, 1996). Ugdytinis egzistencialistų yra individualus žmogus kaip į *idėjų* kūrėjas, čia akcentuojami individo unikalumas. Egzistencinis ugdymas turėtų skatinti žmogų kelti esminius klausimus tokius kaip Kas aš esu? Kur aš einu? Atsakymuose nereiktų ieškoti daug racionalumo, kurie nėra tokie racionalūs kaip ir pats individas egzistenciniame ugdyme, žmogus čia gyvena nuolatiniame ieškojime (Ozmon, Craver, 1996). Ugdytinis turi išmokti kritiškai vertinti aplinką, jog jis sugebėtų išsaugoti savo laisvę ir kur jaučiams yra spaudimas, atitrūkimas nuo sveikos moralės gebėti jam atsispirti, jog neprimestu kiti jam savo valios. Egzistencialistai priduria, jog laisvė nėra nežabota savivalė, kenkimas, laisvė – visu pirma atsakomybė, kuri yra užkraunama ne kam

kitam, o pačiam ugdytiniui, jis turi išmokti būti atsakingas už savo veiksmus ir sprendimus (Ozmon, Craver, 1996).

L. Duoblienė kalba, jog egzistenciniame fenomenologiniame ugdyme itin svarbią vietą užima *pasirinkimas* kokią gyvenimą pasirinkti, galimybė rinktis yra *laisvė*. Tad ugdymo tikslas yra ugdytiniui parodyti jo neįžvelgtus kelius, parodyti alternatyvas. Ugdytinis *rinkdamasis* suteikia savo gyvenimui prasmę, kuria save, formuoja savo vertybių sistemą (Duoblienė, 2006). Pagal E. Fromm į *būtį* orientuotas ugdytinis turi gebėti kritiškai mąstyti, diskutuoti su ugdytoju įvairiomis aktualiomis temomis. Kelti klausimus, daryti individualias interpretacijas per savo patyrimą, o nelikti pasyviu stebėtoju besikonkretizuojančiu ties neambicingais uždaviniais, kurie individui pasaulėžiūrinio plėtros požiūriu nieko neduoda ir nebalansuoja jo nusistovėjusio gyvenimo – *turėjime*. Taip pat *turėjimas ir būvimas* ugdytiniuose kokybiškai išsiskiria atminties galimybėse. Jai *turėjimu* paremtame gyvenime atmintis tarnauja grynai kaip *mechaniškai*, prisimenama kartojimo būdu arba susiejant įsimenamus elementus logiškumo prasme. O į *būvimą* orientuotas ugdytinis atsiminimas yra *aktyvus* – įsiliejęs į įvykių prisimenamų visumą, kai įsimenama per mąstymą, pasitelkiant jutimus (Duoblienė, 2006). *Turėjimui* orientuotose ugdytiniuose būdingas atminties nelavinimas tai priskirtina fotografijų kaupimas, užrašų intensyvus naudojimas, skaičiavimo technikos naudojimas ir pan. Žmogus nesistengia organiškai atsiminti, o naudoja įvairias pagalbines priemones taip silpnindamas atsiminimo gebėjimus – čia *turėjimas* pasireiškia ir per savęs įprasminimą, kuris suponuojamas per daiktų turėjimą. *Turėjimo ir būvimo* egzistencijos reiškiasi ir per bendravimą. Žmogus gyvenantis *turėjimo* egzistencijoje stengiasi neatsisakyti savo nuomonės ir tvirtai jos laikosi, taip pat tai pastebima ir per socialinės padėties pristatymą kai leidžiama suprasti pašnekovui, jog jis turi aukštesnę statusą visuomenėje ar privalumą konkrečioje situacijoje. Tuo tarpu *būvimo* egzistencijoje gyvenantis individas neprisiriša prie savo nuomonės ar tuščio statuso demonstravimo, kas įgalina tokį individą būti lanksčiam, pilnam kūrybiškumo ir inovatyvumo (Duoblienė, 2006).

Egzistencialistiniame ugdyme ugdytinis pats renkasi tas tiesas ir žinias, kurių jo manymu reikia. „Pagrindinės yra žinios apie žmogaus būtį; ypač svarbios žmogaus gyvenimo, meilės, mirties problemos.“ (Bitinas, 2000, p. 218). Su savarankišku pasirinkimu, laisve sprendimuose ir netik, yra sudaromos sąlygos, jog ugdytinis suprastu ir kokia atsakomybė ant jo gulasi kartu su laisve rinktis. Ugdytinis rengiamas asmenybės išlaisvinimui paneigiant prisirišimą prie gyvenimo, juslinių malonumų siekimo. Egzistencialistai pedagogai kritiškai vertina klasikinę ugdymo sistemą kuomet ugdymo institucijos kuria individus pagal savo stereotipus, slopina žmogišką prigimtį ir stengiasi jį išlaikyti vienokių ar kitokių dogmų pagalba. Išėjus yra ugdymo realybę formuoti ir orientuoti į ugdytinio egzistencijos raišką (Bitinas, 2000).

Apibendrinant galima pasakyti, jog egzistenciniame ugdyme ugdytojas ir ugdytinis yra sąveikaujantys individai. Ugdytojas užima skatintojo, tinkamos ugdymo terpės sudarytojo vaidmenį. Siekiama, jog ugdytinis gebėtų kritiškai vertinti aplinką ir visumoje pats rinkti vertybę padedamas ir skatinamas bei nukreipiamas ugdytojo patyrimo ir jo ugdymo metodikos. Čia didelė atsakomybė tenka ugdytojui ir jo kompetencijoms, gebėjimams derinant ugdymo metodiką ir puoselėjant ugdytinio saviraišką. Ugdytinio privilegija – pasirinkimas, taip jam suteikiam didelė laisvė savęs formavime, čia ugdytojo vieta suteikti atsakomybės supratimą už priimamus savarankiškus sprendimus. Apskritai vertinant egzistencinis ugdymas yra pilnai nukreiptas į individo savarankiškumo ir savirealizacijos puoselėjimą.

3. LIETUVOS STAČIATIKIŲ ORTODOKSŲ BAŽNYČIOS UGDYMO APLINKOS EMPIRINIS TYRIMAS

3.1 Tyrimo metodika ir organizavimas

Tyrimo tikslas.

Atpažinti, atskleisti egzistencinio ugdymo idėjas ir principus Lietuvos stačiatikių ortodoksų religinėje praktikoje.

Tyrimo organizavimas.

Taikytas kokybinis tyrimas, kuris geriausiai tinka ir metodologiniu požiūriu yra labiausiai susijęs su ugdymo filosofijos problemų tyrimais (Bitinas, 2006). Siekiant įsiaiškinti stačiatikių bendruomenių narių elgesio kultūrinį modelį, jo specifiką kaip jų elgesį įtakoja savitos vertybės, įsitikinimai, tradicijos, patirtys, kaip jose reiškiasi egzistencinis ugdymas. Aktualus yra pats bendruomenės narių požiūris į savo religinę kultūrą bei jos sklaidą, tik jiems suprantamus kultūrinius savitumus. Ir svarbu tuos kultūros procesus stebėti jos pačios veikimo lauke, kur ji yra koncentruota bei gerai yra matoma. Tad natūralu, jog norint iširti šią kultūrą geriausia pasitelkti ir naudoti kokybinį tyrimą. „Jie apima ilgalaikį objekto (asmens, socialinės institucijos, mokyklos ar grupės ir kt.) tyrimą, kurio tikslas – suprasti asmenį, jo elgesį ir jautimus bei fizinės, socialinės ir psichologinės aplinkos poveikį jam.“ (Kardelis, 2002). Anot Kardelio tokie kokybiniai tyrimai kai kultūra tiriama jos natūralioje aplinkoje yra nusakomi kaip - etnografiniai tyrimai. (Kardelis, 2002). „Ugdomosios bendruomenės (etnografiniai) tyrimai. Jais siekiama apibūdinti ir įprasminti formaliai įteisintos ugdytojų ir ugdytinių grupės ugdomąją veiklą. <...>“ (Bitinas, 2006, p. 92). Tokiuose tyrimuose naudojami aktyvaus stebėjimo metodas, kurį papildoma tiriamųjų išsakytos mintys tai interviu.

Buvo taikytas tiesioginis mokslinis stebėjimas – tai stebėjimas susijęs su aplinkoje vykstančių procesų stebėjimu bei jų pažinimu, analizavimu. Taip pat stebėjimo metu buvo stebimi ir paties stebėtojo pojūčiai ir išgyvenimai (Kardelis, 2002).

Apklausa, pusiau struktūruotas interviu – kuomet turimi tik pagrindiniai klausimai instrumente ir pokalbis – interviu yra dalinai apibrėžtas, taip siekiant iš tyrimo dalyvio sužinoti daugiau, ko nėra numatyta klausimyne, ir kas galėtų atskleisti daugiau tiriamą kultūrą (Kardelis, 2002). Tyrimui atlikti bus taikomas etnografinis tyrimo metodas, stebėjimas dalyvaujant. Etnografinis stebėjimas išsiskiria iš kitų tuo, jog čia tyrėjas stebi bendruomenę iš arti ir pats įsitraukia į tos bendruomenės gyvenimą (Čekuolytė, 2012). Žinoma viską tyrėjas stebi ir priima kritiškai, nepatikliai. Stebėjimas bendruomenės vykdomas nemažiau vienerių metų laiko. Tyrėjas nuolat pildo stebėjimo dienoraštį, apsilankęs bendruomenėje, kur fiksuoja netik stebimą aplinką ir

bendruomenę, bet ir aprašo save, savi – refleksijas (Čekuolytė, 2012). Buvo surašytas stebėjimo dienoraštis, stebėjimas vykdytas 2012 m. spalio – 2014 m. balandis laikotarpiu. Buvo stebima Lietuvos stačiatikių ortodoksų bažnyčios ugdymo aplinka ir joje veikiančios bendruomenės. Viso užfiksuota dvylika mišių, bei laikas išbūtas mišioms pasibaigus, kol išsiskirstydavo tikintieji ir fiksuotas laikas iki mišių pradžios. Stebėjimo ugdomosios aplinkos bendra trukmė 36 valandos, tai 12 formų užpildytų grįžus iškart po stebėjimo, bendra formų apimtis 11 lapų (Priedas Nr. 2). Stebėtos trys stačiatikių ortodoksų bažnyčios dviejuose Lietuvos miestuose.

Stebėtojas stebimų bendruomenių neįtakoja, ją priima tokią kokia ji yra su savo visomis taisyklėmis bei jos patyrimu. Stebėjimo metu negauti duomenys, kurie yra nepastebimi, yra gaunami pasitelkus etnografinį interviu. Etnografinis interviu yra kitoks interviu nei kiti giluminiai interviu, nes tyrėjas informantus jau pažįsta ir tarp jų egzistuoja tam tikras santykis. Tad informantas kalba laisvai ir nejaučia įtampos ar spaudimo. Interviu kiek supanašėja į pokalbį, nes interviuotojas netik klausia, bet ir bendrauja, palaiko pokalbį (Čekuolytė, 2012). Apklausta buvo 11 informantų iš, kurių 3 stačiatikių ortodoksų dvasininkai, visų interviu apimtis 49 lapai (Priedas Nr. 3). Analizuojant ir interpretuojant operuojama yra tiek etnografinio stebėjimo dalyvaujant duomenimis, tiek ir etnografinio interviu gautais duomenimis.

Buvo parengti du klausimynai Lietuvos stačiatikių ortodoksų bažnyčios ugdymo dalyviams (Priedas Nr. 1). Klausimynai buvo parengti vadovaujantis egzistencialistų filosofų idėjomis ir pamąstymais apie žmogaus egzistenciją bei atsižvelgiant į stačiatikių ortodoksų bažnyčios religinę, apeiginę kultūrą, plačiau „Tyrimo objekto operacionalizacijos“ poskyriuje.

Prieš pradėdant pokalbį informantai buvo informuojami apie būsimą pokalbio įrašymą. Pats klausimynas, ypač papirijiečių, kiek keitėsi, kurių kaitą įtakojo patys pašnekovai leisdamiems į tam tikrus akcentavimus ar būdami nekalbūs, ar tai būdami labai iniciatyvūs bendravime ir atsakantys į klausimus, patys pasakodami savo gyvenimo istoriją, dar nepateikus klausimo.

Gauti duomenys buvo apdoroti content analizės metodu išskiriant atskirai dvasininkus, ugdytojus ir papirijiečius, ugdytinius. Duomenys sisteminti į kategorijas vėliau skaidyti į subkategorijas. Kiekvienas tyrimo dalyvis turi numerį nuo 1 iki 11, (priedas Nr. 3) Vėliau gauti duomenys content analizėje interpretuoti, taikant egzistencialistų, aprašytų teorinėje darbo dalyje, mintis ir idėjas.

3.2 Tyrimo objekto operacionalizacija

Buvo siekiama iširti Lietuvos stačiatikių ortodoksų bažnyčios ugdymo aplinka ieškant joje egzistencinės filosofijos ir egzistencinio ugdymo raiškos formų. Tam buvo stebima

ugdomoji aplinka ir joje dalyvaujantys ugdymo dalyviai. Buvo stebėtos trys Lietuvos stačiatikių ortodoksų bažnyčios esančios dviejuose Lietuvos miestuose, bei jų bendruomenės. Ugdymo aplinką stačiatikių ortodoksų bažnyčioje sudaro: bažnyčios aplinka, apeigos, ritualai, ritualams ir apeigoms reikalingi atalkti daiktai ir priemonės, žinoma ir šioje aplinkoje veikiančios dvasininkai, jų pagalbininkai, patarnautojai bei ateinantys pasimelsti tikintieji, parapijiečiai. Ugdymo aplinka stebėta dalyvaujant, darytas stebėjimo dienoraštis, kuriame stebėti dvasininkai, atėję į bažnyčias tikintieji, bažnyčios aplinkos kaita, bei buvo užrašomos tyrėjo savi-refleksijos (Čekuolytė, 2012). Taip pat buvo sudaryti du klausimynai siekiant iširti dvasininkus ir besilankančius bažnyčiose tikinčiuosius, parapijiečius. Abu klausimynai buvo sudaryti atviros formos siekiant, jog informantai išsakytu savo mintis ir pasidalintu patirtimis (Kardelis, 2002). Abu klausimynai buvo sudaryti iš dviejų dalių: demografinės dalies ir egzistencinių ugdymo klausimų (Priedas Nr. 1) Dvasininkų demografinėje dalyje buvo klausiamas: amžius, gimimo vieta, tarnystės laikas, išsilavinimas, ankstesnė profesinė patirtis tuo buvo siekiama charakterizuoti informantą. Dar du buvo pateikti klausimai susiję su pasirinkimu - tai atėjimas į dvasininkus ir santuoka. Parapijiečių demografinėje dalyje buvo klausiami ir klausimai siekiant charakterizuoti parapijiečius, tai klausimai: dėl religinės priklausomybės, amžiaus, išsilavinimo. Egzistencinio ugdymo klausimai buvo sudaryti siekiant atkoduoti, kuo daugiau egzistencinės filosofijos vertybių ir jų diegimo formų tokių kaip laisvė, Dievo suvokimas, užuojautos ir pan. Taip pat ieškota atitikmenų ieškant ribinių situacijų išgyvenimo. Kelti klausimai apie liturgines šventes, sakramentus, mišias, bažnyčios aplinką norėta nustatyti kaip jie dalyvauja egzistenciniame ugdyme ir egzistencinių vertybių puoselėjime. Taip pat klausta apie santykius ugdymo dalyvių, kas svarbus egzistencinio ugdymo proceso apibūdinime. Klausta ir požiūrio į individualumą, į individualų patyrimą, vertybių atranką apie, ką kalba plačiai egzistencialistai. Klausiant apie požiūrį į materialistines vertybes, kurios kritikuojamos egzistencialistų. Dvasininkų buvo prašoma įvertinti savo veiklą bei aptarti bažnyčios rezultatus taikant egzistencinį ugdymą. Tiek dvasininkų ir parapijiečių buvo klausiami koks yra indėlis diegiant egzistencines vertybes dvasininko ir parapijiečio.

3.3 Tyrimo dalyvių demografinė charakteristika

Tyrimo dalyvavo trys Lietuvos stačiatikių ortodoksų bažnyčios dvasininkai, kurie pristatomi kaip ugdytojai Lietuvos stačiatikių ortodoksų bažnyčioje. Pasirinkti trys dvasininkai, parinkti sniego gniūžtės metodu, kuomet vienas dvasininkas rekomendavo kitą dvasininką (Ruškus, 2010). Panašiai vyko ir su tikinčiaisiais, čia talkino dvasininkai rekomenduodami

pirmuosius parapijiečius tyrimui, o pastarieji rekomendavo savo pažįstamus. Parapijiečių informantų yra aštuoni. Viso vienuolika tyrimo dalyvių (informantų).

Tyrimo dalyvių charakteristikos

1 lentelė

Interviu numeris	Lytis	Amžius	Išsilavinimas	Religinės praktikos apibūdinimas
Nr. 1	Vyras	36 metai	Aukštasis	Pakrikštytas kaip stačiatikis vaikystėje, 9 metus tarnauja dvasininku.
Nr. 2	Vyras	40 metų	Aukštasis	Pakrikštytas kaip katalikas vaikystėje, 19 metų tarnauja stačiatikiu dvasininku.
Nr. 3	Vyras	43 metai	Aukštasis	Pakrikštytas kaip stačiatikis vaikystėje, 22 metus tarnauja dvasininku.
Nr. 4	Moteris	40	Aukštesnysis	Pakrikštyta kaip stačiatikė vaikystėje, į bažnyčia eina apie 2-3 kartus per metus.
Nr. 5	Moteris	62 metai	Aukštasis	Pakrikštyta kaip stačiatikė vaikystėje, paskutinius 19 metų bažnyčią lanko savaitėje kartą.
Nr. 6	Moteris	45 metai	Aukštasis	Pakrikštyta kaip stačiatikė vaikystėje, paskutinius 7 metus bažnyčią lanko savaitėje kartą.
Nr. 7	Moteris	46 metai	Aukštasis	Pakrikštyta kaip katalikė, pastaruosius 4 metus bažnyčią lanko kas savaitę.
Nr. 8	Moteris	44 metai	Aukštasis	Pakrikštyta kaip stačiatikė prieš 10 metų, tėvai sentikiai. Pastaruosius 10 metų lanko bažnyčią savaitėje kartą.
Nr. 9	Vyras	42 metai	Spec. vidurinis	Pakrikštytas kaip stačiatikis vaikystėje, į bažnyčia eina apie 2-3 kartus per metus.
Nr. 10	Vyras	72 metai	Aukštesnysis	Pakrikštytas kaip stačiatikis vaikystėje, paskutinius 4 metus bažnyčią lanko savaitėje kartą.
Nr. 11	Moteris	60 metų	Aukštesnysis	Pakrikštyta kaip stačiatikė vaikystėje, paskutinius 20 metus bažnyčią lanko savaitėje kartą.

3.4 Interviu domenų content analizė ir interpretacija

Dvasininkų interviu content analizė

Kategorija - paradoksas

2 lentelė

KATEGORIJA	SUBKATEGORIJA 2	SUBKATEGORIJA 1	PAVYZDŽIAI
Paradoksas	Tikėjimas	Rezignacija pašaukime	(1) „Bet tiesiog padėjo apsispręsti dar toks gyvenimo dalykas, iš tiesų, kuris parodė, kad ta kunigystė, iš tiesų, ne žmogus jos ieško, o jinai matyt tiesiog tokiu Dievo pirštu žmogui atitinkamais reiškiniais yra nurodoma.“
		Rezignacija tarnystėje ir tikėjime	(1) „Sakau, kad aš to negaliu priimti, tai yra ne mano garbė, tiesiog, o čia Dievo.“ (2) „Nes mane myli Dievas ir jis nori mane pakeisti, nes aš nesu tokio lygio kokio norėtu mane matyti Dievas.“

S. Kierkegardas religijos ir filosofijos netapatina ir laiko, jog filosofija ir racionalus žmogaus protas neturėtų siekti visko suprasti religijoje, priešingu atveju bus prarandams dievobaimingumas ir pagarba kūrėjui (Kierkegaard, 1997). Tai atitinka stačiatikių ortodoksų puoselėjamas vertybes pastebimas pirmoje kategorijoje - paradoksas. Čia matome pagrindinę figūrą, kam yra besąlygiškai paklūstama ir kalbama apie visišką su tuo susitaikymą ir toleravimą, tai laikoma savaime suprantamu, bet ir tuo pačiu gerbtinu reiškiniu. Pati sąvoka – paradoksas S. Kierkegardas naudoja kalbant apie mąstymo pasišalinimą ir užleidžiant vietą tikėjimui, tai ką žmogus turi vertingiausią (Kierkegaard, 2002). Čia dvasininkai savo atsidavimą tikėjimui – rezignaciją aptaria kaip Dievo įtaką ieškant savo gyvenimo kelio ir prasmės tai atitinka S. Kierkegaardo mintis. Taip pat atskleidžia rezignaciją ir atsidavimą Dievui rodydant pagarbą jam bei Dievo pagalba stiprinant patį tikėjimą. Čia būtų galima kalbėti ir apie tikėjimo riterio bruožus, kuriuos aptaria S. Kierkegardas. A. Budriūnaitė analizuoja S. Kierkegaardo sąvoką – tikėjimo riteris ir pastebi, jog mąstytojas taip kalba apie gilią rezignaciją arba gilų tikėjimą, kai žmogus nebegalvoja apie save kaip apie visatos centrą, kuris gali įtakoti aplink vykstančius procesus tame tarpe ir pateis gyvenimo eigą (Budriūnaitė, 2009). Šiuo atveju apie tai galima būtų kalbėti ir stačiatikių ortodoksų dvasininkų atžvilgiu, kadangi čia kalbama tik apie dievo įtaką ir paklusimą jam. Deja paradokso kategorijoje pastebima viena pagrindų subkategorijų - tai tikėjimas, kitų atkoduoti tokių kaip nuostaba, ironija dvasininkų tarpe nepastebėta. Nuostaba ir ironija tai

Kategorija - mąstymas

3 lentelė

KATEGORIJA	SUBKATEGORIJA 2	SUBKATEGORIJA 1	PAVYZDŽIAI
Mąstymas	Klausimų kėlimas	Ieškojimas	(1) „Bet atsiskleidžia iš to parapijiečio žmogaus, kuris ieško ir kelia klausimą.“
		Gyvenimo prasmės paieška	(3) „Ir vieną kartą sako pas filosofus būna kartais toks momentas, kai nejauti gyvenimo prasmės, gali būti depresija, būna savižudybių, o būna kai žmogus įveikia mirtį. Ir man tai nedavė ramybės, aš vis galvojau, svarsčiau apie gyvenimo prasmę.“
	Kritinis mąstymas	Pasirinkimas	(1) „Ir aš tada ne tai, kad pasipriešinau, bet mes labai ramiai pakalbėjom ir aš pasakiau, kad iš tiesų aš linkęs susieti savo gyvenimą ne vien su mokslu, <...> nors be abejo ten buvo ir kitokie procesai, bet aš tiesiog turėjau, privalėjau išeiti iš universiteto.“ (2) „Tai mane sunervavo ir tai laikau dabar puikybe ir mene net tai, kad privertė, bet aš ėmiau ir mečiau mokyklą po devintos klasės. Ir specialiai, tyčia įstojau į profesinę technikos mokyklą, <...>.“

Kita kategorija yra „Mąstymas“, kuris reiškiasi per klausimų kėlimą ir kritinį mąstymą bei galimybę rinktis. A. Šliogeris kalba apie transcendenciją, kuri yra pasiekama per keliamus klausimus, kuriuos provokuoja atsirasti jusliniai daiktai (Šliogeris, 1996). Šioje lentelėje tai matyti dvasininkų tarpe, keliami yra klausimai, kuriuos skatina atsirasti baimė, savęs gilus suvokimas. Kaip A. Šliogeris pasakytų susitikimas ir supratimas Niekio žmogaus gyvenime, skatina susimąstyti (Šliogeris, 2005). Kritinio mąstymo subkategorijoje pasireiškia tik asmeninis pasirinkimas, pasipriešinimas primetamai valiai – individualus apsisprendimas, kurį E. Frommas pabrėžia, kaip būtinumą renkantis vertybes ir gyvenant būtimi (Duoblienė, 2006). Pas dvasininkus tai atsiskleidžia kalbant apie gyvenimo prasmės paieškas, siekiant laisvės apsisprendžiant, kuriuo keliu eiti.

Kategorija - atsivertimas

4 lentelė

KATEGORIJA	SUBKATEGORIJA 2	SUBKATEGORIJA 1	PAVYZDŽIAI
------------	--------------------	--------------------	------------

Atsivertimas	Ribinė situacija	Patirtas smurtas	(1) „Bet buvau sutiktas penkių žmonių su beisboline byta trenkė per galvą, aš ačiū Dievui sąmonės nepradau,<...>.“ (3) „Pas mus buvo labai žiauri „dedovščina“ morališkai buvo labai sunku. Na apie tai nepasakosiu.“
		Nelaimės šeimoje	(2) „Mes turėjome labai daug bėdų šeimoje, o jinai mums, sakykim, daugiau nei įprasta padėjo.“
	Susimąstymas	Prasmės atradimas	(1) „<...>man tai buvo labai rimtas skambutis, kurį aš labai supratau, kad tai nėra pažadas duotas niekam, ne žmogui, kurį tu gali ištesėti, <...>.“ (3) „Prisiminiau jos žodžius, mūsų kaimą ir tada aš kaip tai atradau sau atsakymą. Ir kai mes vėl susitikome su tuo filosofu aš jam sakau: „Žinai, o man patinka stačiatikių, krikščionių filosofija. Mirties nėra, miršta tik kūnas, o siela gyvena toliau, jie tiki ir nebijo mirties, <...>.“
		Atsakymai į egzistencinius klausimus	(3) „Ir aš tai sakydamas atsakiau ir į savo klausimus. Nuo tada prasidėjo mano pirmas žingsnis, aš dažnai pradėjau galvoti apie Dievą, stačiatikybę.“

Atsivertimo kategorijoje kalbama apie žmonių atėjimą į stačiatikių ortodoksų bažnyčią priežastis ar priežastis pagilinusius religinius įsitikinimus. S. Kierkegardas ir A. Šliogeris sutaria dėl ribinių situacijų egzistavimo, kurios duoda žmonėms postūmius permąstyti vertybes, keistis. S. Kierkegardas kalba apie skausmą patiriamą įvykus lūžiui pereinant nuo melo prie tiesos (Kierkegaard, 2000). A. Šliogeris kalba apie sukrėtimus gyvenime, kurie žmogų ištraukia iš kasdienybės (Šliogeris, 2005). Tai atsispindi ir dvasininkų patyrimuose, jog ribinės situacijos įtakojo visus tris kalbintus dvasininkus ir dalį parapijiečių. Tai įvairiausi išgyvenimai nuo smurtinio iki materialų sukrėtimų jie visi yra susiję daugiau mažiau su ankstesnių įsitikinimų praradimų ir vertybių permąstymu. Panašiai yra ir kitoje susimąstymo subkategorijoje, kurioje kalbama apie aplinkybes, kurios provokuoja susimąstyti ir persvarstyti vertybes, kurių siekiame. Prasmės atradimas čia pastebimas kaip Dievo pažinimas, kai įvyksta lūžis žmogaus sąmonėje. Po to seka atsakymas į užduotą egzistencinį klausimą. K. Jaspersas ir A. Šliogeris kalba apie egzistencinių klausimų kėlimą tik A. Šliogeris daugiau tai išskirai kaip individualią elgseną, kurią matome pasireiškusią dvasininkuose., o K. Jaspersas egzistencinio ugdyme į tai žiūri kiek santūriau ir

skatina netik individualumą, bet ir komunikacijos raišką (Šliogeris, 1998; Jaspersas, 1989).

Kategorija - individualumas

5 lentelė

KATEGORIJA	SUBKATEGORIJA 2	SUBKATEGORIJA 1	PAVYZDŽIAI
Individualumas	Savęs paieškos	Pritaikymas	(1) „Kitas dalykas, kad bet kurios Evangelijos skaitinys, padeda atrasti paraleles su kasdieniniu gyvenimu.“
		Tobulėjimas	(2) „Taigi tobulėjimas yra kiekvieno mūsų perspektyva ir kiek jis be pasiektu tai nereiškia, kad jis pasiekė aukščiausią lygį – kiekviena yra, kur tobulėti.“
	Patyrimas	Tarnystės patyrimas	(1) „Nes visas liturginis gyvenimas, bendravimas su žmonėmis ir ta bažnytinė tarnavimo praktika, buvo labai giliai pateikta.“
		Meldimosi formų paieška	(1) „<...> vieni sako, kad netgi ima atostogų tam, kad sudalyvauti visos Gavėnės metu, tokiose ypatingose pamaldose. Kiti imasi vasarą atostogų ir važiuoja po vienuolynus, į tokias kaip sakant piligrimines keliones.“
		Saviaukla	(3) „Dvasininkas yra varpas jis skamba, o žmogus turi kiekvienas pagalvoti, pamąstyti ir vesti saviauklą.“
		Dvasininko patyrimas	(2) „Kunigas ir turi atsižvelgti į asmenybę, kam jis pataria, kam sako pamokslą.“
		Atspindys	(1) „Ir labai džiaugiasi, kad jų tas egzistencinis kelias labai gražiai atsiskleidavo jų pačių vaikų ugdyme.“
		Savarankiškas mokymasis	(3) „Ir ten yra kunigas toks ir aš ten pradėjau atvažinėti – tai buvo toks nedidelis postūmis ir pradėjau daugiau pažinti stačiatikybę, ne taip kaip senelis ir senutė, bet pradėjau to mokytis.“
		Apmąstymai	Egzistenciniai klausimai

		Pervertinimai	(1) „Ir iš tiesų, bažnytinė aplinka labai padeda žmogui susimąstyti, kad visi tie žmonės ateina tokie nuliūdę ir labai kažko įskaudinti arba labai patyrę gyvenime kažkokią tą netektį ar dar. (3) „Mes išvengiame to palaidumo, kad jis ir sukyla, mes lyg sau neduodame laisvės, bet kaip tik tai ir vysto vidinę laisvę.“
	Pasirinkimas	Laisvas mišių lankymas	(1) „Bet, bet kuriuo atveju, tikėjimas stačiatikiui, tai yra laisvo žmogaus apsisprendimo.“ (3) „Na jei žmogus namuose skaito šventus raštus savarankiškai, jis vis tiek vėliau ar anksčiau ateis į bažnyčią, nes Kristus sukūrė šventą bažnyčią ir apaštalus Kristus mums išrinko.“
		Apsisprendimas	(3) „Tai gi kaip Dievas pakeis žmogų per įsakymus, išpažintį, žmogus ir pats turi siekti.“
		Atsakomybė	(2) „Mūsų individualumas, laisvė, saviraiška, nepakartotinumai turi kaip žmogaus natūralias tokias ribas.“ „Bet kuriuo atveju žmogus būdamas asmenybė ir laisvas, koku siekia jį padaryti bažnyčia ir pati laisvė nėra atsiejama nuo atsakomybės. Mes labai norime matyti žmones, kad jie būtų pamaldūs, laisvi ir atsakingi.“

Individualumas akcentuojamas yra S. Kierkegaardas, sako A. Juzefovič kaip būtinas Dievo vadovaujantis pažinimas asmenine patirtimi (Juzefovič, 2006). E. Frommas ir pritaria S. Kierkegaardui dėl individualaus dievo pažinimo ir priduria, jog tam neturėtų daryti įtaką kokie tai autoritetai ir jų pamąstymai (Fromm, 2005). Tuo tarpu A. Šliogeris apskritai mano, jog individualus būtis pažinimas įmanomas tik per filosofiją, nes religija yra kolektyvinio mąstymo reiškinys (Šliogeris, 1996). Pastebėtina, jog dvasininkų požiūris į individualumą žymiai yra platesnis nei parapijiečių. Visu pirma dvasininkai kalba apie asmeninį tobulėjimą, asmenines patirtis bei jų pritaikymą. Kas liečia bažnyčios ugdymą, dvasininkai kalba, jog bažnyčia siekia padaryti žmogų laisvą, bet tuo pat tarpu ugdo jame ir atsakomybę, kas neatsiejama nuo laisvės. Čia tinka ir V. Franklio pastebėjimai dėl būtinybės puoselėti atsakomybę ugdytiname (Рождков, 2002). Kunigas patardamas kiekvienam asmeniui ar sakydamas pamokslą taip pat atsižvelgia į žmogų, jo savitumus nėra dalinamas visiems tinkamas vienas patarimas. Taip pat kunigas konsultuoja kiekvieną asmenį išpažinties metu egzistenciniais klausimais individualiai. Kaip dar matyti pavyzdžiuose, dvasininkai kalba, jog tikėjimas tai yra daugumoje laisvas žmogaus apsisprendimas. Žmogus savarankiškai gali

domėtis, skaityti, analizuoti krikščioniškas tiesas, bet dvasininkai sako, jog domėjimasis jomis vėliau ar anksčiau atves tą žmogų į bažnyčią. Dar minima sąvoka kaip saviukla, kunigas save vadina tik kviečiančiu, o sprendimas ir susimąstymas turi ateiti pas kiekvieną, kiekvienas turi susimąstyti ar jam rinktis tokį gyvenimą, gyvenimą su Dievu, kurį pažinti gali individualiai. Pasirinkimas – individualus pasirinkimas tai svarbus veiksnys egzistenciniame ugdyme, nes pasirinkimas suteikia individui laisvę, savarankiškumą (Bitinas, 2000). Apskritai vertinant individualumas stačiatikių ortodoksų bažnyčioje yra sąlyginis. Jis yra skatinamas daugiau kaip kritinis mąstymas, telkiant žmogaus protą prie krikščioniško mokymo pažinimo ir visumoje stačiatikių ortodoksų bažnyčioje vyrauja bendruomeniškumas. Stebėjimo metu buvo stebimas didelis bendruomeniškumas parapijiečių tarpe, kuris reiškėsi per aiškiai pastebimą tikinčiųjų solidarumą, sveikinimus prisiliečiant, paslaugumą vienas kitam. Bendruomeniškumo ugdymas reiškėsi per pačias apeigas kryžio bučiavimą mišių pabaigoje, Komunijos dalinimą vienu šaukštu.

Kategorija – ugdymo principai

6 lentelė

KATEGORIJA	SUBKATEGORIJA 2	SUBKATEGORIJA 1	PAVYZDŽIAI
Ugdymo principai	Dievo suvokimas	Nukreipimas	(1) „Nes sąžinė žmogui, tai yra kas? Tai yra Dievo balsas žmogui. Kuris iš tiesų žmogų labai prikelia iš tos užmaršties ir veda toliau, į priekį.“ (2) „Savo egzistencija, savo būvimu mes norime įtikti ne savo viršininkui, ne savo vyresniajam, ar ką, o būtent Dievui.“ (3) „Reikia aiškinti, pasakoti pagal tėvų aiškinimus, ne nuo savęs, bet per tėvų mokymą tu turi pasakoti apie šiandienos dieną, rytojaus dieną.“
		Aiškinimas	(1) „Nes be Dievo reiškinių, be Dievo tų vertybių nėra net ir pačios vertybės.“ (2) „Bet bažnyčioje turi kalbėti tai ko bažnyčia, to ką Kristus nori.“ (3) „Žmogus gyvendamas be Dievo pradeda, vogti, plėšti, žudyti ir panašiai. Suprantat tai atsispindi koks žmogaus pasaulis viduje – tokį pasaulį jis susikuria aplink save.“ „<...> jis pradeda išdavinėti kitus, nes jis nebijo Dievo.“ „Kai žmogus gyvena Kristuje, jis gyvena su meile, ramybėje.“
		Meilė Dievui	(2) „Nes mane myli Dievas ir jis nori mane pakeisti, nes aš nesu tokio lygio kokio norėtu mane matyti Dievas.“

	Žmogaus netobulumas	Baimė	(3) „Kaip apaštalas Petras sako: „kas mane gali išskirti su Kristaus meile, nelaimės, liga, tremtis – ne, kur aš bebūčiau, su manimi yra Kristus.“ Netikintis žmogus bijo mirti, o mes nieko nebijome, tikintis turi bijoti tik nuodėmės, <...>“
		Nuodėmės aiškinimas	(2) „Priešingai neturėdamas jos žmogus yra vergas, neturėdamas savo nuomonės, klausydamas savo aistrų, geismų.“ (3) „Žmogaus pasaulis yra sugadintas nuodėme. Kūnas, pasaulis ir velnias tai trys žmogaus priešai.“ „O kaip žinia nuodėmė negali ateiti į rojų. O mes visi gimstame sugadinti gamtos už tai mus traukia į blūdimą, girtuoklystę, linksmybes.“
		Pagundos aiškinimas	(3) „Pavojingas žmogus ne vargšas – o sotus. Pažiūrėk į revoliuciją, argi revoliuciją darė vargšai, ne finansavo ją turtuoliai, kuri nieko nedarydami norėjo gauti pinigus.“
	Pasaulio materialaus suvokimas	Saiko suvokimas	(1) „Visada turėk tiek, kiek tau reikia. Nes visko, tu, žmogau, nesukaupsi.“
		Draudimas	(2) „Turi turto džiauksis ir būk geros širdies pasidalink su kitu, už turtą dėkok Dievui, bet jokių būdu negalima jo siekti ir valdyti jį neteisingai, nuodėmingai.“

Ši kategorija buvo sudaryta remiantis K. Jasperso teorija apie penkis ugdymo principus (Jaspersas, 1989). Šie principai reiškiasi ir yra pastebimi kitose kategorijose, tiek kalbant apie prisirišimą prie materialumo, tiek kalbant apie pasikliovimu Dievu. Penki principai pristato K. Jasperso religinį egzistencinį ugdymo požiūrį, kuris yra artimas ir S. Kierkegaard idėjoms, ypač kai kalbame apie tai, jog žmogus privalo gyventi vadovaudamasis Dievu (Jaspersas, 1989; Kierkegaard, 2000). Kunigai kalba apie ugdymo principus, kuriuos aptaria K. Jaspersas peržvelgdamas prioritetus egzistenciniame švietime (Jaspersas, 1989). Čia galima matyti didaktinį aiškų stilių, kuriuo paprasti yra nukreipiami link Dievo, aiškinamos vertybės ir privalumai gyvenant su Dievu. Akcentuojama, jog ugdymas vyksta per bažnytines knygas, kurios parašytos bažnyčios Tėvų ir Šventųjų. Tai bažnyčios autoritetų, kurių išmanymas yra perduodamas iš kartos į kartą – tai yra sena tradicija. Čia kunigas mokyme dalyvauja daugiau kaip tarpininkas bažnytinio mokymo, kuris perteikia ir interpretuoja ugdytiniams, paprastiems tas žinias, kuriuos yra prieinamos ir patiems

parapijiečiams, per asmeninius skaitymus ir diskusijas. Tik dvasininkas čia yra daugiau žinių ir patirties turintis asmuo arba ugdytojas. Dvasininkai kalba apie Dievo siekius keisti žmogų gerąja linkme. (3) „Žmogus gyvendamas be Dievo pradeda, vogti, plėšti, žudyti ir panašiai. Suprantat tai atsispindi koks žmogaus pasaulis viduje – tokį pasaulį jis susikuria aplink save.“ Kalbant apie žmogaus netobulumą ir apie žmogaus nuodėmingumą pateikiami yra pavyzdžiai. Žmogus pagal egzistencialistinį ugdymą nuolatos ieško, persvarsto vertybes, jis yra pastatomas prieš pasirinkimą, tai yra esminė laisvės forma, žinoma su tuo siejama ir atsakomybė (Bitinas, 2000). Taip pat čia aptariamas turto kaupimas, kurį egzistencialistai kaip ir stačiatikių dvasininkai laiko regresiniu reiškiniu. Bet reikia pastebėti, jog stačiatikių ortodoksų bažnyčia čia didelio pasirinkimo nepalieka, daugiau kalba apie atsakomybę pasirinkus gyvenimą ne su Dievu. Tiesa ir pats K. Jaspersas ateistinių ugdymą laiko netinkamu dėl, kurio žmogus pasidaro nihilistas, agresyvus (Jaspersas, 1989). Ugdymo principų kategorija yra labai glaudžiai susijusi su sekančia – ugdymo dalyviai, aplinka kategorija.

Kategorija – ugdymo dalyviai, aplinka

7 lentelė

KATEGORIJA	SUBKATEGORIJA 2	SUBKATEGORIJA 1	PAVYZDŽIAI
Ugdymo dalyviai, aplinka	Sąveika	Bendravimas	(1) „Ir pastebėjau, kad iš tiesų daug tam tikrų pedagoginių egzistencinių ir išgyvenamųjų dalykų, labai reikia daug bendraudamas su vaikais <...>.“ „Ir jie buvo tiesiog, kai jie buvo susipažinę, tiesiog mano lygyje, stebėjime, kuriuos aš tiesiog stebėjau, labai daug kartų su jais bendravau.“
		Vertybių persvarstymas	(1) „Tiesiog pavyzdžiui, nes aš visada giliai reflektuoju netgi tam tikrus pokalbius su žmonėmis, kaip aš elgiausi.“ (2) „Tad tas vaidmuo dvasininko ir pasauliečio, mes vienas kitam padedam.“ (3) „Aš ten vieną paskaitau ir tai įkvepia ir norisi melstis, tarnauti.“
	Ugdytojas, motyvavimas	Motyvavimas	(1) „Na, mano dvasios tėvas, parapijoj, kur aš tiesiog augau, labai įžvelgė manyje, tokias labai kunigui svarbias vertybes ir tą santūrumą, ir pamaldumą.“ (3) „Aš išvažiavau pas jį, tai buvo toks dvasinis stumtelėjimas man, mes pasimeldėme ir kai aš iš jo išėjau, po pokalbio su juo, važiavau su ir galvojau ir jaučiausi lyg aš būčiau ant sparnų.“

		Nukreipimas	<p>(1) „Vedimas į bažnyčia tuo keliu, kad žmogus bendravimus su dvasininku atrastų tą kelią į tikėjimą, kelią į Dievą ir į bažnyčią.“ „Bet kartais tie tokie vienareikšmiški atsakymai labai praverčia, už ką žmonės būna vėliau dėkingi, bet jie nėra kaip sakant bauginantys.“ (2) „Visi septyni sakramentai reikalingi tam, kad mes atrastume, suprastume ir turėtume tikrąjį ryšį ir tikrąją bendrystę su Dievu.“ (3) „Ir aš nežinojau kaip man pasielgti važiavau pas tėvą Nikolajų, jam sakiau, kad tėvas nori, o žinojau, kad jai tėvas Nikolajus pasakys tai jau viskas, jis sakė: „nebijok eik, viskas bus gerai.“ „Čia dviem žodžiais neapsakysi, tai ugdoma per Šventųjų tėvų, apaštalų mokymus, vertybes.“</p>
		Išaiškinimas	<p>(1) „Tiesiog, perversi į tą žmogaus, tikinčio žmogaus gyvenimą ir parodyti, kur yra tam tikri atitinkami lūžiai, kuriuos reikia tiesiog užlopyti ir stengtis išvengti, bet tai yra tiesiog toksai įsiklausymas į papirijietį ir toliau jam be abejo jam tą apleksiją, kitaip tariant ne pamokslavimas.“ (2) „ O tu kada nors girdėjai Evangeliją, juk Jėzus Kristus mokė mus gyventi ir nėra čia nieko tokio išskirtinio, ką aš padariau, tai yra mano kaip žmogaus, kaip krikščionės pareiga.“ „Tad tas pamokslas arba ta liturginė dalis, kurią mes vadiname pamokslu yra svarbi, kadangi paprastu žodžiu, paprastu tekstu Šventojo rašto tekstu, o ištiktųjų adaptuotu šiuolaikiniam žmogui yra perduodama tai, ko tikisi iš mūsų Dievas.“ (3) „Pagrindine vertybe tame gyventi ir elgtis pagal krikščionišką sąžinę.“ „O ką aš galiu duoti patarimą tik arba permąstyti, bet aš negaliu sakyti tu taip daryk, kaip aš sakau.“</p>
		Pasakojimas	<p>(1) „Aš tiesiog persmelkti per savo pažinimą kaip kempinė pradėjau įsigerinėti tą informaciją tiesiog į save, tai tiesiog bendraudamas su savo amžinatilsį senele. Ji man labai daug pasakodavo, ji buvo labai pamaldi, vaikščiodavo į bažnyčią.“ (3) „Paskirtis, įkvėpti žmogų, pasakyti apie Dievą to ko dar apie jį nežinojo.“</p>

		Palyginimas	<p>(3), „<...>reikia žiūrėti į galutinį rezultatą, prie ko tai prives, laisvė ar tai.“ Žiūrime bomžai sėdi argi jie nebuvo gražūs, išsilavinę, ar gi jie nenorėjo gražaus gyvenimo?“ „kam tai apsirengusi eini, juk tu jaudini kitus žmones ir sėji aistrą, o tu ieškai vyro taip apsirengusi, vyras pažiūrės moteris su ilgu sijonu, rengiasi kuklia ir jis galvoja, kad jam ta moteris tiktu. O jei žiūri ir mato trumpą sijoną į tave žiūri kaip į kekšę, galima eiti ją pavilioti, pašėlti.“</p> <p>„Ir nesigirk, nesipūsk kad štai aš padedu vargšams. Štai bažnyčioje kažką padarei, paremontavai ir paskui vaikšto pasipūtęs <...>.“</p> <p>„Štai žmogus caras prieš laikraščius savęs neviešino ir slapta tai darė. Kai atėjo revoliucionieriai į Šveicarijos banką pasiimti pinigų, ten nieko nerado, viskas buvo išdalinta vargšams.“</p>
		Atsižvelgimas	(1) „Nes vienam žmogui, tarkime tu jį paveiki tarkime stipriau, pasakydamas kažką, kaip ir vaikui, lyg sudrausmindamas kažkaip. Kitam žmogui tu to ir nepasakysi.“
		Individualių paieškų skatinimas	(2) „Tikintieji yra raginami ir patys skaityti, domėtis, gilintis į religinės teologijos tiesas, katekizmą.“
		Kvietimas	(3) „Taip ir čia dvasininkas čia kaip varpas, skamba ir kviečia žmones gyventi su Dievu ir nususukti nuo nuodėmės ir kviečia daryti gerus darbus.“
		Vedimas	(3) „Kunigas turi ugdyti tas vertybes, per pamokslą, gyvenime, bendravimą su žmonėmis.“
	Susiliejinimas	Susitapatinimas	(1) „Todėl, kad jis padeda būnant vyrui, būnant tėvui, būnant žmogui, kuris gyvena ne vien dvasinį, bažnytinį gyvenimą, giliai suprasti tą žmogau kasdieninę prasmę.“ „Nes iš tiesų, mane ir kartais tai labai sujaudindavo toks dalykas, nes išgyvendamas jų atitinkamą kažkokį skausmą ir visą tai priimdavai ir pačiam sau.“

		Supratimas	(1) „Ypatingai jaunam žmogui, kuris dar atrodo be tokio Gilesnės gyvenimo patirties, tenka užjausti, išklausti žmones. Ir tiesiog susitapatinti su jų, žmonių gyvenimu, tam, kad padėti jiems.“ „Bet kartais elgiesi kažkaip taip, palaikydamas žmogaus poziciją.“ (3) „O šiaip visi tikintieji ir kunigai galime pasvarstyti kartu.“ „Šventė dar buvo kokia tai, o pusę dienos lakstėme alkani, tiek jėgų, o ji skambina. Ką darysi reika važiuoti, tai svarbu sielai, kai kunigas palydi ir artimiesiems, <...>.“
		Diskusija	(1) „Žmonės klausia, kelia klausimus, kyla diskusijos.“
		Suartėjimas	(1) „Ir dar dabar mes labai gerai bendraujame. Ir netgi abiems vaikams esu krikštavėvis.“ (3) „Negalima sakyti, kad dvasininkas mokytojas. Taip brolis.“ „Geras pedagogas, kaip pavyzdžiui mokykloje, stengiasi būti lygus, bet neįsišokti, bet tuo pačiu jis yra mokytojas.“
	Ugdanti aplinka	Apeigos	(1) „Nes iš tiesų jis labai išskilmingas ir padedantis labai žmogui gyvenančiam paprastai, visuomenėje, kitaip tariant, reflektuoti tą savo kasdieninį gyvenimą, bažnytiniam gyvenime patarnaujant.“ (2) „Tai gi per liturgiją, eucharistiją mes netik prisimename įvykius, ir mes, kaip nekeista būtu, mes dalyvaujame juose. (3) „Aš su tėvu Leonidu pakalbėjau ir jis sakė, jog čia tarnystės kiekvieną dieną čia išmoksi giedoti ir skaityti, taip aš ir atėjau.“ „Kodėl svarbu melstis – dėl to, kad duoti protui švento darbo, tuo metu velnias negali užimti žmogaus ir versti į nuodėmę.“ „Taip žmogus tai surėdytas pas jį yra klausia, rega, tad žvakutės, ikonos padeda žmogų maksimaliai įleisti į maldą, kad jis nesiblaškytu, neužsiimtu svajojimu, o melstųsi.“
		Liturginės šventės	(2) „<...> O mes patys dalyvaujame jo nuodėmėje ir nedalyvaujame bažnyčia,

			sakramentai, liturgija, pamaldos, poteriai leidžia mums išgyventi ir dalyvauti tuose įvykiuose.“ (3) „Šventės, jų pagrindas yra evangelija, Dievo istorijos. Kad pritraukti žmones prie Dievo gyvenimo. Kad žmogų atitraukti nuo nuodėmingo gyvenimo, nuo aistrų.“
		Bažnyčios aplinka	(1) „Ir tiesiog, kaip vaikas dvylikos metų, dar ne paauglys, aš labai žavėjauisi ta bažnytine aplinka. Žavėjauisi ikonomis, gražiai papuošta bažnyčia, bažnytinėmis apeigomis.“ (2) „Lygiai taip pat yra ikona, kurią aš bučiuodamas aš bučiuoju patį Jėzų Kristų ar Mariją, kitą šventąjį, bet jokių būdu aš nesudievinu tos ikonos.“ (3) „O žiūrime į ikonas į nukryžiuotą Kristų ir jos nuteikia. Žmogus visuomet, į ką tai žiūri ir tai atsispindi jo širdyje, kaip varpas skamba ir mes girdime. Žiūri į ikoną ir atsiranda jausmai, mintys susijusios su Dievu, <...>.“

Ugdymo dalyvių ir aplinkos kategorijoje kalbama kaip ir praėjusioje ugdymo principų kategorijoje apie egzistencinį ugdymą. Pirma subkategorija yra – sąveika, tai dvasininkai kalba apie ugdymo dalyvių, vienas kito įtakojimą, kuris pasireiškia per abipusį bendravimą, kuris skatina vertybių perversinimą. Apie tai kalba ir egzistencinio ugdymo atstovai, jog ugdytojas ir ugdytinis vienas kitą sąveikauja ir taip vienas iš kito mokosi (Ozmon, Craver, 1996). Daug yra motyvacinio pobūdžio tekstų, bendravimo formų tarp ugdytojo – dvasininko ir ugdytinių tai yra parapijiečių. Motyvacijos atrandamos tikėjimui gilinti ir vertybėms krikščioniškoms atrasti ir pažinti. Tas ugdymo formas kaip: nukreipimą, išaiškinimą, pasakojimą, palyginimą ir kt. naudoja dvasininkai siekdami padėti parapijiečiui atrasti atsakymus į rūpimus klausimus ir vesti krikščionišką gyvenimą. Šis bendravimas yra viena ugdymo proceso svarbių dalių, kuri skatina kaitą netik ugdytino, bet ir dvasininko. Tai yra ir motyvacija, vesti tokį ugdomąjį darbą, kai ugdymo dalyviai jaučiasi esą vienas kitam reikalingi ir vienas nuo kito priklausomi. Apie tokį motyvavimą kalba ir egzistencinio ugdymo atstovė M. Green (Ozmon, Craver, 1996). Skatinama ir savišvieta tikinčiųjų tarpe, kuri atlieka religingumo gilinimo, krikščioniškos savistabos ir kritinio mąstymo funkcijas. Stačiatikių ortodoksų ugdymas išstumia iš žmogaus materialiąsias vertybes, kurios yra nepriimtinos ir egzistencialistams ir bažnyčia – tai atitinka S. Kierkegaard aptartą tikėjimo riterio idealą (Kierkegaard, 2002). Subkategorijoje – susilieėjimas jis labai panašus ir į sąveiką. Ugdymo dalyvių susilieėjimas reiškia mokymąsi vienas iš kito (Bitinas, 2000). Anot egzistencialistinio ugdymo atstovo M. Buberio ugdytojas ir ugdytinis susilieja taip

jie veikia vienas kitą savo patyrimais (Ozmon, Craver, 1996). Susilieėjimas pas stačiatikius ortodoksus vyksta per bendras emocijas, per gerą vienas į kito įsijautimą, supratimą, tam tikrą psichologinį perkėlimą, išgyvenimą kitas kito rūpesčių, kurie čia pastebimai ir yra skatinamai dvasininkų. Liturginės šventės bei bažnyčios aplinka veikia įtaigiai ir stiprinančiai rituališkumą bei motyvuoja bažnyčios lankymą. Bažnyčios aplinkos įtaigumas atskleidžiamas ir stebėjimo dienoraščiuose. „Sukurama nepaprasta atmosfera, kuomet švenčių metų prie ikonų dega daug žvakių, oras yra pripildytas kvapnių smilkalų kvapo, girdimas širdį jaudinantis giedojimas – tai labai įstabu.“ (Priedas Nr. forma 7).

Parapijiečių interviu content analizė ir interpretacija

Kategorija - paradoksas

8 lentelė

KATEGORIJA	SUBKATEGORIJA 2	SUBKATEGORIJA 1	PAVYZDŽIAI
Paradoksas	Nuostaba	Žavėjimasis	(6) „O dabar pavasaris atėjo, žymiai daugiau džiaugiesi tuo, kas aplink tave, <...>.“
	Tikėjimas	Rezignacija apeigose	(6) „Mažas pavyzdys, vaikus kai atneša, jie rėkia, o kai pakrikštija jie tokie ramūs pasidaro.“ „<...> ji buvo ištekėjusi, su vyru išsiskyrė – labai ilgai vaikų nebuvo. Ji kelis kartus suvažinėjo į Kijevo bažnyčią ir dabar berniuką augina <...>. (7) „Tai pas kunigą gali, bet kada ir jis palaimina. <...> Na tokį jausmas, kad dabar viskas bus gerai. Taip jauti, kad tikrai tave palaimino, nežinau.“ (11) „Kodėl pripažįstamos tos ikonos, nes jie apsireiškia visi šventieji jie apsireiškia.“
		Rezignacija šventėse	(7) „Tai liturginė ta šventė kokioje aš niekur nesu dalyvavusi, tas jausmas yra iki ašarų, jauti tikrai, kad Kristus atgimė... Kristus prisikėlė.“ (9) „Jai nebus Velykinės ugnies nebus viskas gali sakyti – gyvybės nebebus. O čia ir yra simbolis, kiek amžių ta ugnis nusileidžia ant žemės ir žmonės pasiima ir išvežioja po visą pasaulį.“
		Rezignacija kitur	(8) „Tie sunkumai ir nelaimės duodamos Dievo, jog mes suprastume. Tai mes priimame tai nes tai reikalinga dėl mūsų išgelbėjimo <...>. (10) „Pagrindinės sąvokos, įsakai nevok, nežudyk ir kitos aš jų nevardinsiu visų. Ir sekant tiems

			įsakais vykdomas teisingumas.“ (11) „... Ir kai ta draugė iškrito, mane iškvietė ir aš, suprantat, kai Dievas tau suteikia malonę, kaip tai pajunti. Jis praeina vos jaučiami lyg vėjo gūsis, arba mintį duoda ir taip lyg širdyje.“ „ia tėvas Petras ir pasakė: „jei Dievas neleis, žmogus nesusirgs, jo jokie burtai nepaims.“ Tai mes laikėme, kad Dievas leido, kad draugė susirgtu ir per ją daugelis įtikėjo, per jos ligą.“ „<...> tai taip turi būti, tai Dievo valia. Tai man duota man išbandimui, Dievas nori pažiūrėti kaip aš elgsiuos situacijoje.“
--	--	--	---

Tai resignacija ir tikėjimo riterio bruožas, aptarta S. Kierkegaardas, dar stipriau matyti ir plačiau atsiskleidžia parapijiečių tarpe (Kierkegaard, 2002). S. Kierkegaardas tikėjimo riterį ir požiūrį į jį atskleidžia savo kūrinyje „Baimė ir drebėjimas“ personažo Abraomo charakterizavime (Kierkegaard, 2002). Tai matyti ir apeigose tai atsiskleidžia tam tikra prasme dalyvaujant tarpininkams: krikšto sakramentas, ikonos, dvasininkas, bet orientyras yra vienas ir tas pats – Dievas. Deja S. Kierkegaardas skeptiškai žiūri į pačius apsireiškimus ir siūlo priimti Dievą tokį koks jis yra - neregimą ir nesileisti vaizdavimo interpretacijas (Šliogeris, 1997). Daug dėmesio sutelkiama į Velykų šventimą, kur matyti ir emocijos ir ypatingas laikas Šventos ugnies laukime. Pagal stebėjimus tai tikrai galima patvirtinti, jog Velykų šventimas pas stačiatikius ortodoksus yra ypatingas laikas. „Nepaprastai graži ir išpūdinga šventė bei jos tradicija, žmonės džiaugiasi, sveikina vieni kitus su Kristaus atgimimu, glėbesčiuojasi, aiškiai matomas teigiamos emocijos antplūdis tikinčiuose.“ (Priedas Nr. 2, forma 12). Dar resignacija pastebima ir likimo išmėginimų priėmimo, tai yra suvokiama kaip Dievo duota ir reikalinga pačiam žmogui. Subkategorija „Nuostaba“ čia pasireiškė fragmentiškai (6) „O dabar pavasaris atėjo, žymiai daugiau džiaugiesi tuo, kas aplink tave, <...>.“ Per nuostabą ir ironiją S. Kierkegaardas siūlo naujai pažinti pasaulį (Kierkegaardas, 2000). Taip pat nuostaboje mato žmogus daiktus ir reiškinius kitaip matomus nekasdieniškai apie tai, ką kalba A. Šliogeris, jog žmogus gyventis šiandienos pasaulyje savo kasdienybėje daugelio dalykų nepastebi, neužuodžia – viskas yra tapę pilka mase (Šliogeris, 2005). Tad čia kasdienybė žmogaus lyg ir yra sustabdoma pastebint aplink vystančius procesus.

Kategorija - mąstymas

9 lentelė

KATEGORIJA	SUBKATEGORIJA	SUBKATEGORIJA	PAVYZDŽIAI
	2	1	

Mąstymas	Klausimų kėlimas	Diskusija bendruomenėje	(5) „Kita syk su žmonėmis pakalbam ir atsakom į labai gilius dvasinius klausimus.“
		Persvarstymas	(5) „Žmogui tam duotas protas, žinote, svarbu, kad žmogus permąstytu viską pats, įsiaiškintu – juk tai labai svarbu žmogui, atrandi atsakymus į klausimus.“
		Saviaukla	(7) „Pasninkavimas, žinokit, suartina žmogų daugiau su Dievu. <...> Tau tas laikas duotas daugiau tokiems apmąstymams, skaitymams.
	Kritinis protas	Savistaba	(5) „<...>na štai jai žmogus daro, ką tai blogą ir tai supranta, jam pasidaro skaudu širdyje. Žmogus kiekvienas galvoja gerai, bet kai atsitinka, kas blogai, mintys arba pyktis – tada save matai tokia bjauria.“ „Būna susierzini ir ko tu susierzini ir atveriu, kad tame aš pati ir kalta.“ „Dažniausiai mes automatiškai matau ir kalbu, o čia reikia gaudyti mintis apie, ką aš galvoju ar aš gerai galvoju, turi atrasti mintis.“
		Savikritika	(5) „Kai pradedi domėtis apie Jėzų Kristų galvoti ir supranti, kad mes su vyru gyvenome neteisingai. Ir kai skaitai evangeliją supranti štai, kaip reikėjo gyventi. “

Kita kategorija yra – mąstymas, parapijiečių tarpe. Dvasininkų ieškojimai su parapijiečiais sutampa tik parapijiečiai kalba apie pamąstymus, kurie gali vykti tam tikru momentu, atsidedant konkretiems dvasiniams ieškojimams pagal liturginį kalendorių. Atsidėjimas Dievui, keliami egzistenciniai klausimai, A. Šliogeris aptaria momentus kai yra kalbama ne apie juslinius dalykus juos vadina – tikrąją būtimi (Šliogeris, 1996). (7) „Pasninkavimas, žinokit, suartina žmogų daugiau su Dievu. <...> Tau tas laikas duotas daugiau tokiems apmąstymams, skaitymams.“ Čia bestebima ir saviaukla, tai individualus procesas apie, kurį kalba ir užsimina K. Jaspersas aptardamas religinį švietimą (Jaspersas, 1989). A. Šliogeris ir K. Jaspersas kalba ir apie diskusijas, komunikaciją, kurios egzistenciniame mąstyme ir ugdyme yra svarbios kaip nuomonių dalinimasis, tai yra pastebima ir stačiatikių parapijiečių tarpe diskusijos religiniais klausimais vyksta bendruomenėse.

Parapijiečiuose pastebimas dar kritinis mąstymas, kurį aptaria E. Frommas kai kalba apie gyvenimą būtimi, o neturėjimu, kalbama apie vertybes, kurias reikia puoselėti atsisakant egoistinio „aš“ (Fromm, 2005). Čia pastebima tikinčiojo savikritika buvusio savo gyvenimo, kuri vyksta studijuojant Evangeliją, pastebimos padarytos gyvenimo klaidos atsiradusios lakantis turėjimu

paremtos egzistencijos. Taip pat pastebima savistaba, kurią deklaruoja ir S. Kierkegardas, kuri reikalinga norint išlaikyti pasirinktą kelią – Dievo link (Mostauskis, 2006).

Kategorija – tikėjimas ir laisvė

10 lentelė

KATEGORIJA	SUBKATEGORIJA 2	SUBKATEGORIJA 1	PAVYZDŽIAI
Tikėjimas ir laisvė	Dievas	Meilė	(9) „Meilė yra visko pagrindas, kai jos nėra - nieko nėra. Meilė yra pagrindinė vertybė mūsų bažnyčios, pirmiausia moko mylėti, <...>.“ (11) „Žinote Dievas meilė, visu pirma meilė. Reiškia žmonėms reikia atsinešti su meile.“
		Nesupratimas	(5) „O man sunkiausias klausimas - Dievo valia ir kas su mumis, kas tai atsitinka ne dėl to kad kažkas tau taip norėjo padaryti, bet tai Dievas leido, jis liepė – vyksta nuolatinis ugdymas.“
		Kovojimas	O Dievas duoda mums jėgų, įsakymus, kad mes kovotume. Ta kova sunki ir visur bus ligų – mūsų gyvenimas nebus tylus, kad viskas būtų gerai vaikai nesirgtu, vyras geras būtų taip nebus. Bet taip parašyta, kad darbuose ir ligose mes gyvensime čia, o kiek mums užteks jėgų tai Dievas duos.
		Laisvė	(11) „Tai ir yra laisvė, Dievas ir yra laisvė.“
		Pagalba	(4) „Jei būna man gerai aš dėkoju už tai, kad man gerai, žinoma. O jei būna blogai prašau, kad padėtų, prašau, kad iš kokios situacijos duotų išeitį ar panašiai.“
	Savirealizacija	Harmonijos paieška	(6) „Tai jau vidinis darbas – tai sunkiausia, ką mes turime, ne kūno priežiūra ar kokį išsilavinimą gauti, bet sielą harmoniją, ramybę atrasti, džiaugsmą. Vidinis darbas – tai labai sunkus darbas. „
		Vertybių kaita	(7) „Aš pasikeičiau, ketėsi manyje jo. Teigiamai, tai tuštumos užpildymas manyje.“

		Pasirinkimas	(5) „Žmonės taip plėšia ir jų gaila, o aš nuo to laisva. O aš žinau daug, ką ir blogo galiu neimti.“ (6) „Aš tą sprendimą priėmiau pati. Matot kaip buvo anksčiau tu tuo melavai ieškojai sau naudos, o dabar tu klabi tik tiesą ir nebėra to akmens.“
		Susivokimas	(6) „Mes čia ne bausmę atliekame, bet renkames patirtį – mokomės gyventi.“ (10) „Būtent tikėjimas gali duoti tinkamą žmogaus elgseną. Nurodyti žmogui kelią kaip jam elgtis, vertybes kokias dabartiniame pasaulyje.“
	Mirtis	Kitas etapas	(6) „Man tai kitas laiptelis, kitas etapas, bet aš dar nepasiruošusi, nes turiu daug nuodėmių.“ (7) „Mirtis tai išėjimas į kitą, į kitą pasaulį. Tai niekas nepasibaigia – prasideda naujas etapas.“
		Kitas gyvenimas	(8) „O stačiatikio mirtis tai tiesiog perėjimas į kitą gyvenimą.“

Tikėjimas ir laisvė - tai kategorija, kuri išsiskyrė tik papapijiečių pokalbiuose, tai nereiškia, jog dvasininkai šių temų nelietė, tiesiog tai buvo išsakyta kitame kontekste, turint omenyje, jog dvasininkai daugiau buvo klausinėjami ugdymo pagrindu, o ne realizacijos ugdymo principų kontekste. Kaip sako S. Kierkegaardas krikščioniškas egzistencialistas be Dievo neįsivaizduoja savo gyvenimo ir Dievą laiko orientyrų, laisve, meilę, kuriuo jis remiasi ir pilnai jam paklūsta (Kierkegaard, 1997). Pastebimi papapijiečių sulyginimai meilės su Dievu ir meilę laiko visko pagrindu. Šioje subkategorijoje – Dievas, atrandame dar kelėtas pavyzdžių tikėjimo riterio, kai atsiduodama pilnai likimui ir Dievo valiai. Taip pat dėkojama Dievui ir yra prašoma jo pagalbos. (4) „Jei būna man gerai aš dėkoju už tai, kad man gerai, žinoma. O jei būna blogai prašau, kad padėtu, prašau, kad iš kokios situacijos duotų išeitį ar panašiai.“ Apie meilės ir laisvės siekimą daug kalba E. Frommas jis laiko, jog būtent vienos šių esminių žmogaus vertybių veda jį į savirealizaciją (Fromm, 2012). Savirealizacijos subkategorijoje ir kalbama apie E. Frommo būvimo ir turėjimo konfliktą, kai žmogus priklausantis turėjimo egzistencijai ieško būties egzistencijos. Kalbama apie tuštybės jautimą, apie harmonijos paieškas – tai žmogui gyvenantiems dar turėjimu pagrįstoje egzistencijoje. O kai kalbame apie apgalvotą pasirinkimą, nesavanaudišką pasirinkimą tai jau yra būtimi paremta egzistencija. Tad kalbame apie turėjimu paremta egzistencija, kuri jau transformuojasi, kadangi randamos išeitys iš tokios egzistencijos ir yra renkamas būtimi pagrįstas gyvenimas, kuris ir veda prie savirealizacijos. Dar E. Frommas kalba apie mirtį kaip savitą baimę – kuri anot filosofo atsiranda pas žmones gyvenančių turėjimu pagrįstame gyvenime (Fromm, 2005). Kaip matyti papapijiečiai apie mirtį kalba kaip apie kitą etapą ar kitą gyvenimą. Čia galime kalbėti

daugiau apie mirties baimės nebuvimą, bet negalime kalbėti kaip apie būtimi paremtus įsitikinimus. A. Šliogeris čia su E. Frommu sutaria, jog mirtis anot jų yra individo išnykimas ir nėra klabama apie pomirtinį gyvenimą. Tuo tarpu S. Kierkegaardas apie mirtį daug nekalba tik sako, jog gyvenant imanentinį gyvenimą galima yra patirti daugiau nei mirtį – tai išgyventi neviltį (Керкегаард, 1997).

Kategorija - būtis

11 lentelė

KATEGORIJA	SUBKATEGORIJA 2	SUBKATEGORIJA 1	PAVYZDŽIAI
Būtis	Džiaugsmo potyris	Davimas	(6) „Kaip anksčiau tu gavai dovaną tad dabar ir tu turi padovanoti dovaną. O dabar man žymiai maloniau yra tik dovanoti, kam tai, ką ir atgal aš dovanos nelaukiu.“ (11) „Kad žmonėms gero duoti, ne dėl to, kad aš noriu, bet kaip tai padėti kam tai. Na kam tai gerą žodį pasakyti.“
	Gėrio darymas	Pareiga	(5) „O reikia mylėti jei neturi vyro, pakentėk, padėk kitiems, paimk vaiką iš vaikų namų, jei savų nėra.“ (6) „Žinot kaip būna kai tu gauni pagalbos iš visiškai nepažįstamų žmonių ir tai kaip tai tampa grandine, kuri palaipsniui dėliojasi.“ (10) „Na o aš žinau, kad aš žmogus jausmingas ir siekiantis visiems padėti, na gal nevisiems, bet kas kreipiasi tai būtinai padedu. Ir bažnyčioje ir kitur, nerodytis, o tarnauti ir padėti žmonėms.“
		Pervertinimas	(6) „Reika rinkti kitą turtą, tai kas pas tave viduje, daryti gerą žmonėms, padėti nuoširdžiai. Padėti žmonėms patarimais, aukojimu, kuom tu gali padėti, suprantat, tai daug didesnis turtas.“ (10) „Turtingas ne tas, kuris, turi - o tas kuris duoda. Tai mano gyvenimo kredo ir principas.“
		Grąža	(9) „O čia yra pagrindinė taisyklė, gyvenimas yra lyg bumerangas, tu kažkada blogio pridirbai tai tau tas blogis sugrįš.“

	Meilė	Parama	(5) „Tad reikia suprasti vienas kitą, užjausti, pakentėti, palaikyti, tada tas vyras pasidarys visai kitoks <...>.“
		Aukojimasis	(7) „Meilė man asmeniškai kai tu dalini save ir nelauki tokio atsako gal.“

Sekanti kategorija taip pat pasireiškė tik parapijiečių tarpe - tai būtis. Čia paremta E. Frommo idėjomis būtimi gyvenantys žmonės jaučia vieni kitiems meilę, kuri skatina daryti žmonėms gerą, dalintis gėriu, aukotis dėl kitų – nelaukiant už tai atsako (Fromm, 2004). Čia parapijiečiai aiški dauguma kalbintų parapijiečių pasisako gyvenantys pagalbos kitiems gėrio teikimo, aukojimosi principus. Bei nėra laukiamas adekvatus atsakymas tuo pačiu tai visumoje atitinka E. Frommo idėjas. Pastebimas krikščioniškas čia auklėjimas, geras pavyzdys yra sektinas, įvardijamas tarytum grandinė, geras prie gero elgesio jungiasi ir yra plėtojamas. Vienas klaustų dvasininkų (Priedas Nr. 3, interviu 3) taip pat kalba apie ugdomą atsidavimą bažnyčioje ir netoleranciją pasipūtumui. (6) „Kaip anksčiau tu gavai dovaną tad dabar ir tu turi padovanoti dovaną. O dabar man žymiai maloniau yra tik dovanoti, kam tai, ką ir atgal aš dovanos nelaukiu.“ Meilės subkategorijoje ir reiškiasi parapijiečiai kalbėdami apie toleranciją, paramą savo artimui, mylimam žmogui. Meilė tai pat siejama su pasiaukojimu, visa tai E. Frommas apžvelgia įvardindamas tai besąlygine meile (Fromm, 2004). Atsidavimas bendruomenėje fiksuotas ir stebėjimo dienoraščiuose, pastebimas švelnumas, atidumas vienas kitam tikinčiųjų tarpe, kuris reiškiasi šiltomis emocijomis, atsinešimu su šypsena, pastebimi dažni prisilietimai kalbinantis, sveikinantis su savo bendruomenės nariais.

Kategorija - atsivertimas

12 lentelė

KATEGORIJA	SUBKATEGORIJA 2	SUBKATEGORIJA 1	PAVYZDŽIAI
Atsivertimas	Ribinė situacija	Autoįvykis	(4) „Na, kaip būna kokia nelaimė, pavyzdžiui, kaip buvome mes su vyru, po avarijos, tai labai sunku mums buvo pasidarę po to.“
		Skyrybos	(5) „Eilė skyrybų būna dėl to, pas mane buvo tas patas. Taip ir aš bažnyčioje pasirodžiau.“
		Nusivylimas žmonėmis	(6) „Ir susidaro tokia situacija, kai tu žmonėmis jau nebesiremi ir jai tau reikia kokios tai pagalbos tu ją randi tik čia.“
		Neįvardinta situacija	(8) „Na taip aš per situaciją ir atėjau, nes supratau, kad be bažnyčios aš neišlipsiu.“

			Supratau, kad be Dievo aš čia nieko nepadarysiu <...>“
	Susimąstymas	Atsitikimai	(4) „Bet būna jeigu kažkokia tai bėda, tai tenka eiti.“ „O jei jau kas nors atsitinka, tada jau pradedi mąstyti taip. Keičiasi iš karto mąstymas.“
		Liga	(11) „tėvas Petras ir pasakė: „jei Dievas neleis, žmogus nesusirgs, jo jokie burtai nepaims.“ Tai mes laikėme, kad Dievas leido, kad draugė susirgtu ir per ją daugelis įtikėjo, per jos ligą.“

Kaip matome atsivertimo kategoriją atspindi didžiąja dalimi ir pas papapijiečius. Čia ir gerai pastebima išgyventos ribinės situacijos, apie kurias kalba S. Kierkegaardas ir A. Šliogeris (Kierkegaard, 2000; Šliogeris, 2005). Situacijos įvairios, bet tuo pačiu ir įprastos: autoįvykis, skyrybos, kelėtas žmonių nenorėjo konkretizuoti savo atvejų, bet interviu metu buvo aiškia matoma, jog tai buvo nelengvas išgyvenimas patirtas informantu. Tai liudija tuo momentu darytos pauzės, minties nutraukimas, sutelktas nieko nematantis žvilgsnis – liudijantis susimąstymą ir įvykio prisiminimą bei skaudžius išgyvenimus. Kurie paskaitinio pervertinti vertybes ir ateiti į bažnyčią bei kreiptis į Dievą prašant pagalbos. Kaip ir pas dvasininkus čia išskiriama ir susimąstymo subkategorija. Viena susimąstymo pozicija tai atspindi lyg savitą gyvenenos būdą į bažnyčią einama tik nutikus bėdai ir čia tikima gausią pagalbą. Taip kalbama apie daugiau individualų Dievo pažinimą, išsiskiria S. Kierkegaard aptariamasis tikėjimo riterio bruožas, bet jis yra čia prislopintas, gal dėl vyraujančių ir materialių vertybių informanto gyvenime. Tuo tarpu ligos subkategorijoje matyti aiškus tikėjimo riteris, rezignacija atspindinti Abraomo atsidavimą Dievo valiai (Kierkegaard, 2002).

Kategorija – požiūris į materialų pasaulį

13 lentelė

KATEGORIJA	SUBKATEGORIJA 2	SUBKATEGORIJA 1	PAVYZDŽIAI
Požiūris į materialų pasaulį	Vartojimas, materialus turtas	Skirtingos vertybės	(6) „Suprantat tai kiek kitaip... Pavyzdžiui man darbe yra sunku bendrauti su žmonėmis, kodėl? Todėl, kad dauguma žmonių gyvena dėl to, kad pasilinksminti, papramogauti – gyvena be atidavimo, tik imti, imti, imti.“
		Turto praradimas	(4) „Bet dėl turto nebūtų tokia didelė katastrofa. Didesnė katastrofa būtų, tai artimo žmogaus netektis.“ (9) „Na turtas kaip ateina taip ir išeina – svarbiausia yra sveikata. „

		Pervertinimas	(6) „Anksčiau norėjau kuo daugiau, o dabar džiaugiuosi tai, ką turiu. Išmok džiaugtis ir naudotis tiek, kiek turi, tau daugiau nereikia.“
		Netikros vertybės	(5) „Viskas akyse stovi, dabar visi link pinigų eina, daug vargšų, jų nekenčiama, o juk jis toks pat žmogus. Svarbiausia, kad mirštame vienodai ir viskas čia pasilieka ir vis tiek žmonės negali padalinti pinigų, <...>.“
	Nuodėmės suvokimas	Blogis	(5) „Ir tai neiškarto atsiveria, kad žmonės nuodėmingi, o nuodėmė tai blogis, o ji būna įvairių formų, šaudo vienas kitą.“
		Nuodėmės formos	(6) „Pas stačiatikius labai tas yra pabrėžiama, kad nuodėmė yra daug kur, nebūtinai tu ten, kažką tai padarysi blogą.“
		Siekiamybė	(7) „Mes turime gyventi pagal įsakymus. O kokios jos: mylėk Dievą; mylėk artimą kaip patį save – nesvarbu, ką juk jis Dievo kūrinys; mylėk savo tėvą ir motiną – viskas parašyta, bet mes kritę žmonės, mes nuodėmingi, suprantat.“

Kategorijoje „Požiūris į materialų pasaulį“ čia papapilijiečiai išsako savo požiūrius į materialias vertybes. Požiūrį, kuris yra formuojamas stačiatikių ortodoksų bažnyčios ir asmeninės praktikos. Visi trys filosofai S. Kierkegaardas, A. Šliogeris ir E. Frommas materialų, juslinį pasaulį bei prisirišimą prie šio pasaulio laiko priešinga pozicija egzistenciniai filosofijai. Būtent materialų pasaulį egzistencialistai laiko aplinka ir vertybių sistema iš, kurios žmogus ir turi išsilaisvinti. Tai pastebima ir pamoksluose sakytuose ortodoksų dvasininkų, kurie kalbami pabaigoje mišių. „Kunigas pabrėžė, jog žmonės tingintys, tenkinantys savo fizinius poreikius ir nelankantys bažnyčios yra pasiklydę žmonės.“ (Priedas Nr. 2, forma 4). Yra priešinos materialios vertybės, tokios kaip turtas, vartojimas su tikėjimo vertybėmis stačiatikių ortodoksų bažnyčioje. Vartojimas kaip toks yra aptariamas A. Šliogerio jis jį vadina – naikinimu, žmonės naikina patys save bei kitų gyvybes siekdami prabangos (Šliogeris, 2005). E. Fromas čia pritaria A. Šliogeriui sakydamas, jog vartojimas yra iliuzija, kurios žmogus siekia norėdamas save nuraminti (Fromm, 2005). Tad matome, jog stačiatikiai ortodoksai taip pat skeptiškai žiūri į šias materialias vertybes. Sveikata laikoma, kur kas didesne vertybe. Yra susivokiama kai kurių papilijiečių, jog anksčiau jie gyveno paklydę materialiam pasaulyje kol atrado tikėjimą. (6) „Anksčiau norėjau kuo daugiau, o dabar džiaugiuosi tai, ką turiu. Išmok džiaugtis ir naudotis tiek, kiek turi, tau daugiau nereikia.“

Parapijiečių pastebimas visuomenės bendras požiūris į materialumą bei jo siekimą. Po vartojimo yra aptariama nuodėmė, S. Kierkegardas laiko ją nevirtimi, dėl kurios neatgailaujant nuodėmė didėja (Kierkegaard, 1997). Kaip matyti pagal parapijiečių nuodėmės suvokimą, stačiatikių ortodoksų bažnyčioje yra aiškinamos nuodėmės ištakos ir padariniai. Ir yra diegiamos krikščioniškos vertybės, stačiatikiai ortodoksai panašiai kaip ir S. Kierkegardas priešina nevilčiai – tikėjimą. Norima pasakyti, jog tik tikėjime gyvendamas žmogus gali atsikratyti nevirties, kuri anot S. Kierkegaro persekioja daugelį žmonių (Kierkegaard, 1997). Taip skatina elgtis ir stačiatikių ortodoksų bažnyčia, laikantis jos mokymų. (7) „Mes turime gyventi pagal įsakymus. O kokios jos: mylėk Dievą; mylėk artimą kaip patį save – nesvarbu, ką juk jis Dievo kūrinys; <...>“

Kategorija - individualumas

14 lentelė

KATEGORIJA	SUBKATEGORIJA 2	SUBKATEGORIJA 1	PAVYZDŽIAI
Individualumas	Patyrimas	Savarankiškumas	(7) „Dvasininkas, gal, tikriausiai didžiąja dalimi priklauso nuo pačio tikinčiojo, nes jeigu tu ateini ir matai, kas ten, ką daro, o tu nekenti kitų – tada tas dvasininkas tau nieko nepadės.“ „Ne aš geriau pasiskaitau, aš neaptarinėju, kokių tai problemų, kaip ten man elgtis.“
		Religinė praktika	(9) „Supranti, jei žmogus tiki savimi tai ir yra bažnytinė pagalba.“ (11) „Pas kiekvieną žmogų savo kelias pas Dievą, nėra vienodų, kiekvienas ateina savo keliu.“
		Individuali malda	(4) „Savo mintyse ir meldiesi.“ (5) „Namuose reikia melstis reikia, ten gali labai gyliai į save įeiti <...>.“ (8) „Būna, kad kreipiuosi per maldą, o būna kad ir paprastai, paprastais žodžiais, ką noriu pasakyti. <...> Prašai ko, dėkoji Dievui už viską, ką davė.“ (9) „Tu ateini, tu kažko nori, ir tau ko tai reika, ar tau blogai ar tau gerai, tu vis tiek ateini į bažnyčią ir tiesiog pabendrauti ne su tėveliu, konkrečiai, bet tu gali pasimelsti patas.“

Parapijiečių tarpe individualumo kategorija išreiškta tik per asmenines patirtis. Pagal tikinčiųjų atsakymus individuali patirtis Dievo pažinime egzistuoja, čia kalbama ir apie savišvietą ir asmeninį nusiteikimą ateinant į bažnyčią ir pas dvasininką, kalbama ir apie pasitikėjimą savimi, kuri suponuoja bažnytinis ugdymas. Savarankiškumas tikinčio čia atskleidžia ir tam tikrą prioritetą

kartais individualiam patyrimui nei dvasininko pagalbai. Taip kalbama ir apie asmeninį Dievo pažinimą apie, ką kalba ir S. Kierkegaardas bei E. Frommas bei daugelis egzistencinio ugdymo atstovų (Ozmon, Craver, 1996). Tik skirtumas tas, jog ugdytinai negali veikti bažnyčios ugdymo erdvės apie, ką užsimina egzistencialistai M. Heideggeris, M. Buberis, P. Sarttras, nes bažnytinė ugdymo aplinka yra dogmatizuota. Tad bažnyčioje ugdymo erdvės individualizavimas yra tik labai epizodinis, turint omenyje dvasininkų konsultavimą, savišvietą ir asmeninę maldą, kuri yra ir populiari parapijiečių tarpe.

Kategorija - ugdymas

15 lentelė

KATEGORIJA	SUBKATEGORIJA 2	SUBKATEGORIJA 1	PAVYZDŽIAI
Ugdymas	Pasirinkimas	Savišvieta	(5) „<...> ir per knygas dažnai Dievas man atsiunčia atsakymus.“ „Dabar skaitau knygą, kur padeda suprasti vidinį savo pasaulį, paskui Didįjį Materijų skaitau.“ (6) „Na nežinau, kokią tai ramybę, kai pradedi skaityti dvasinę literatūrą tu randi atsakymus į daugelį klausimų, daug klausimų.“ (7) „Aš skaitau dvasinės literatūros, kur skatina susimąstyti.“ (8) „Na taip pagal apaštalų, šventųjų gyvenimą ir pagal jų patarimus ir skaitome visi ką tai.“ (10) „Kaip tai paskaitai pastebi, žinai kas jie tokie yra, <...>“ (11) „Na juk taip gera vakare sėstis ir atsiversti dvasišką knygele. Ir vis ką naujo atrandi, skaitai dešimt kartų ir vis, ką naujo atrandi.“
		Pažinimas	(5) „Ir apverkti gali ateiti, bet Dievo pažinimas yra individualus, aš taip manau.“
		Apsisprendimas	(8) „Dievas mes nuo jo priklausomi, bet jis mūsų neverčia, kad mes pas jį eitume. Tu turi pats tai padaryti, ne tai, kad mes privalome tai daryti, bet tai yra sielos pareiga.“
	Žmogaus netobulumas	Atsirinkimas	(5) „Žinoma. Pasirodo žmoguje yra jausmai, norai geri ir blogi, vienus reikia uždaryti, atgailauti mintyse, jausmuose.“
		Atgaila	(8) „Tai išpažinimas, atgaila, tu turi viską apgalvoti. Pas tave turi būti šūkis, kad tu tiek nusidėjęs, tu turi suprasti, kad tai blogai žmogui, pačiam žmogui.“

Sąveika	Supratimas	(4) „Su kunigu tu gali apie tai pasišnekėti, bet kitas gal tavęs net nesupras, už tai ir lengviau pasakoti ten.“
	Išklausymas	(4) „Na kunigas turi sutarti ir bendrauti su visais. Jis turi kiekvieno išklausti, jam patarti, jį suprasti.“
	Kaita	(5) „Tuo pat metu jis žiūri į mane ir pats keičiasi kaip žmogus.“
Ugdytojas, motyvacija	Bendravimas	(4) „Jis atsako į visus užduotus klausimus ir jis nesako, jog turi daryti tą, tą ir tą, neverčia, ką tai pasirinkti, leidžia ir pačiam turėti savo nuomonę.“ (6) „Tėvas pasako ir patas literatūroje randi atsakymu.“ (9) „O šiaip anksčiau kiekvienas turėjo savo asmeninį dvasininką, pas kuriuos ateidavai ir visada, ir jis pas tave ateidavo į namus ir su juo tu galėjai pabendrauti, na jis buvo labai artimas žmogus namui.“
	Pagarba ugdytojui	(5) „Ne nelygūs, jis žinoma gali ateiti ir plepėti su tavimi, bet aš suprantu, kas priešais mane.“ (7) „Ir tu pas jį gali ten ateiti jei reikia, jis kaip mokytojas yra sakyčiau.“ (8) „Gerbiami kunigai, kad jis ir yra jaunesnis.“ (10) „Žinoma autoritetas. Mano požiūriu jo tarnavimas šalia jo to dvasingumo ir religingumo, matosi, kad jis ir paprastas žmogus ir tuo pačiu turi ypatingų vertybių.“
	Išaiškinimas	(6) „Tad manau išpažintis yra svarbi, čia parodomas tavo klaidos, pasako, kur tavo pasielgta negerai.“ (9) „Dvasininko vaidmuo, jeigu tu ko nors nežinai tiesiog, ko nors tu paklausi jo ir jis tau papasakos tau, kaip reikia melstis, kam reikia melstis, <...>. (10) „<...> šeštadieniais po naujienų per pirmą kanalą eina kunigo žodis. Visos Rusijos patriarchas Kirilas veda mišias, diskusijas ir jos ten tokios gilos.“
	Palyginimai	(8) „Jei ten šventinės ar gyvenimiškos pasakojimus pasakoja tėvas.“

	Konsultavimas	(9) „Dvasininkas gali būti ir kaip psichologas, gali jam papasakoti visas savo problemas – žmogus tau morališkai padės, psichologiškai, kad tu daryk taip ir taip ir taip. <...> Aišku jis tau nepaskys, ką reikia daryt konkrečiai, paskys į kurią pusę ir kokia linkme.“
	Nukreipimas	(10) „Taip bažnyčioje to moko – pabrėžiu. Tai yra stimulus kvietimas, kad tu veiktum dėl žmonių gerumo, dėl ko tai gero, šviesaus.“
Ugdanti aplinka	Bažnyčios aplinkos įtaka	(4)“ O ten gal jaučiasi dvasia jo labiau ta.“ (6) „O dabar jau kai tu statai tą žvakę tu jau iškart kreipiesi į šventąjį, Dievo motiną, tu prašai jų pagalbos, jų apsaugos.“ (7) „Kaip ir apie tą tikėjimą aš atėjau, na mane kaip ir išoriškai patraukė. Ir tos maldos, giesmės, ir žvakutės, ir kad ten reikia stovėti – viskas yra priimtina.“ (8) „Ir aš ikoną namuose turiu. Tai kaip fotografija artimo žmogaus.“
	Liturginės šventės	(6) „Jei tu šventės lauki dvasiškai, o ne kaip puotos prie stalo, tai tada ateina gera nuotaika, jauti džiaugsmą, jauti gerumą širdyje, jai lauki to dvasiškai.“

Parapijiečių interviu duomenų kategorijoje – ugdymas kaip matyti tiek parapijiečių tiek dvasininkų mintys ugdymo procese atsišaukia ir sutampa. Stebėjimo dienoraštyje pastebimas glaudus ugdytojo ir ugdytinių bendravimas. „Kunigas po mišių neskuba išeiti iš bažnyčios, tai žino ir supranta parapijiečiai, kurie procesinėje salėje lūkuriuoja norėdami pasitarti su kunigu jiems rūpimais klausimais.“ (Priedas Nr. 2, forma 10). Tai patvirtina, jog tarp ugdymo dalyvių yra ryšys ir jis nesibaigia apeigomis. Subkategorijoje – pasirinkimas pastebimas saviugdos svarbumas, apie saviugdą kalbą ir K. Jaspersas (Jaspersas, 1989). O pats pasirinkimas yra laikomas nekintančia vertybe egzistencialistų teorijose (Bitinas, 2000). „Daugelis pirkto Lietuvos stačiatikių ortodoksų bažnyčios leidžiamą žurnalą „Stačiatikių bažnyčia Lietuvoje“ – aktuali pas juos matyt dvasinė savišvieta.“ (Priedas Nr. 2, forma 8). Kaip matome subkategorijoje - žmogaus netobulumas parapijiečiai vadovaujami krikščioniškomis vertybėmis ir jas renkasi. Toliau sąveika ir ugdytojas ir motyvacija atitinka subkategorijas egzistencinio ugdymo

dvasininkų interviu duomenų analizėje. Tik parapijiečių bendravimas su dvasininku daugiau laiko bendravimą kaip su mokytoju. Parapijiečiai kalba apie dvasininko autoritetą, kas atskleidžia dvasininko laikymą - ypatingu, mokytoju. (10) „Žinoma autoritetas. Mano požiūriu jo tarnavimas šalia jo to dvasingumo ir religingumo, matosi, kad jis ir paprastas žmogus ir tuo pačiu turi ypatingų vertybių.“ Subkategorijoje – ugdanti aplinka parapijiečiai kalba tik apie asmeninę patirtį ir reikšmingumą jiems bažnyčios aplinkos ir ritualų. Aplinka veikia nutekančiai, sukuria tam tikrą atmosferą, tai sutelkia ir padeda žmogui įsijausti į ugdomąją maldai, bei bažnyčios mokymai bažnyčios erdvę pateikia, kaip sakralią erdvę, kur gyvena Dievas.

Taigi aptariant ugdymo praktiką stačiatikių ortodoksų bažnyčioje, galima konstatuoti, egzistencinius ugdymo principus atitinka didele dalimi. Žmogus yra išlaisvinamas iš materialumo, pas jį yra puoselėjamos vertybės, kurias aptaria ir M. Heideggeris tokios kaip: gyvenimas be kaukių, rūpinimasis žmonėmis bei supančiu pasauliu (Duoblienė, 2006). Tačiau atsiremama į ribotą individualumą, sąlyginį pasirinkimą, bei skirtingą nuo egzistencialistų mirties suvokimą.

IŠVADOS

Lietuvos stačiatikiai ortodoksai yra religinė grupė, kuri labai puoselėja bažnyčios tradicijas. Kaip ir patys dvasininkai kalbėjo, jog ugdymas vyksta prieš šimtmečius užrašytais Šventųjų, bažnyčios Tėvų mokymais, pasaulio aiškinimais. Patys dvasininkai ugdymo procese daugiau dalyvauja kaip tarpininkai tarp šimtmečius skaičiuojančio bažnyčios mokymo bei šiandienos tikinčiojo. Dvasininkas čia atlieka mokymo bažnytinio mokymo interpretatoriais bei pertreikėjo vaidmenį. Taip pat veda apeigas, kurios irgi turi šimtametes tradicijas.

1. E. Frommas ir S. Kierkegardas bei A. Šliogeris sutaria, jog mąstymu yra paremta egzistencinė filosofija. A. Šliogerio išsiskiria nuomonė tik dėl vienos tiesos egzistavimo, kuo E. Frommas su S. Kierkegardu sutaria. Visi trys filosofai sutinka, jog filosofija ir religija nėra tapatūs dalykai, jie turi tam tikrų panašumų, bet laikyti juos vienu negalima. Visi pripažįsta prie egzistencijos žmogaus individualaus priėjimo būtinumą ir kviečia nepasitikėti autoritetais ir peršamomis vertybėmis – būvimas būtyje turi būti paremtas asmeniniu patyrimu ir kritiniu požiūriu. Materialų pasaulį filosofai vertina panašiai vienodai laikydami jį žmogaus pasiklydimo vertybėse vieta. A. Šliogerį ir E. Frommą skiria sąvokos, iš kur kyla žmoniškoji tuštybė, kuri gimdo baimę, nerimą ar net depresiją. A. Šliogeris ją įvardija - Niekium, o E. Frommas priežastį vadina – turėjimu. Tiek Niekis, tiek turėjimas turi vieną ir tą pačią prasmę – tuštumą, viena tik sąvoka tiesiogiai į tai nurodo, o kita nusako pagal egzistencializmo filosofiją - iliuzinę to formą. S. Kierkegardas ir A. Šliogeris sutinka, jog atsiversti į nematerialų pasaulį žmogų paskatina neeiliniai išgyvenimai. Visi trys mąstytojai kalba apie du pasaulius - materialų ir nematerialų. Tik kiekvienas nematerialų pasaulį kaip įvardijamą tikrąją egzistenciją suvokia kiek skirtingai. S. Kierkegardas būtį suvokia kaip absoliutų gyvenimą Dievo akivaizdoje. A. Šliogeris tai laiko transcendentavimu – tai gilesnio mąstymo ir suvokimo gebėjimo įgijimu. O E. Frommas būtį suvokia kaip išsilaisvinimą nuo įvairiausių išpareigojimų bei nuo egoizmo, siekiant – individo savirealizacijos. S. Kierkegardas suvokia kaip neracionalią duotybę, tuo tarpu E. Frommas šią vertybę išskleidžia ir apibūdina kaip vertybę, kurią norint suprasti reikia ją pažinti ir mokytis puoselėti. Yra aptariama mirtis bei baimė jai - E. Frommas pasisako, jog šios baimės priežastis yra turėjimas bei baimė turimo prarasti. S. Kierkegardas pastebi, jog už mirtį yra ir blogesnių dalykų tokių kaip nevilties kančia, kurioje gyvena dauguma žmonių. Bet neveltį S. Kierkegardas laiko ir būtina sąlyga reikiamą žmogaus atsivertimui būčiai ir Dievo meilės pažinimui. Su tuo sutinka ir E. Frommas, kuris aptaria viltį kaip teiginį sutapatinamą su tikėjimu tad ir su meile, meilę kitam. Nuodėmę S. Kierkegardas laiko dvasios paklydimu, kuriam atsvara laikomas yra tikėjimas, kuris turi individą apsaugoti nuo netinkamo pasirinkimo.

Egzistencinio ugdymo teorijos vienu požūriu sutampa, jog viena esminių ūio ugdymo sudedamūjų dalių yra tinkamas, nuoširdus vertybių pasirinkimas arba turėjimas galimybės rinktis. Taip pat egzistencinėse ugdymo teorijose kalbama apie individualumą tuo tarpu B. Bitinas pastebi, jog kažkurie egzistencialistai individo nelaiko visiškai autonomišku. Sutinkama, jog patyrimas ir vertybės priklauso pačiam individui, kurias jis pats ir atsirenka, bet žmogus tuo pat yra veikiamas gyvenamos aplinkos. Priežastys dėl ko žmogus turi atsisakyti materialaus egzistavimo H. A. Ozmon ir S.M. Craver pastebi, jog egzistencialistai kalba apie nerimo būvimą. B. Bitinas žvelgdamas į egzistencialistų teorijas tai įvardija tiesiog – baime, kuri skatina žmogų pasirinkti egzistenciją būtyje. L. Duoblienė egzistencialistų nagrinėjimuose pastebi, jog gyvenimas būtyje laikomas – autentišku tikroju žmogaus buvimu. Ugdymo teorijose kalbama apie kritinį mąstymą, žvelgiant į subjektyvią žmogaus realybę, daug dėmesio sutelkiama į individualią patirtį. O pati būtis nėra detaliam ir nagrinėjama - kalbama tik apie tai kaip individo nuosavų vertybių sistemos turėjimą, laisvę, atsakomybę.

2. Lietuvos stačiatikių ortodoksų bažnyčios dvasininkai požūris į egzistencines vertybes yra palankus bei propaguojamas. Yra pastebima kunigų tarpe stipri rezignacija, pilnas atsidavimas ir gyvenimas su Dievu prioritetas. Dvasininkams būdingas klausimų kėlimas apsvarstant gyvenimo prasmę, čia galima pastebėti transcendentinio mąstymo atitikmenis. Dvasininkų profesinio pasirinkimo keliai buvo įtakoti ir išprovokuoti daugumoje ribinių susidariusių situacijų gyvenimuose. Propaguojamas dvasininkų individualaus bendravimas su tikinčiaisiais atsižvelgiant į kiekvieną asmenybę. Save dvasininkai laiko kviečiančias į tikėjimą tuo tarpu žmogaus paties valia pasirinkti tikėti ar ne.

3. Egzistencinių vertybių aiškinimas ir puoselėjimas Lietuvos stačiatikių ortodoksų bažnyčioje reiškiasi keleriais būdais, vienas tokių tai materialistinių vertybių tokių kaip turto kaupimas, besikis vartojimas priešinami su bažnytiniu mokymu ir vertybėmis. Puoselėjamas ir gilinamas tikėjimas, kuris skatina negyventi nuodėmėje ir atgailauti. Pastebimas individualumo puoselėjimo perspektyvos, bet jos apsiriboja daugiau kritinio mąstymo plėtojime atsirenkant krikščioniškas vertybes. Tame kontekste yra pastebima ir savišvieta bei individualus pamaldumas, bei Dievo atradimas, tačiau vertinant apskritai pas stačiatikius ortodoksus daugiau reiškiasi ir yra pastebimas bendruomeniškumas. Individualumas yra spaudžiamas ir keliamos atsakomybės klausimų dėl pasirinkimo, tad ir pasirinkimo laisvė čia yra gana ribota. Krikščioniški egzistencinio ugdymo principai pilnai yra pastebimi ir reikšmingi stačiatikių ortodoksų bažnyčios ugdymo procese. Tai pat yra pastebima egzistencinio ugdymo dalyvių sąveika įtakoiant vieni kitų vertybes.

4. Patys tikintieji netik priima Lietuvos stačiatikių ortodoksų bažnyčios diegiamas egzistencines vertybes, bet ir jomis vadovaujasi savo gyvenimuose. Tikintieji, papapijiečiai kelia klausimus

apsvarstydami savo gyvenimą, savo gyvenimo prasmę, reiškinys apibūdinamas kaip - transcendentinis mąstymas. Taip pat parapijiečiuose pastebimas kritinis mąstymas pervertinant savo vertybes. Parapijiečiuose taip pat pastebimas atsidavimas Dievo valiai, gili resignacija, gyvenimas propaguojant egzistencines vertybes kaip nesavanaudiškumą , pagalbos teikimas kitiems be atlygio, aukojimasis. Kalbant apie mirties suvokimą tikinčiųjų tarpe reikia pastebėti, jog jie mirtį supranta ne kaip savasties atsisakymą, bet kaip perėjimą į kitą pasaulį, kas tampa eliminuoja baimės jausmą, tačiau tai nėra egzistencinės filosofijos atitikmuo. Taip pat daugelį apklaustų parapijiečių į bažnyčią atvedė ir tikėjimą sustiprino bei privertė vertybes pervertinti kritiniai gyvenimo momentai.

REKOMENDACIJOS

Šis magistro darbas gali būti pirmas žingsnis tyrinėjant Lietuvos stačiatikių ortodoksų bažnyčią edukologiniu, sociologiniu požiūriais. Ši religija ir kultūra gyvuojanti Lietuvoje nuo XIII amžiaus pradžios yra šiais įvardintais požiūriais netyrinėta. Lietuvos stačiatikių ortodoksų bažnyčia yra konservatyvi religija, kuri labai saugo tradicijas ir mažai kinta bėgant amžiams. Tad joje galima aptikti unikalių kultūrinių - istorinių duomenų, kurių šiandieną mažai beturime. Edukologiniu ir sociologiniu požiūriais ši religija dar galim būtų taip pat gausiai tyrinėti ir atrasti tam tikrų archajiškumo elementų, taip pat įvairių savitumų, kurie šitame darbe liko net nepaliesiti. Rašant šį darbą pritrūko teologinio išprūsimo bei išmanymo, kurie būtų stipriai padėję giliau suprasti tiriamą edukologinę aplinką bei jos savitumą.

Egzistencinės filosofijos požiūriu šis magistro darbas galētu paskatinti tirti daugiau įvairias ugdymo erdves pasiremiant šia filosofija, kuri kokybiškai atskleidžia ugdymo erdvės fundamentalias vertybes bei jų taikymą. Juolab, jog ji yra plati bei universali filosofija besireiškianti psichoanalitiniu, teologiniu bei ateistiniu požiūriais.

LITERATŪRA

1. Andrijauskas A. (2006). Neklasikinio mąstymo principai Kierkegaard filosofijoje. Andrijauskas A. (Red.) *Egzistencijos paradoksai: Kierkegaard filosofijos interpretacijos*. p. 15-59.
2. Askavičiūtė V. (2006). Asmenybės tapsmo problema Kierkegaard ir Nietzschės filosofijoje. Andrijauskas A. (Red.) *Egzistencijos paradoksai: Kierkegaard filosofijos interpretacijos*. p. 59-75.
3. Bitinas B. (2000). *Ugdymo filosofija*. Vilnius.
4. Bitinas B. (2006). *Edukologinis tyrimas: sistema ir procesas*. Vilnius.
5. Budriūnaitė A. (2005). Daktaro disertacija. *Meilės ir mirties dialektika. Egzistencijos filosofijos ir egzistencijos psichologijos perspektyvos*. Kaunas.
6. Budriūnaitė A. (2009). *Tikėjimo riteris – tarp egzistencializmo ir mistiциzmo*. [interaktyvus] [Žiūrėta 2014-04-27]. Prieiga per internetą http://litlogos.eu/L61/Logos_61_031_042_Budriunaite.pdf
7. Čekuolytė A. (2012). *Etnografinio metodo taikymas sociolingvistiniuose (jaunimo kalbos) tyrimuose*. [interaktyvus] [Žiūrėta 2014-05-25]. Prieiga per internetą <http://taikomojikalbotyra.lt.azalija.serveriai.lt/lt/2012/04/etnografinio-metodo-taikymas-sociolingvistiniuose-jaunimo-kalbos-tyrimuose>
8. Duoblienė L. (2006). *Šiuolaikinė ugdymo filosofija: refleksijos ir dialogo link*. Vilnius.
9. Fromm E. (2004). *Meilės menas*. Kaunas.
10. Fromm E. (2005). *Turėti ar būti?*. Kaunas.
11. Jakavonytė L. (2006). Ar Sørenas Kierkegaardas buvo volicionistas? Andrijauskas A. (Red.) *Egzistencijos paradoksai: Kierkegaard filosofijos interpretacijos*. p. 97-109.
12. Jaspersas K. (1989). *Filosofijos įvadas*. Vilnius.
13. Juzefovič A. (2006). Paradokso ir absurdo vaidmuo filosofiniame tekste. Andrijauskas A. (Red.) *Egzistencijos paradoksai: Kierkegaard filosofijos interpretacijos*. p. 123-139.
14. Juzefovič A. (2009). Arvydo Šliogerio fenomenas šiuolaikinėje Lietuvos filosofijoje. *Filosofija sociologija*, (20)1 p. 63-70.
15. Kardelis K. (2002). *Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai*. Kaunas.
16. Kierkegaard S. (2002). *Baimė ir drebėjimas*. Aidai.
17. Kierkegaard S. (2000). *Filosofiniai trumpiniai arba truputis filosofijos*. Aidai.
18. Kierkegaard S. (1997). *Liga mirčiai*. Aidai.
19. *Kursinių ir baigiamųjų (bakaluro, laipsnio nesuteikiančių studijų, magistro) darbų rengimo ir gynimo metodinės rekomendacijos*. (2010). [interaktyvu]. Parengė Šiaulių

- universiteto Edukologijos fakultetas. [Žiūrėta 2014-02-07]. Prieiga per internetą http://www.su.lt/bylos/fakultetai/ef/PDF/Studentams/ef_bbd_bbm_rengimo_rekomendacijos2010.pdf
20. Laukaitytė R. (2003). *Stačiatikių bažnyčia Lietuvoje XX amžiuje*. Vilnius.
 21. *Lietuvos gyventojų ir būstų surašymas* (2011). [interaktyvus]. Parengė Lietuvos statistikos departamentas. [Žiūrėta 2014-03-25]. Prieiga per internetą https://osp.stat.gov.lt/documents/10180/217110/Gyv_kalba_tikyba.pdf/1d9dac9a-3d45-4798-93f5-941fed00503f
 22. *Lietuvos švietimo koncepcija* (1992). [interaktyvus]. Parengė Lukšienė M., Barkauskaitė M., Dienys G. ir kiti. Prieiga per internetą [Žiūrėta 2014-04-25] <http://www.smm.lt/uploads/documents/kiti/koncepcija1.htm>
 23. *Lietuvos respublikos Švietimo įstatymas* (2011). [interaktyvus]. Prieiga per internetą [Žiūrėta 2014-04-25] http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=395105&p_query=&p_tr2=
 24. Mostauskis S. (2006). Kierkegaardas: stovėseną niekio akivaizdoje. Andrijauskas A. (Red.) *Egzistencijos paradoksai: Kierkegaardas filosofijos interpretacijos*. p. 185-199.
 25. Ozmon H. A., Craver S. M. (1996). *Filosofiniai ugdymo pagrindai*. Vilnius.
 26. Pažėraitė E. *Gyvenimo prasmės ir absurdo sampratos – A. Camus'o, K. Jasperso, J. P. Sartre'o ir F. Kafkos egzistencinėje filosofijoje*. (2012) [interaktyvus]. Prieiga per internetą, [žiūrėta 2014-03-04] http://vddb.laba.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:E.02~2012~D_20120806_141924-54342/DS.005.0.01.ETD
 27. Radžvilas V. (2006). Dieviškumo ir demoniškumo sampyna Kierkegaardas tikėjimo sampratoje. Andrijauskas A. (Red.) *Egzistencijos paradoksai: Kierkegaardas filosofijos interpretacijos*. p. 207-223.
 28. Rugevičiūtė R. G. (2012). Daktaro disertacija. *Egzistencinio mąstymo raiška mokant(is) katalikų tikybos 11-12 klasėse*. Vilnius.
 29. Ruškus J. (Red.) (2010). *Socialinio darbo magistro baigiamojo darbo rengimo metodinės rekomendacijos*. Kaunas.
 30. Sodeika T. (2006). Kierkegaardas netiesioginė komunikacija. Andrijauskas A. (Red.) *Egzistencijos paradoksai: Kierkegaardas filosofijos interpretacijos*. p. 223-245.
 31. Šliogeris A. (1997). Jei dievas būtų žalias paukštis raudonu snapu. Petraitytė A. (Red.) *Nuo Kierkegoro iki Kamiu*. p. 7-29. Vilnius.
 32. Šliogeris A. (2005). *Niekis ir esmas*. I t. Vilnius.
 33. Šliogeris A. (2005). *Niekis ir esmas*. II t. Vilnius.
 34. Šliogeris A. (2001). *Kas yra filosofija?* Vilnius.

35. Šliogeris A. (1996). *Transcendencijos tyla*. Vilnius.
36. Šliogeris A., Gustas V. (2013). *Pokalbiai apie esmes*. Vilnius.
37. Šliogeris A. (1998). Tikėjimas kaip filosofijos problema. *Filosofija sociologija*, (2) p. 3-12.
38. Алфеев Г. (2009). *Православие*. Т 1. Москва.
39. Бердяев Н. А. (2010) *Философия свободы*. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2014-04-06] Prieiga per internetą <http://www.e-reading.ws/book.php?book=5664>
40. Дронов М. (2011). *Екзистенция и опыт в православном мышлении накануне века*. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2014-04-06] Prieiga per internetą <http://hpsy.ru/public/x019.htm>
41. Левичева Е. Н. *Существование человека в контексте философии Кьеркегора* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2014-03-14] Prieiga per internetą [http://new.philos.msu.ru/uploads/media/9_Levicheva E. N. Sushchestvovanie cheloveka v kontekste filosofii Kerkegora.pdf](http://new.philos.msu.ru/uploads/media/9_Levicheva_E._N._Sushchestvovanie_cheloveka_v_kontekste_filosofii_Kerkegora.pdf)
42. Рожков М.И. (2002) *Индивидуализация воспитания: экзистенциальный подход* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2014-04-14] Prieiga per internetą www.wiki.vladimir.i-edu.ru/images/2/24/Рожков.doc
43. Фромм Э. (2012). *Искусство быть*. AST Publishers.
44. Фромм Э. (1999). *Революция надежды*. Санкт-Петербург.

PRIEDAI (kompaktiniame diske)